Pt IV

Pt. Ram Nath

Sri Shivamahapuran: Pt IV-Kotirudra Samhita

श्री शिवमहापुराण : चतुर्थी - कोटिरुद्रसंहिता

Sanskrit- (Devnagari)

Paper - Printed

1963 Sambat (112 years old)

283-326 Folio

14.5"X7"

Complete

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

॥ अथ श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता प्रारम्यते ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता प्रारभ्यते ॥ यो धत्ते निजमाययैव भुवनाकारं विकारोज्झितो यस्याहुः करुणाकटाक्षविभवौ
स्वर्गापवर्गाभिधौ ॥ प्रत्यग्बोधसुखाद्वयं हृदि सदा पश्यन्ति यं योगिनस्तस्मै शैलसुताञ्चितार्द्धवपुषे शश्वन्नमस्तेजसे ॥ १ ॥ कृपाललितवीक्षणं
स्मितमनोज्ञवक्त्राम्बुजं शशांककलयोज्ज्वलं शमितघोरतापत्रयम् ॥ करोतु किमपि स्फुरत्परमसौख्यसच्चिद्वपुर्धराधरसुताभुजोद्वलयितं महो मंगलम्
॥ २ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सम्यगुक्तं त्वया सूत लोकानां हितकाम्यया ॥ शिवावतारमाहात्म्यं नानाख्यानसमन्वितम् ॥ ३ ॥ पुनश्च कथ्यतां तात
शिवमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ लिंगसम्बन्धि सुप्रीत्या धन्यस्त्वं शैवसत्तमः ॥ ४ ॥ शृण्वन्तस्त्वन्मुखाम्भोजान्न तृप्तास्स्मो वयं प्रभो ॥ शैवं यशोऽमृतं
रम्यं तदेव पुनरुच्यताम् ॥ ५ ॥ पृथिव्यां यानि लिंगानि तीर्थेतीर्थे शुभानि हि ॥ अन्यत्र वा स्थले यानि प्रसिद्धानि स्थितानि वै ॥ ६ ॥ तानि
तानि च दिव्यानि लिंगानि परमेशितुः ॥ व्यासशिष्य समाचक्ष्व लोकानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टमृषिश्रेष्ठा लोकानां
हितकाम्यया ॥ कथयामि भवत्स्नेहात्तानि संक्षेपतो द्विजाः ॥ ८ ॥ सर्वेषां शिवलिंगानां मुने संख्या न विद्यते ॥ सर्वलिंगमयी भूमिः सर्वं
लिंगमयं जगत् ॥ ९ ॥ लिंगमयानि तीर्थानि सर्वं लिंगे प्रतिष्ठितम् ॥ संख्या न विद्यते तेषां तानि किंचिद्ब्रवीम्यहम् ॥ १० ॥ यत्किंचिद्दृश्यते दृश्यं वर्ण्यते
स्मर्यते च यत् ॥ तत्सर्वं शिवरूपं हि नान्यदस्तीति किंचन ॥ ११ ॥ तथापि श्रूयतां प्रीत्या कथयामि यथाश्रुतम् ॥ लिंगानि च ऋषिश्रेष्ठाः पृथिव्यां
यानि तानि ह ॥ १२ ॥ पाताले चापि वर्तन्ते स्वर्गे चापि तथा भुवि ॥ सर्व्वत्र पूज्यते शम्भुः सदेवासुरमानुषैः ॥ १३ ॥ त्रिजगच्छम्भुना व्याप्तं सदेवा
सुरमानुषम् ॥ अनुग्रहाय लोकानां लिंगरूपेण सत्तमाः ॥ १४ ॥ अनुग्रहाय लोकानां लिंगानि च महेश्वरः ॥ दधाति विविधान्यत्र तीर्थे चान्य
स्थले तथा ॥ १५ ॥ यत्रयत्र यदा शंभुर्भक्त्या भक्तैश्च संस्मृतः ॥ तत्रतत्रावतीर्याथ कार्यं कृत्वा स्थितस्तदा ॥ १६ ॥ लोकानामुपकारार्थं स्व
लिंगं चाप्यकल्पयत् ॥ तल्लिंगं पूजयित्वा तु सिद्धिं समधिगच्छति ॥ १७ ॥ पृथिव्यां यानि लिंगानि तेषां संख्या न विद्यते ॥ तथापि च प्रधा
नानि कथ्यंते च मया द्विजाः ॥ १८ ॥ प्रधानेषु च यानीह मुख्यानि प्रवदाम्यहम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते मानवः क्षणात् ॥ १९ ॥
ज्योतिर्लिंगानि यानीह मुख्यमुख्यानि सत्तम ॥ तान्यहं कथयाम्यद्य श्रुत्वा पापं व्यपोहति ॥ २० ॥ सौराष्ट्रे सोमनाथं च श्रीशैले मल्लिकार्जुनम् ॥
उज्जयिन्यां महाकालमोंकारे परमेश्वरम् ॥ २१ ॥ केदारं हिमवत्पृष्ठे डाकिन्यां भीमशंकरम् ॥ वाराणस्यां च विश्वेशं त्र्यम्बकं गौतमीतटे ॥ २२ ॥
वैद्यनाथं चिताभूमौ नागेशं दारुकावने ॥ सेतुबंधे च रामेशं घुश्मेशं च शिवालये ॥ २३ ॥ द्वादशैतानि नामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ सर्वपा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

पविनिर्मुक्तः सर्वसिद्धिफलं लभेत् ॥ २४ ॥ यं यं काममपेक्ष्यैव पठिष्यन्ति नरोत्तमाः ॥ प्राप्स्यंति कामं तंतं हि परत्रेह मुनीश्वराः ॥२५॥ ये नि
ष्कामतया तानि पठिष्यन्ति शुभाशयाः ॥ तेषां च जननीगर्भे वासो नैव भविष्यति ॥ २६ ॥ एतेषां पूजने नैव वर्णानां दुःखनाशनम् ॥ इह लोके
परत्रापि मुक्तिर्भवति निश्चितम् ॥ २७ ॥ ग्राह्यमेषां च नैवेद्यं भोजनीयं प्रयत्नतः ॥ तत्कर्तुः सर्व्वपापानि भस्मसाद्यन्ति वै क्षणात् ॥ २८ ॥
ज्योतिषां चैव लिंगानां ब्रह्मादिभिरलं द्विजाः॥ विशेषतः फलं वक्तुं शक्यते न परैस्तथा ॥ २९ ॥ एकं च पूजितं येन षण्मासं तन्निरन्तरम् ॥ तस्य
दुःखं न जायेत मातृकुक्षिसमुद्भवम् ॥ ३० ॥ हीनयोनौ यदा जातो ज्योतिर्लिंगं च पश्यति ॥ तस्य जन्म भवेत्तत्र विमले सत्कुले पुनः ॥ ३१ ॥
सत्कुले जन्म संप्राप्य धनाढ्यो वेदपारगः ॥ शुभकर्म तदा कृत्वा मुक्तिं यात्यनपायिनीम् ॥ ३२ ॥ म्लेच्छो वाप्यन्त्यजो वापि षण्ढो वापि मुनी
श्वराः ॥ द्विजो भूत्वा भवेन्मुक्तस्तस्मात्तद्दर्शनं चरेत् ॥ ३३ ॥ ज्योतिषां चैव लिंगानां किंचित्प्रोक्तं फलं मया ॥ ज्योतिषां चोपलिंगानि श्रूयन्ता
मृषिसत्तमाः ॥ ३४ ॥ सोमेश्वरस्य यल्लिंगमन्तकेशमुदाहृतम् ॥ मह्यास्सागरसंयोगे तल्लिंगमुपलिंगकम् ॥ ३५ ॥ मल्लिकार्जुनसंभूतमुपलिंगमुदा
हृतम् ॥ रुद्रेश्वरमिति ख्यातं भृगुकक्षे सुखावहम् ॥ ३६ ॥ महाकालभवं लिंगं दुग्धेशमिति विश्रुतम् ॥ नर्मदायां प्रसिद्धं तत्सर्वपापहरं स्मृतम् ॥
॥ ३७ ॥ ॐकारजं च यल्लिंगं कर्दमेशमिति श्रुतम् ॥ प्रसिद्धं बिन्दुसरसि सर्वकामफलप्रदम् ॥ ३८ ॥ केदारेश्वरसंजातं भूतेशं यमुनातटे ॥ महापा
पहरं प्रोक्तं पश्यतामर्चतान्तथा ॥३९॥ भीम शंकरसंभूतं भीमेश्वरमिति स्मृतम् ॥ सह्याचले प्रसिद्धं तन्महाबलविवर्द्धनम् ॥४०॥ नागेश्वरसमुद्भूतं
भूतेश्वरमुदाहृतम् ॥ मल्लिकासरस्वतीतीरेदर्शनात्पापहारकम् ॥ ४१ ॥ रामेश्वराच्च यज्जातं गुप्तेश्वरमिति स्मृतम् ॥ घुश्मेशाच्चैव यज्जातं व्याघ्रेश्वरमिति
स्मृतम्॥४२॥ ज्योतिर्लिंगोपलिंगानि प्रोक्तानीह मया द्विजाः ॥ दर्शनात्पापहारीणि सर्वकामप्रदानि च ॥४३॥ एतानि सुप्रधानानि मुख्यतां हि गता
नि च॥ अन्यानि चापि मुख्यानि श्रूयंतामृषिसत्तमाः॥४४॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां ज्योतिर्लिंगतदुपलिंगमाहात्म्यवर्णनं
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ गंगातीरे सुप्रसिद्धा काशी खलु विमुक्तिदा ॥ सा हि लिंगमयी ज्ञेया शिववासस्थली स्मृता ॥१॥ लिंगं
तत्रैव मुख्यं च सम्प्रोक्तमविमुक्तकम् ॥ कृत्तिवासेश्वरः साक्षात्तत्तुल्यो वृद्धबालकः ॥ २ ॥ तिलभांण्डेश्वरश्चैव दशाश्वमेध एव च ॥ गंगासागरसं
योगे संगमेश इति स्मृतः ॥ ३ ॥ भूतेश्वरो यः संप्रोक्तो भक्तसर्वार्थदः सदा ॥ नारीश्वर इति ख्यातः कौशिक्याः स समीपगः ॥४॥ वर्तते गण्डकी

१ सन्धिरार्षः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तीरे बटुकेश्वर एव सः ॥ पूरेश्वर इति ख्यातः फल्गुतीरे सुखप्रदः ॥ ५ ॥ सिद्धनाथेश्वरश्चैव दर्शनात्सिद्धिदो नृणाम् ॥ दूरेश्वर इति ख्यातः पत्तने चोत्तरे तथा ॥ ६ ॥ शृंगेश्वरश्च नाम्ना वै वैद्यनाथस्तथैव च ॥ जप्येश्वरस्तथा ख्यातो यो दधीचिरणस्थले ॥ ७ ॥ गोपेश्वरः समाख्यातः रंगेश्वर इति स्मृतः ॥ वामेश्वरश्च नागेशः कामेशो विमलेश्वरः ॥८ ॥ व्यासेश्वरश्च विख्यातः सुकेशश्च तथैव हि ॥ भाण्डेश्वरश्च विख्यातो हुंकारेशस्तथैव च ॥९॥ सुरोचनश्च विख्यातो भूतेश्वर इति स्वयम्॥ संगमेशस्तथा प्रोक्तो महापातकनाशनः॥१०॥ततश्च तप्तकातीरे कुमारेश्वर एव च ॥ सिद्धेश्वरश्च विख्यातः सेनेशश्च तथा स्मृतः ॥ ११ ॥ रामेश्वर इति प्रोक्तो कुंभेशश्च परो मतः ॥ नन्दीश्वरश्च पुंजेशः पूर्णायां पूर्णकस्तथा ॥ १२ ॥ ब्रह्मेश्वरः प्रयागे च ब्रह्मणा स्थापितः पुरा ॥ दशाश्वमेधतीर्थे हि चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ १३ ॥ तथा सोमेश्वरस्तत्र सर्व्वापद्विनिवारकः ॥ भारद्वाजेश्वरश्चैव ब्रह्मवर्चःप्रवर्द्धकः ॥१४॥ शूलटंकेश्वरः साक्षात्कामनाप्रद ईरितः ॥ माधवेशश्च तत्रैव भक्तरक्षाविधायकः ॥१५॥ नागेशाख्यः प्रसिद्धो हि साकेतनगरे द्विजाः ॥ सूर्य्यवंशोद्भवानां च विशेषेण सुखप्रदः ॥ १६ ॥ पुरुषोत्तमपुर्यां तु भुवनेशस्सुसिद्धिदः ॥ लोकेशश्च महालिंगः सर्वानन्दप्रदायकः ॥ १७ ॥ कामेश्वरः शंभुर्लिगो गंगेशः परशुद्धिकृत ॥ शक्रेश्वरः शुक्रसिद्धो लोकानां हितकाम्यया ॥१८॥ तथा वटेश्वरः ख्यातः सर्वकामफलप्रदः ॥ सिन्धुतीरे कपालेशो वक्रेशः सर्वपापहा ॥ १९ ॥ धौतपापेश्वरः साक्षादंशेन परमेश्वरः ॥ भीमेश्वर इति प्रोक्तः सूर्येश्वर इति स्मृतः ॥ २० ॥ नन्देश्वरश्च विज्ञेयो ज्ञानदो लोकपूजितः ॥ नाकेश्वरो महापुण्यस्तथा रामेश्वरः स्मृतः ॥ २१ ॥ विमलेश्वरनामा वै कंटकेश्वर एव च ॥ पूर्णसागरसंयोगे धर्तुकेशस्तथैव च ॥ २२ ॥ चन्द्रेश्वरश्च विज्ञेयश्चन्द्रकान्तिफलप्रदः ॥ सर्वकामप्रदश्चैव सिद्धेश्वर इति स्मृतः ॥ २३ ॥ बिल्वेश्वरश्च विख्यातश्चान्धकेशस्तथैव च ॥ यत्र वा अन्धको दैत्यः शंकरेण हतः पुरा ॥ २४ ॥ अयं स्वरूपमंशेन धृत्वा शंभुः पुनः स्थितः ॥ शरणेश्वरविख्यातो लोकानां सुखदः सदा ॥ २५ ॥ कर्दमेशः परः प्रोक्तः कोटीशश्चार्बुदाचले ॥ अचलेशश्च विख्यातो लोकानां सुखदः सदा ॥ २६ ॥ नागेश्वरस्तु कौशिक्यास्तीरे तिष्ठति नित्यशः ॥ अनन्तेश्वरसंज्ञश्च कल्याणशुभभाजनः ॥ २७ ॥ योगेश्वरश्च विख्यातो वैद्यनाथेश्वरस्तथा ॥ कोटीश्वरश्च विज्ञेयः सप्तेश्वर इति स्मृतः ॥ २८ ॥ भद्रेश्वरश्च विख्यातो भद्रनामा हरः स्वयम् ॥ चण्डीश्वरस्तथा प्रोक्तः संगमेश्वर एव च ॥ २९॥ पूर्वस्यां दिशि जातानि शिवलिंगानि यानि च ॥ सामान्यान्यपि चान्यानि तानीह कथितानि ते ॥ ३० ॥ दक्षिणस्यां दिशि तथा शिवलिंगानि यानि च॥ संजा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तानि मुनिश्रेष्ठ तानि ते कथयाम्यहम् ॥ ३१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां शिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः
॥२॥सूत उवाच॥ब्रह्मपुर्यां चित्रकूटे लिंगं मत्तगजेन्द्रकम् ॥ ब्रह्मणा स्थापितं पूर्वं सर्वकामसमृद्धिदम्॥ १॥तत्पूर्वदिशि कोटीशं लिंगं सर्ववरप्रदम् ॥ गो
दावर्य्याःपश्चिमे तल्लिंगं पशुपतिनायकम्॥२॥दक्षिणस्यां दिशि कश्चिदत्रीश्वरइति स्वयम्॥लोकानामुपकारार्थमनसूयासुखाय च॥३॥प्रादुर्भूतः स्वयं देवो
ह्यनावृष्ट्यामजीवयत् ॥ स एव शंकरः साक्षाद्दर्शेन स्वयमेव हि॥४॥ ऋषय ऊचुः॥सूतसूत महाभाग कथमत्रीश्वरो हरः ॥ उत्पन्नः परमो दिव्यस्तत्त्वं
कथय सुव्रत ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टमृषिश्रेष्ठाः कथयामि कथां शुभाम् ॥ यां कथां सततं श्रुत्वा पातकैर्मुच्यते ध्रुवम् ॥ ६ ॥
दक्षिणस्यां दिशि महत् कामदं नाम यद्वनम् ॥ चित्रकूटसमीपेऽस्ति तपसां हितदं सताम् ॥ ७ ॥ तत्र च ब्रह्मणः पुत्रो ह्यत्रिनामा ऋषिः स्वयम् ॥
तपस्तेपेऽतिकठिनमनसूयासमन्वितः ॥ ८ ॥ पूर्वं कदाचित्तत्रैव ह्यनावृष्टिरभून्मुने ॥ दुःखदा प्राणिनां दैवाद्विकटा शतवार्षिकी ॥ ९ ॥ वृक्षाश्शुष्का
स्तदा सर्वे पल्लवानि फलानि च ॥ नित्यार्थं न जलं क्वापि दृष्टमासीन्मुनीश्वराः ॥ १० ॥ आर्द्रीभावो न लभ्येत खरा वाता दिशो दश ॥ हाहाकारो
महानासीत्पृथिव्यां दुःखदोऽति हि ॥ ११ ॥ संवर्तं चैव भूतानां दृष्ट्वात्रिगृहिणी प्रिया ॥ साध्वी चैवाब्रवीदत्रिं मया दुःखं न सह्यते ॥ १२ ॥
समाधौ च विलीनोभूदासने संस्थितः स्वयम् ॥ प्राणायामं त्रिरावृत्त्या कृत्वा मुनिवरस्तदा ॥ १३ ॥ ध्यायति स्म परं ज्योतिरात्मस्थमात्मना च
सः ॥ अत्रिर्मुनिवरो ज्ञानी शंकरं निर्विकारकम् ॥ १४ ॥ स्वामिनि ध्यानलीने च शिष्यास्ते दूरतो गताः ॥ अन्नं विना तदा ते तु मुक्त्वा तं स्व
गुरुं मुनिम् ॥१५॥ एकाकिनी तदा जाता सानसूया पतिव्रता ॥ १६ ॥ सिषेवे सा च सततं तं मुदा मुनिसत्तमम् ॥ पार्थिवं सुन्दरं कृत्वा मंत्रेण
विधिपूर्व्वकम् ॥ १७ ॥ मानसैरुपचारैश्च पूजयामास शंकरम् ॥ तुष्टाव शंकरं भक्त्या संसेवित्वा मुहुर्मुहुः ॥ १८ ॥ बद्धाञ्जलिपुटा भूत्वा प्रक्रम्य
स्वामिनं शिवम् ॥ दण्डवत्प्रणिपातेन प्रतिप्रक्रमणं तदा ॥ १९ ॥ चकार सुचरित्रा सानसूया मुनिकामिनी ॥ दैत्याश्च दानवाः सर्वे दृष्ट्वा तु सुन्द
रीं तदा ॥ २० ॥ विह्वलाश्चाभवँस्तत्र तेजसा दूरतः स्थिताः ॥ अग्निं दृष्ट्वा यथा दूरे वर्तन्ते तद्वदेव हि ॥ २१ ॥ तथैनां च तदा दृष्ट्वा नायान्तीह
समीपगाः ॥ अत्रेश्च तपसश्चैवानसूयाशिवसेवनम् ॥ २२ ॥ विशिष्यते स्म विप्रेन्द्रा मनोवाक्कायसंस्कृतम् ॥ तावत्कालं तु सा देवी परिचर्यां
चकार ह ॥ २३ ॥ यावत्कालं मुनिवरः प्राणायामपरायणः ॥ तौ दम्पती तदा तत्र स्वस्वकार्यपरायणौ ॥ २४ ॥ संस्थितौ मुनिशार्दूल
नान्यः कश्चित्परः स्थितः ॥ एवं जाते तदा काले ह्यत्रिश्च ऋषिसत्तमः ॥ २५ ॥ ध्याने च परमे लीनो न व्यबुध्यत किंचन ॥ अनसूयापि सा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

साध्वी स्वामिनं वै शिवं तथा ॥ २६ ॥ भेजे नान्यत्परं किंचिज्जानीते स्म च सा सती ॥ तस्यैव तपसा सर्वे तस्याश्च भजनेन
च ॥ २७ ॥ देवाश्च ऋषयश्चैव गंगाद्यास्सरितस्तथा ॥ दर्शनार्थं तयोः सर्वाः परे प्रीत्या समाययुः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा च तत्तपस्सेवां
विस्मयं परमं ययुः ॥ तयोस्तदद्भुतं दृष्ट्वा समूचुर्भजनं वरम् ॥ २९ ॥ उभयोः किं विशिष्टं च तपसो भजनस्य च ॥ अत्रेश्चैव तपः प्रोक्त
मनुसूयानुसेवनम् ॥ ३० ॥ तत्सर्वमुभयोर्दृष्ट्वा समूचुर्भजनं वरम् ॥ पूर्वैश्च ऋषिभिश्चैव दुष्करं तु तपः कृतम् ॥ ३१ ॥ एतादृशं तु केनापि क्व कृतं
नैतदब्रुवन् ॥ धन्योऽयं च मुनिर्धन्या तथेयमनसूयिका ॥ ३२ ॥ यदैताभ्यां परप्रीत्या क्रियते सुतपः पुनः ॥ एतादृशं शुभं चैतत्तपो दुष्करमुत्त
मम् ॥ ३३ ॥ त्रिलोक्यां क्रियते केन साम्प्रतं ज्ञायते न हि ॥ तयोरेव प्रशंसां च कृत्वा ते तु यथागतम् ॥ ३४ ॥ गतास्ते च तदा तत्र गंगा न
गिरिशं विना ॥ गंगा मद्भजनप्रीता साध्वी धर्मविमोहिता ॥ ३५ ॥ कृत्वोपकारमेतस्यागमिष्यामीत्युवाच सा ॥ शिवोऽपि ध्यानसम्बद्धो मुनेरत्रे
र्मुनीश्वराः ॥ ३६ ॥ पूर्णांशेन स्थितस्तत्र कैलासं तं जगामह ॥ पंचाशच्च तथा चात्र चत्वारि ऋषिसत्तमाः ॥ ३७ ॥ वर्षाणि च गतान्यासन् वृष्टि
र्नैवाभवत्तदा ॥ यावच्चाप्यत्रिणा ह्येवं तपसा ध्यानमाश्रितम् ॥ ३८ ॥ अनसूया तदा नैव गृह्णामीतीषणा कृता ॥ एवं च क्रियमाणे हि मुनिना तपसि
स्थिते ॥ अनसूया सुभजने यज्जातं श्रूयतामिति ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायामनसूयात्रितपोवर्णनं नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ कदाचित्स ऋषिश्रेष्ठो ह्यत्रिर्ब्रह्मविदाम्वरः ॥ जागृतश्च जलं देहि प्रत्युवाच प्रियामिति ॥ १ ॥ सापि
साध्वी त्ववश्यं च गृहीत्वाथ कमण्डलुम् ॥ जगाम विपिने तत्र जलं मे नीयते कुतः ॥ २ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि कुतो नीयेत वै जलम् ॥ इति
विस्मयमापन्ना तां गंगां हि ददर्श सा ॥ ३ ॥ तामनुव्रजती यावत् साब्रवीच्च तदा हि ताम् ॥ गंगा सरिद्वरा देवी बिभ्रती सुन्दरां तनुम् ॥ ४ ॥ गंगोवाच ॥
प्रसन्नास्मि च ते देवि कुत्र यासि वदाधुना ॥ धन्या त्वं सुभगे सत्यं तवाज्ञां च करोम्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तद्वचश्च तदा श्रुत्वा ऋषि
पत्नी तपस्विनी ॥ प्रत्युवाच वचः प्रीत्या स्वयं सुचकिता द्विजाः ॥ ६ ॥ अनसूयोवाच ॥ का त्वं कमलपत्राक्षि कुतो वा त्वं समागता ॥ तथ्यं
ब्रूहि कृपां कृत्वा साध्वी सुप्रवदा सती ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते च तया तत्र मुनिपत्न्या मुनीश्वराः ॥ सरिद्वरा दिव्यरूपा गंगा वाक्यमथा
ब्रवीत् ॥ ८ ॥ गंगोवाच ॥ स्वामिनः सेवनं दृष्ट्वा शिवस्य च परात्मनः ॥ साध्वि धर्मं च ते दृष्ट्वा स्थितास्मि तव सन्निधौ ॥ ९ ॥ अहं गंगा
समायाता भजनात्ते शुचिस्मिते ॥ वशीभूता ह्यहं जाता यदिच्छसि वृणीष्व तत् ॥ १० ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते गंगया साध्वी नमस्कृत्य पुरः

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

स्थिता ॥ उवाचेति जलं देहि चेत्प्रसन्ना ममाधुना ॥ ११॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा गर्तं कुर्व्विति साऽब्रवीत् ॥ शीघ्रं चायाच्च तत्कृत्वा स्थिता तत्क्षणमा त्रंतः ॥१२॥ तत्र सा च प्रविष्टा च जलरूपमभूत्तदा ॥ आश्चर्य्यं परमं गत्वा गृहीतं च जलं तया ॥ १३ ॥ उवाच वचनं चैतल्लोकानां सुखहेतवे ॥ अनसूया मुनेः पत्नी दिव्यरूपां सरिद्वराम् ॥ १४ ॥ अनसूयोवाच ॥ यदि त्वं सुप्रसन्ना मे वर्तसे च कृपा मयि ॥ स्थातव्यं च त्वया तावन्मत्स्वामी यावदाव्रजेत् ॥ १५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वानसूयाया वचनं सुखदं सताम् ॥ गंगोवाच प्रसन्नाति ह्यत्रेर्दास्यासि मेऽनघे ॥ १६ ॥ इत्युक्ते च तया तत्र ह्यनपायि कृतन्तथा ॥ स्वामिनो तज्जलं दिव्यं दत्वा तत्पुरतः स्थिता ॥ १७ ॥ स ऋषिश्चापि सुप्रीत्या स्वाचम्य विधिपूर्वकम् ॥ पपौ दिव्यं जलं तच्च पीत्वा सुखमवाप ह ॥ १८ ॥ अहो नित्यं जलं यच्च पीयते तज्जलं न हि ॥ विचार्येति च तेनाशु परितश्चावलोकितम् ॥१९॥ शुष्कान्वृक्षान्समालोक्य दिशो रूक्षतरास्तथा ॥ उवाच तामृषिश्रेष्ठो न जातं वर्षणं पुनः ॥ २० ॥ तदुक्तं तत् समाकर्ण्य नेतिनेति प्रियान्तदा ॥ तामुवाच पुनः सोऽपि जलं नीतं कुतस्त्वया ॥ २१॥ इत्युक्ते तु तदा तेन विस्मयं परमं गता ॥ अनसूया स्वमनासि सचिन्ता तु मुनीश्वराः ॥ २२ ॥ निवेद्यते मया चेद्वै तदोत्कर्षो भवेन्मम ॥ निवेद्यते यदा नैव व्रतभङ्गो भवेन्मम ॥ २३ ॥ नोभयं च तथास्याद्वै निवेद्यं तत्तथा मम ॥ इति याव द्विचार्यंत तावत्पृष्टा पुनः पुनः ॥२४॥ अथानुग्रहतः शंभोः प्राप्तबुद्धिः पतिव्रता॥उवाच श्रूयतां स्वामिन्यज्जातं कथयामि ते ॥२५॥ अनसूयोवाच ॥ शंकरस्य प्रतापाच्च तवैव सुकृतैस्तथा ॥ गंगा समागतात्रैव तदीयं सलिलन्त्विदम् ॥ २६ ॥ सूत उवाच ॥ एवं वचस्तदा श्रुत्वा मुनिर्विस्मय मानसः ॥ प्रियामुवाच सुप्रीत्या शंकरं मनसा स्मरन् ॥ २७ ॥ अत्रिरुवाच ॥ प्रिये सुन्दरि त्वं सत्यमथ वाचं व्यलीककाम् ॥ ब्रवीषि च यथार्थं त्वं न मन्ये दुर्लभन्त्विदम् ॥ २८ ॥ असाध्यं योगिभिर्यच्च देवैरपि सदा शुभे ॥ तच्चैवाद्य कथं जातं विस्मयः परमो मम ॥ २९ ॥ यद्येवं दृश्यते चेद्वै तन्मन्येहं न चान्यथा ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच पतिं प्रिया ॥ ३० ॥ ॥ अनसूयोवाच ॥ आगम्यतां मया सार्द्धं त्वया नाथ महामुने ॥ सरिद्वराया गंगाया द्रष्टुमिच्छा भवेद्यदि ॥ ३१ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तु समादाय पतिं तं सा पतिव्रता ॥ गता द्रुतं शिवं स्मृत्वा यत्र गंगा सरिद्वरा ॥ ३२ ॥ दर्शयामास तां तत्र गंगां पत्ये पतिव्रता ॥ गर्तं च संस्थित तत्र स्वयं दिव्यस्वरूपिणीम् ॥ ३३ ॥ तत्र गत्वा ऋषिश्रेष्ठो गर्तं च जलपूरितम्॥आकण्ठं सुन्दरं दृष्ट्वा धन्येयमिति चाब्रवीत्॥३४॥किं मदीयं तपश्चैव, किमन्येषां पुनस्तदा॥इत्युक्त्वो मुनिशार्दूलो भक्त्या तुष्टाव तां तदा ॥३५॥ततो हि स मुनिस्तत्र सुस्नातःसुभगे जले॥आचम्य पुनरेवात्र स्तुतिं चक्रे पुनःपुनः॥३६॥अनसयापि संस्नाता सुंदरे तज्जले तदा॥नित्यं चक्रे मुनिः

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कर्म सानसूयापि सुव्रता ॥३७॥ ततस्सोवाच तां गंगा गम्यते स्वस्थलं मया ॥ इत्युक्ते च पुनः साध्वी तामुवाच सरिद्वराम् ॥३८॥ अनसूयोवाच ॥
यदि प्रसन्ना देवेशि यद्यस्ति च कृपा मयि ॥ त्वया स्थेयं निश्चलत्वादस्मिन्देवि तपोवने ॥३९॥ महतां च स्वभावश्च नांगीकृत्य परित्यजेत् ॥ इत्युक्त्वा
च करौ बद्ध्वा तां तुष्टाव पुनःपुनः ॥ ४० ॥ ऋषिश्चापि तथोवाच त्वया स्थेयं सरिद्वरे ॥ सानुकूला भव त्वं हि सनाथान्देवि नः कुरु ॥४१॥ तदीयं
तद्वचः श्रुत्वा रम्यं गंगा सरिद्वरा ॥ प्रसन्नमानसा गंगाऽनसूयां वाक्यमब्रवीत् ॥४२॥ गंगोवाच ॥ शंकरार्चनसंभूतफलं वर्षस्य यच्छसि ॥ स्वामिनश्च
तदा स्थास्ये देवानामुपकारणात् ॥ ४३ ॥ तथा दानैर्न मे तुष्टिस्तीर्थस्नानैस्तथा च वै ॥ यज्ञैस्तथाथवा योगैर्यथा पातिव्रतेन च ॥ ४४ ॥ पतिव्रतां
यथा दृष्ट्वा मनसः प्रीणनं भवेत ॥ तथा नान्यैरुपायैश्च सत्यं मे व्याहृतं सति ॥ ४५ ॥ पतिव्रतां स्त्रियं दृष्ट्वा पापनाशो भवेन्मम ॥ शुद्धा जाता
विशेषेण गौरीतुल्या पतिव्रता ॥ ४६ ॥ तस्माच्च यदि लोकस्य हिताय तत्प्रयच्छसि ॥ तर्ह्यहं स्थिरतां यास्ये यदि कल्याणमिच्छसि ॥ ४७ ॥
सूत उवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वाऽनसूया सा पतिव्रता॥ गंगायै प्रददौ पुण्यं सर्वं तद्वर्षसंभवम् ॥ ४८ ॥ महतां च स्वभावो हि परेषां हितमावहेत् ॥
सुवर्णं चंदनं चेक्षुरसस्तत्र निदर्शनम् ॥ ४९ ॥ एतद्दृष्ट्वानसूयं तत्कर्म पातिव्रतं महत् ॥ प्रसन्नोभून्महादेवः पार्थिवादाविराशु वै ॥ ५० ॥ ॥ शंभुरु
वाच ॥ दृष्ट्वा ते कर्म साध्व्येतत् प्रसन्नोऽस्मि पतिव्रते ॥ वरं ब्रूहि प्रिये मत्तो यतः प्रियतरासि मे ॥ ५१ ॥ अथ तौ दम्पती शंभुमभूतां सुन्दराकृ
तिम् ॥ पंचवक्त्रादिसंयुक्तं हरं प्रेक्ष्य सुविस्मितौ ॥ ५२ ॥ नत्वा स्तुत्वा करौ बद्ध्वा महाभक्तिसमन्वितौ ॥ अवोचेतां समभ्यर्च्य शंकरं लोकशंक
रम् ॥ ५३ ॥ दम्पती ऊचतुः ॥ यदि प्रसन्नो देवेश प्रसन्ना जगदम्बिका ॥ अस्मिंस्तपोवने तिष्ठ लोकानां सुखदो भव ॥ ५४ ॥ प्रसन्ना च तदा
गंगा प्रसन्नश्च शिवस्तदा ॥ उभौ तौ च स्थितौ तत्र यत्रासीदृषिसत्तमः ॥ ५५ ॥ अत्रीश्वरश्च नाम्नासीदीश्वरः परदुःखहा ॥ गंगा सापि स्थिता तत्र
तदा गर्तेथ मायया ॥ ५६ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य तत्राक्षय्यजलं सदा ॥ हस्तमात्रे हि तद्गर्ते गंगा मन्दाकिनी ह्यभूत् ॥ ५७ ॥ तत्रैव ऋषयो
दिव्याः समाजग्मुस्सहांगनाः ॥ तीर्थात्तीर्थाच्च ते सर्वे ये पुरा निर्गता द्विजाः ॥ ५८ ॥ यवाश्च व्रीहयश्चैव यज्ञयागपरायणाः ॥ युक्ता ऋषिवरैस्तैश्च
होमं चक्रुश्च ते जनाः ॥ ५९ ॥ कर्मभिस्तैश्च संतुष्टा वृष्टिं चक्रुर्घनास्तदा ॥ आनन्दः परमो लोके बभूवाति मुनीश्वराः ॥ ६० ॥ अत्रीश्वरस्य माहा
त्म्यमित्युक्तं वः सुखावहम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं सर्वकामदं भक्तिवर्द्धनम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायामत्रीश्वरमाहात्म्य
वर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ सूत उवाच ॥ कालंजरे गिरौ दिव्ये नीलकण्ठो महेश्वरः॥ लिंगरूपस्सदा चैव भक्तानन्दप्रदः सदा ॥१॥ महिमा तस्य

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दिव्योस्ति श्रुतिस्मृतिप्रकीर्तितः ॥ तीर्थं तदाख्यया तत्र स्नानात्पातकनाशकृत् ॥ २ ॥ रेवातीरे यानि सन्ति शिवलिंगानि सुव्रताः ॥ सर्वसौख्य
कराणीह तेषां संख्या न विद्यते ॥३॥ सा च रुद्रस्वरूपा हि दर्शनात्पापहारिका ॥ तस्यां स्थिताश्च ये केचित्पाषाणाः शिवरूपिणः ॥४॥ तथापि
च प्रवक्ष्यामि यथान्यानि मुनीश्वराः ॥ प्रधानशिवलिंगानि भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ॥ ५ ॥ आर्तेश्वरसुनामा हि वर्तते पापहारकः ॥ परमेश्वर इति
ख्यातः सिंहेश्वर इति स्मृतः ॥६॥ शर्मेशश्च तथा चात्र कुमारेश्वर एव च ॥ पुण्डरीकेश्वरः ख्यातो मण्डपेश्वर एव च ॥७॥ तीक्ष्णेशनामा तत्रासी
द्दर्शनात्पापहारकः ॥ धुंधुरेश्वरनामासीत्पापहा नर्मदातटे ॥ ८ ॥ शूलेश्वर इति ख्यातस्तथा कुंभेश्वरः स्मृतः ॥ कुबेरेश्वरनामापि तथा सोमेश्वरः
स्मृतः ॥९॥ नीलकण्ठो मंगलेशो मंगलायतनो महान् ॥ महाकपीश्वरो देवः स्थापितो हि हनूमता ॥ १० ॥ ततश्च नंदिको देवो हत्याकोटिनिवा
रकः॥ सर्वकामार्थदश्चैव मोक्षदो हि प्रकीर्तितः॥११॥नन्दिकेशं च यश्चैव पूजयेत्परया मुदा ॥ नित्यं तस्याखिला सिद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥ १२ ॥
तत्र तीरे च यः स्नाति रेवायां मुनिसत्तमाः ॥ तस्य कामाश्च सिध्यन्ति सर्वे पापं विनश्यति ॥१३॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवं तस्य च माहात्म्यं कथं
तत्र महामते ॥ नन्दिकेशस्य कृपया कथ्यतां च त्वयाधुना ॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ सम्यक् पृष्टं भवद्भिश्च कथयामि यथाश्रुतम् ॥ शौनकाद्याश्च
मुनयः सर्वे हि शृणुतादरात् ॥ १५ ॥ पुरा युधिष्ठिरेणैवं पृष्टश्च ऋषिसत्तमः ॥ यथोवाच तथा वच्मि भवत्स्नेहानुसारतः ॥ १६ ॥ रेवायाः पश्चिमे
तीरे कर्णिकी नाम वै पुरी ॥ विराजते सुशोभाढ्या चतुर्वर्णसमाकुला ॥ १७ ॥ तत्र द्विजवरः कश्चिद्वृत्तस्य कुलसम्भवः ॥ काश्यां गतश्च पुत्राभ्या
मर्पयित्वा स्वपत्निकाम् ॥ १८ ॥ तत्रैव स मृतो विप्रः पुत्राभ्यां च श्रुतन्तदा ॥ तदीयं चैव तत्कृत्यं चक्राते पुत्रकावुभौ ॥ १९ ॥ पत्नी च पाल
यामास पुत्रौ पुत्रहितैषिणी ॥ पुत्रौ च वर्जयित्वा च विभक्तं वै धनं त्वया ॥ २० ॥ स्वीयं च रक्षितं किंचिद्धनं मरणहेतवे ॥ ततश्च द्विजपत्नी हि
कियत्कालं मृता च सा ॥ २१ ॥ कदाचित्क्रियमाणा सा विविधं पुण्यमाचरत् ॥ न मृता दैवयोगेन द्विजपत्नी च सा द्विजाः ॥२२॥ यदा प्राणान्न
मुमुचे माता दैवात्तयोश्च सा ॥ तद्दृष्ट्वा जननीकष्टं पुत्रकावूचतुस्तदा ॥२३॥ पुत्रावूचतुः ॥ किं न्यूनं विद्यते मातः कष्टं यद्विद्यते महत् ॥ म्रियतां तद्वतं
प्रीत्या तदावां करवावहे ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तच्छ्रुत्वोक्तं तया तत्र न्यूनं मे विद्यते बहु ॥ तदेव क्रियते चेद्वै सुखेन मरणं भवेत् ॥ २५ ॥ ॥२८६॥
ज्येष्ठपुत्रश्च यस्तस्यास्तेनोक्तं कथ्यतान्त्वया ॥ करिष्यामि तदेतद्धि तया च कथितन्तदा ॥ २६ ॥ ॥ द्विजपत्न्युवाच ॥ शृणु पुत्र वचः प्रीत्या
पुरासीन्मे मनःस्पृहा ॥ काश्यां गंतुं तथानासीदिदानीं म्रियते पुनः ॥ २७ ॥ ममास्थीनि त्वया पुत्र क्षेपणीयान्यतन्द्रितम् ॥ गंगाजले शुभं तेष

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भविष्यति न संशयः ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते च तया मात्रा स ज्येष्ठतनयोऽब्रवीत् ॥ मातरं मातृभक्तिस्तु सुव्रतां मरणोन्मुखीम् ॥
॥ २९ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ मातस्त्वया सुखेनैव प्राणास्त्याज्या न संशयः ॥ तव कार्यं पुरा कृत्वा पश्चात्कार्यं मदीयकम् ॥ ३० ॥ इति हस्ते
जलं दत्वा यावत्पुत्रो गृहं गतः ॥ तावत्सा च मृता तत्र हरस्मरणतत्परा ॥ ३१ ॥ तस्याश्चैव तु यत्कृत्यं तत्सर्वं संविधाय सः ॥ मासिकं कर्म
कृत्वा तु गमनाय प्रचक्रमे ॥ ३२ ॥ द्वयोः श्रेष्ठतमो यो वै सुवादो नाम विश्रुतः ॥ तदस्थीनि समादाय निस्सृतस्तीर्थकाम्यया ॥ ३३ ॥ संगृह्य
सेवकं कंचित्तेनैव सहितस्तदा ॥ आश्वास्य भार्य्यांपुत्रांश्च मातुः प्रियचिकीर्षया ॥ ३४ ॥ श्राद्धदानादिकं भोज्यं कृत्वा विधिमनुत्तमम् ॥ मंगल
स्मरणं कृत्वा निर्जगाम गृहाद्द्विजः ॥ ३५ ॥ तद्दिने योजनं गत्वा विंशतिग्रामके शुभे ॥ उवासास्तं गते भानौ गृहे विप्रस्य कस्यचित्
॥ ३६ ॥ चक्रे सन्ध्यादि सत्कर्म स द्विजो विधिपूर्वकम् ॥ स्तवादिं कृतवांस्तत्र शंभोरद्भुतकर्मणः ॥ ३७ ॥ सेवकेन तदा युक्तो
ब्राह्मणः संस्थितस्तदा ॥ यामिनी च गता तत्र मुहूर्तद्वयसंमिता ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्रैकमाश्चर्य्यमभूत्तदा ॥ शृणुतादरतस्तच्च मुनयो
वो वदाम्यहम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां नन्दिकेश्वरमाहात्म्ये ब्राह्मणीमरणवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
सूत उवाच ॥ गौश्चैकाप्यभवत्तत्र ह्यंगणे बंधिता शुभा ॥ तदैव ब्राह्मणो रात्रावाजगाम बहिर्गतः ॥ १ ॥ स उवाच प्रियां स्वीयां दृष्ट्वा गामंगणे स्थि
ताम् ॥ अदुग्धां खेदनिर्विण्णो दोग्धुकामो मुनीश्वराः ॥ २ ॥ गौः प्रिये नैव दुग्धा ते सेत्युक्ता वत्समानयत् ॥ दोहनार्थं समाहूय स्त्रियं शीघ्रतरं
तदा ॥ ३ ॥ वत्सं कीले स्वयं बद्धुं यत्नं चैवाकरोत्तदा ॥ ब्राह्मणस्स गृहस्वामी मुनयो दुग्धलालसः ॥ ४ ॥ वत्सोपि कर्षमाणश्च पादे वै
पादपीडनम् ॥ चकार ब्राह्मणश्चैव कष्टं प्राप्तश्च सुव्रताः ॥ ५ ॥ तेन पादप्रहारेण स द्विजः क्रोधमूर्छितः ॥ वत्सं च ताडयामास कूर्परैर्दृढतरं
तदा ॥ ६ ॥ वत्सोपि पीडितस्तेन श्रांतश्चैवाभवत्तदा ॥ दुग्धा गौर्मोचितो वत्सो न क्रोधेन द्विजन्मना ॥ ७ ॥ गौर्दोग्धुं च महत्प्रीत्या रोदनं चा
करोत्तदा ॥ दृष्ट्वा च रोदनं तस्या वत्सो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ८ ॥ वत्स उवाच ॥ कथं च रुद्यते मातः किन्ते दुःखमुपस्थितम् ॥ तन्निवेदय
मे प्रीतया तच्छ्रुत्वा गौरवोचत ॥ ९ ॥ श्रूयतां पुत्र मे दुःखं वक्तुं शक्नोम्यहं न हि ॥ दुष्टेन ताडितस्त्वं च तेन दुःखं ममाप्यभूत् ॥ १० ॥ सूत
वाच ॥ स्वमातुर्वचनं श्रुत्वा स वत्सः प्रत्यबोधयत् ॥ प्रत्युवाच स्वजननीं प्रारब्धपरिनिष्ठितः ॥ ११ ॥ किं कर्त्तव्यं क्व गंतव्यं कर्मबद्धा वयं
यतः ॥ कृतं चैव यथा पूर्वं भुज्यते च तथाधुना ॥ १२ ॥ हसता क्रियते रुदता परि भुज्यते ॥ दुःखदाता न कोप्यस्ति सुखदाता न कश्चन ॥ १३ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सुखदुःखे परो दत्त इत्येषा कुमतिर्मता ॥ अहं चापि करोम्यत्र मिथ्याज्ञानं तदोच्यते ॥ १४ ॥ स्वकर्मणा भवेद्दुःखं सुखं तेनैव कर्मणा ॥ तस्माच्च ज्पूयते कर्म सर्वं कर्मणि संस्थितम् ॥ १५ ॥ त्वं चैवाहं च जननी इमे जीवादयश्च ये ॥ ते सर्वे कर्मणा बद्धा न शोच्याः कर्हिचित्त्वया ॥ १६ ॥ सूत उवाच ॥ एवं श्रुत्वा स्वपुत्रस्य वचनं ज्ञानगर्भितम् ॥ पुत्रशोकान्विता दीना सा च गौरब्रवीदिदम् ॥ १७ ॥ गौरुवाच ॥ वत्स सर्वं विजानामि कर्माधीनाः प्रजा इति ॥ तथापि मायया ग्रस्ता दुःखं प्राप्नोम्यहं पुनः ॥ १८ ॥ रोदनं च कृतं भूरि दुःखशान्तिर्भवेन्न हि ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रसूं वत्सोऽब्रवीदिदम् ॥ १९ ॥ वत्स उवाच ॥ यद्येवं च विजानासि पुनश्च रुदनं कुतः ॥ कृत्वा च साध्यते किञ्चित्तस्माद्दुःखं त्यजाधुना ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ एवं पुत्रवचः श्रुत्वा तन्माता दुःखसंयुता ॥ निःश्वस्याति तदा धेनुर्वत्सं वचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥ गौरुवाच ॥ मम दुःखं तदा गच्छे द्यथा दुःखं तथाविधम् ॥ भवेद्धि ब्राह्मणस्यापि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ २२ ॥ प्रातश्चैव मया पुत्र शृंगाभ्यां हि हनिष्यते ॥ हतश्च जीवितं सद्यो यास्यत्यस्य न संशयः ॥ २३ ॥ ॥ वत्स उवाच ॥ प्रथमं यत्कृतं कर्म तत्फलं भुज्यतेऽधुना ॥ अस्याश्च ब्रह्महत्याया मातः किं फलमाप्स्यसे ॥ २४ ॥ समाभ्यां पुण्यपापाभ्यां भवेज्जन्म च भारते ॥ तयोः क्षये च योगेन मातर्मुक्तिरवाप्यते ॥ २५ ॥ कदापि कर्मणो नाशः कदाभोगः प्रजायते ॥ तस्माच्च पुनरेवं त्वं कर्म मा कर्तुमुद्यता ॥ २६ ॥ अहं कुतस्ते पुत्रोद्य त्वं माता कुत एव च ॥ वृथाभिमानः पुत्रत्वे मातृत्वे च विचार्य्यताम् ॥ २७ ॥ क्व माता क्व पिता विद्धि क्व स्वामी क्व कलत्रकम् ॥ न कोऽपि कस्य चास्तीह सर्वेऽपि स्वकृतंभुजः ॥ २८ ॥ एवं ज्ञात्वा त्वया मातर्दुःखं त्याज्यं सुयत्नतः ॥ शुभगाचरणं कार्यं परलोकसुखेप्सया ॥ २९ ॥ ॥ गौरुवाच ॥ एवं जानाम्यहं पुत्र माया मां न जहात्यसौ ॥ त्वद्दुःखेन सुदुःखं मे तस्मै दास्ये तदेव हि ॥ ३० पुनश्च ब्रह्महत्याया नाशो यत्र भवेदिह ॥ तत्स्थलं च मया दृष्टं हत्या मे हि गमिष्यति ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा स्वमातुर्गोर्द्विजोत्तमाः ॥ मौनत्वं स्वीकृतं तत्र वत्सेनोक्तं न किञ्चन ॥ ३२ ॥ तयोस्तदद्भुतं वृत्तं श्रुत्वा पान्थो द्विजस्तदा ॥ हृदा विचारयामास विस्मितो हि मुनीश्वराः ॥ ३३ ॥ इदमत्यद्भुतं वृत्तं दृष्ट्वा प्रातर्मया खलु ॥ गंतव्यं पुनरेवातो गंतव्यं तत्स्थलं पुनः ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ विचार्येति हृदा विप्रः स द्विजाः सेवकेन च ॥ सुष्वाप तत्र जननीभक्तः परमविस्मितः ॥ ३५ ॥ प्रातःकाले तदा जाते गृहस्वामी समुत्थितः ॥ बोधयामास तं पान्थं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ द्विज उवाच ॥ स्वपिषि त्वं किमर्थं हि प्रातःकालोऽभवत्यलम् ॥ स्वयात्रां कुरु तं देशं गमनेच्छा च यत्र ह ॥ ३७ ॥ तेनोक्तं श्रूयतामत्रह्मञ्छरीरे सेवकस्य मे ॥ वर्तते हि व्यथा स्थित्वा मुहूर्तं गम्यते ततः ॥ ३८ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सूत उवाच ॥ इत्येवं च मिषं कृत्वा सुष्वाप पुरुषस्तदा ॥ तद्वृत्तमखिलं ज्ञातुमद्भुतं विस्मयावहम् ॥ ३९ ॥ दोहनस्य तदा काले ब्राह्मणः स्वसुतं प्रति ॥ उवाच गंतुकामश्च कार्यार्थं कुत्रचिच्च सः ॥ ४० ॥ ॥ पितोवाच ॥ मया तु गम्यते पुत्र कार्यार्थं कुत्रचित्पुनः ॥ धेनुर्दोह्या त्वया वत्स सावधानादियं निजा ॥ ४१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणवरस्स जगाम च कुत्रचित् ॥ पुत्रः समुत्थितस्तत्र वत्सं च मुक्तवांस्तदा ॥ ४२ ॥ माता च तस्य दोहार्थमाजगाम स्वयन्तदा ॥ द्विजपुत्रस्तदा वत्सं खिन्नं कीलेन ताडितम् ॥ ४३ ॥ वंधनार्थं हि गोः पार्श्वमनयद्दुग्ध लालसः ॥ पुनर्गौश्चि तदा क्रुद्धा शृंगेनाताडयच्च तम् ॥ ४४ ॥ पपात मूर्च्छां संप्राप्य सोपि मर्मणि ताडितः ॥ लोकाश्च मिलितास्तत्र गवा बालो विहिंसितः ॥ ४५ ॥ जलंजलं वदन्तस्तें पित्राद्या यत्र संस्थिताः ॥ यत्नश्च क्रियते यावत्तावद्बालो मृतस्तदा ॥ ४६ ॥ मृते च बालके तत्र हाहाकारो महानभूत् ॥ तन्माता दुःखिता ह्यासीद्रुरोद च पुनः पुनः ॥४७॥ किं करोमि क्व गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहति ॥ रुदित्वेति तदा गां च ताडयित्वा व्यमोचयत्॥४८॥श्वेतवर्णा तदा सा गौर्द्रुतं श्यामा व्यदृश्यत॥अहो च दृश्यतां लोकाश्चुक्रुशुश्च परस्परम् ॥४९॥ब्राह्मणश्च तदा पान्थो दृष्ट्वाश्चर्य्यं विनिर्गतः ॥ यत्र गौश्च गतस्तत्र तामनु ब्राह्मणो गतः ॥५०॥ ऊर्ध्वंपुच्छं तदा कृत्वा शीघ्रं गौर्नर्मदां प्रति ॥ आगत्य नन्दिकस्यास्य समीपे नर्मदाजले ॥ ५१ ॥ संनिमज्य त्रिवारं तु श्वेतत्वं च गता हि सा ॥ यथागतं गता सा च ब्राह्मणो विस्मयं गतः ॥ ५२ ॥ अहो धन्यतमं तीर्थं ब्रह्महत्यानिवारणम् ॥ स्वयं च मज्जितस्तत्र ब्राह्मणस्सेवकस्तथा ॥ ५३ ॥ निमज्य हि गतौ तौ च प्रशंसन्तौ नदीं च ताम् ॥ मार्गे च मिलिता काचित्सुन्दरी भूषणान्विता ॥ ५४ ॥ तयोक्तं तं च भोः पांथ कुतोऽयासि सुविस्मितः ॥ सत्यं ब्रूहि च्छलं त्यक्त्वा विप्रवर्य्यं ममाग्रतः ॥ ॥ ५५ ॥ सूत उवाच ॥ एवं वचस्तदा श्रुत्वा द्विजेनोक्तं यथातथम् ॥ पुनश्चायं द्विजस्तत्र स्त्रियोक्तः स्थीयतां त्वया ॥ ५६ ॥ तयोक्तं च समाकर्ण्य स्थितस्स ब्राह्मणस्ततः ॥ प्रत्युवाच विनीतात्मा कथ्यतें किं वदेति च ॥ ५७ ॥ सा चाह पुनरेवात्र त्वया दृष्टं स्थलं च यत् ॥ तत्राधुना क्षिपास्थीनि मातुः किं गम्यतेऽन्यतः ॥ ५८ ॥ तव माता पान्थवर्य्य साक्षाद्दिव्यमयं वरम् ॥ देहं धृत्वा द्रुतं साक्षाच्छंभोर्यास्यति सद्गतिम् ॥ ५९ ॥ वैशाखे चैव संप्राप्ते सप्तम्याश्च दिने शुभे ॥ सिते पक्षे सदा गंगा ह्यायाति द्विजसत्तम ॥ ६० ॥ अद्यैव सप्तमी या सा गंगारूपास्ति तत्र वै ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधे देवी सा गंगा मुनिसत्तमाः ॥ ६१ ॥ निवृत्तश्च द्विजः सोपि मात्रस्थ्यर्द्धं स्ववस्त्रतः ॥ क्षिपेद्यावत्तत्र तीर्थे तावच्चित्रमभूत्तदा ॥ ६२ ॥ दिव्य

१ द्विजपुत्रम् ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

देहत्वमापन्ना स्वमाता च व्यदृश्यत ॥ धन्योसि कृतकृत्योसि पवित्रं च कुलं त्वया ॥ ६३ ॥ धनं धान्यं तथा चायुर्वंशो वै वर्द्धतां तव ॥ इत्याशिषं सुदत्त्वा स्वपुत्राय दिवं गता ॥ ६४ ॥ तत्र भुक्त्वा सुखं भूरि चिरकालं महोत्तमम् ॥ शंकरस्य प्रसादेन गता सा ह्युत्तमां गतिम् ॥ ६५ ॥ ब्राह्मणश्च सुतस्तस्याः क्षिप्त्वास्थीनि पुनस्ततः ॥ प्रसन्नमानसोऽभूत्स शुद्धात्मा स्वगृहं गतः ॥ ६६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां नंदिकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णने ब्राह्मणीस्वर्गगतिवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ कथं गंगा समायाता वैशाखे सप्तमीदिने ॥ नर्मदायां विशेषेण सूततद्वर्णय प्रभो ॥ १ ॥ ईश्वरश्च कथं जातो नन्दिकेशो हि नामतः ॥ वृत्तं तदपि सुप्रीत्या कथय त्वं महामते ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टमृषिश्रेष्ठा नन्दिकेशाश्रितं वचः ॥ तदहं कथयाम्यद्य श्रवणात्पुण्यवर्द्धनम् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणी ऋषिका नाम्ना कस्यचिद्द्विजन्मनः ॥ सुता विवाहिता कस्मैचिद्द्विजाय विधानतः ॥ ४ ॥ पूर्वकर्मप्रभावेण पत्नी सा हि द्विजन्मनः ॥ सुव्रतापि च विप्रेन्द्रा बालवैधव्यमागता ॥ ५ ॥ अथ सा द्विजपत्नी हि ब्रह्मचर्य्यव्रतान्विता ॥ पार्थिवार्चनपूर्वं हि तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ६ ॥ तस्मिन्नवसरे दुष्टो मूढनामाऽसुरो बली ॥ ययौ तत्र महामायी कामबाणेन ताडितः ॥ ७ ॥ तपन्तीं तां समालोक्य सुन्दरीमतिकामिनीम् ॥ तया भोगं ययाचे स नानालोभं प्रदर्शयन् ॥ ८ ॥ अथ सा सुव्रता नारी शिवध्यानपरायणा ॥ तस्मिन्दृष्टिं दधौ नैव कामदृष्ट्या मुनीश्वराः ॥ ९ ॥ न मानितवती तं च ब्राह्मणी सा तपोरता ॥ अतीव हि तपोनिष्ठासीच्छिवध्यानमाश्रिता ॥ १० ॥ अथ मूढः स दैत्येन्द्रः तया तन्व्या तिरस्कृतः ॥ चुक्रोध विकटं तस्यै पश्चाद्रूपमदर्शयत् ॥११॥ अथ प्रोवाच दुष्टात्मा दुर्वचो भयकारकम् ॥ त्रासयामास बहुशस्तां च पत्नीं द्विजन्मनः ॥ १२ ॥ तदा सा भयसंत्रस्ता बहुवारं शिवेति च ॥ बभाषे स्नेहतस्तन्वी द्विजपत्नी शिवाश्रया ॥ १३ ॥ विह्वलातीव सा नारी शिवनामप्रभाषिणी ॥ जगाम शरणं शम्भोः स्वधर्मावनहेतवे ॥ १४ ॥ शरणागतरक्षार्थं किंतु सद्वृत्तमाहितम् ॥ आनन्दार्थं हि तस्यास्तु शिव आविर्बभूव ह ॥ १५ ॥ अथ तं मूढनामानं दैत्येन्द्रं कामविह्वलम् ॥ चकार भस्मसात्सद्यः शंकरो भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥ ततश्च परमेशानो कृपादृष्ट्या विलोक्य ताम् ॥ वरं ब्रूहीति चोवाच भक्तरक्षणदक्षधीः ॥ १७ ॥ श्रुत्वा महेशवचनं सा साध्वी द्विजकामिनी ॥ ददर्श शांकरं रूपमानन्दजनकं शुभम् ॥ १८ ॥ ततः प्रणम्य तं शंभुं परमेशं सुखावहम् ॥ तुष्टाव साञ्जलिः साध्वी नतस्कन्धा शुभाशया ॥ १९ ॥ ऋषिकोवाच ॥ देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ ॥ दीनबंधुस्त्वमीशानो भक्तरक्षाकरः सदा ॥ २० ॥ त्वया मे रक्षितो धर्मो मूढनाम्नोऽसुरादिह ॥ यदयं निहतो दुष्टो

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

जगद्रक्षाकृता त्वया ॥ २१ ॥ स्वपादयोः परां भक्तिं देहि मे ह्यनपायिनीम् ॥ अयमेव वरो नाथ किमन्यदधिकं ह्यतः ॥ २२ ॥ अन्यदाकर्णय विभो प्रार्थनां मे महेश्वर ॥ लोकानामुपकारार्थमिह त्वं संस्थितो भव ॥ २३ ॥ सूत उवाच ॥ इति स्तुत्वा महादेवमृषिका सा शुभव्रता ॥ तूष्णीमासाथ गिरिशः प्रोवाच करुणाकरः ॥ २४ ॥ गिरिश उवाच ॥ ऋषिके सुचरित्रा त्वं मम भक्ता विशेषतः ॥ दत्ता वराश्च ते सर्वे तुभ्यं ये ये हि याचिताः ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र हरिब्रह्मादयः सुराः ॥ शिवाविर्भावमाज्ञाय ययुर्हर्षसमन्विताः ॥ २६ ॥ शिवं प्रणम्य सुप्रीत्या समानर्चुश्च तेऽखिलाः ॥ तुष्टुवुर्नतकाः[1] विप्राः करौ बद्धा सुचेतसः ॥ २७ ॥ एतस्मिन्समये गंगा साध्वी तां स्वर्धुनी जगौ ॥ ऋषिकां सुप्रसन्नात्मा प्रशंसन्ती च तद्विधिम् ॥२८॥ गंगोवाच ॥ ममार्थे चैव वैशाखे मासि देयं त्वया वचः ॥ स्थित्यर्थं दिनमेकं मे सामीप्यं कार्य्यमेव हि ॥ २९ ॥ सूत उवाच ॥ गंगावचनमाकर्ण्य सा साध्वी प्राह सुव्रता ॥ तथास्त्विति वचः प्रीत्या लोकानां हितहेतवे ॥ ३० ॥ आनन्दार्थं शिवस्तस्याः सुप्रसन्नश्च पार्थिवे ॥ तस्मिंल्लिंगे लयं यातः पूर्णांशेन तया हरः ॥ ३१ ॥ देवाः सर्वे सुप्रसन्नाः प्रशंसंति शिवं च ताम् ॥ स्वं स्वं धाम ययुर्विष्णुब्रह्माद्या अपि स्वर्णदी ॥ ॥ ३२ ॥ तद्दिनात्पावनं तीर्थमासीदीदृशमुत्तमम् ॥ नन्दिकेशः शिवः ख्यातः सर्वपापविनाशनः ॥३३॥ गंगापि प्रतिवर्षं तद्दिने याति शुभेच्छया ॥ क्षालनार्थं स्वपापस्य यद्गृहीतं नृणां द्विजाः ॥३४॥ तत्र स्नातो नरः सम्यङ्नंदिकेशं समर्च्य च ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते ह्यखिलैरपि ॥ ३५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां नन्दिकेश्वरशिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ द्विजाः शृणुत सद्भक्त्या. शिवलिंगानि तानि च ॥ पश्चिमायां दिशायां वै यानि ख्यातानि भूतले ॥१॥ कपिलायां नगर्यां तु कालरामेश्वराभिधे ॥ शिवलिंगे महादिव्ये दर्शनात्पापहारके ॥२॥ पश्चिमे सागरे चैव महासिद्धेश्वरः स्मृतः॥ धर्मार्थकामदश्चैव तथा मोक्षप्रदोऽपि हि ॥३॥ पश्चिमाम्बुधितीरस्थं गोकर्णं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापघ्नं सर्व्वकामफलप्रदम् ॥ ४ ॥ गोकर्णे शिवलिंगानि विद्यन्ते कोटिकोटिशः ॥ असंख्यातानि तीर्थानि तिष्ठन्ति च पदेपदे ॥ ५ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन गोकर्णस्थानि सर्वशः ॥ शिवप्रत्यक्षलिंगानि तीर्थान्यम्भांसि सर्वशः ॥६॥ गोकर्णे शिवलिंगानां तीर्थानामपि सर्वशः ॥ वर्ण्यते महिमा तात पुराणेषु महर्षिभिः ॥ ७ ॥ कृते युगे स हि श्वेतस्त्रेतायां सोतिलोहितः ॥ द्वापरे पीतवर्णश्च कलौ श्यामो भविष्यति ॥ ८ ॥ आक्रान्तसप्तपातालकुहरोपि महाबलः ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे मृदुतामुपयास्यति ॥ ९ ॥ महापातकिनश्चात्र समभ्यर्च्य महाबलम् ॥ शिवलिंगं च

[1] नम्रशिरसः।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

गोकर्णे प्रयाताश्शांकरम्पदम् ॥ १० ॥ गोकर्णे तत्र मुनयो गत्वा पुण्यर्क्षवासरे ॥ येऽर्चयन्ति च त भक्त्या ते रुद्राः स्युर्न संशयः ॥ ११ ॥ यदा कदाचिद्गोकर्णे यो वा को वापि मानवः ॥ पूजयेच्छिवलिंगं तत्सगच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ॥ १२ ॥ ब्रह्मविष्ण्वादिदेवानां शङ्करो हितकाम्यया ॥ महाबलाभिधानेन देवः संनिहितस्सदा ॥ १३ ॥ घोरेण तपसा लब्धं रावणाख्येन रक्षसा ॥ तल्लिंगं स्थापयामास गोकर्णे गणनायकः ॥ १४ ॥ विष्णुर्ब्रह्मा महेन्द्रश्च विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ आदित्या वसवो दस्रौ शशांकश्च सतारकः ॥ १५ ॥ एते विमानगतयो देवाश्च सह पार्षदैः ॥ पूर्वद्वारं निषेवंते तस्य वै प्रीतिकारणात् ॥ १६ ॥ यमो मृत्युः स्वयं साक्षाच्चित्रगुप्तश्च पावकः ॥ पितृभिः सहरुद्रै श्चदक्षिणद्वारमाश्रितः ॥ १७ ॥ वरुणः सरितां नाथो गंगादिसरितां गणैः ॥ महाबलं च सेवन्ते पश्चिमद्वारमाश्रिताः ॥ १८ ॥ तथा वायुः कुबेरश्च देवेशी भद्रकालिका ॥ मातृभिश्चण्डिकाद्याभिरुत्तरद्वारमाश्रिताः ॥ १९ ॥ सर्वे देवास्सगन्धर्वाः पितरः सिद्धचारणाः ॥ विद्याधराः किंपुरुषाः किन्नरा गुह्यकाः खगाः ॥ २० ॥ नाना पिशाचा वेताला दैतेयाश्च महाबलाः ॥ नागाश्शेषादयस्सर्वे सिद्धाश्च मुनयोऽखिलाः ॥ २१ ॥ प्रणुवन्ति च तं देवं प्रणमन्ति महाबलम् ॥ लभन्त ईप्सितान्कामांस्तत्रमन्ते च यथासुखम् ॥ २२ ॥ बहुभिस्तत्र सुतपस्तप्तं सम्पूज्य तं विभुम् ॥ लब्धा हि परमा सिद्धिरिहामुत्रापि सौख्यदा ॥ २३ ॥ गोकर्णे शिवलिंगं तु मोक्षद्वार उदाहृतः ॥ महाबलाभिधानोऽसौ पूजितः संस्तुतो द्विजाः ॥ २४ ॥ माघासितचतुर्दश्यां महाबलसमर्चनम् ॥ विमुक्तिदं विशेषेण सर्वेषां पापिनामपि ॥ २५ ॥ अस्यां शिवतिथौ सर्वे महोत्सवदिदृक्षवः ॥ आयांति सर्वदेशेभ्यश्चातुर्वर्ण्यमहाजनाः ॥ २६ ॥ स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च चतुराश्रमवासिनः ॥ दृष्ट्वा तत्रैत्य देवेशं लेभिरे कृतकृत्यताम् ॥ २७ ॥ महाबलप्रभावात्तु तच्च लिंगं शिवस्य तु ॥ संपूज्यैकाथ चाण्डाली शिवलोकं गता द्रुतम् ॥ २८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां महाबलमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ऋषय ऊचुः सूतसूत महाभाग धन्यस्त्वं शैवसत्तमः ॥ चाण्डाली का समाख्याता तत्कथां कथय प्रभो ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ द्विजाः शृणुत सद्भक्त्या तां कथां परमाद्भुताम् ॥ शिवप्रभावसंमिश्रां शृण्वतां भक्तिवर्द्धिनीम् ॥ २ ॥ चाण्डाली सा पूर्वभवेऽभवद्ब्राह्मणकन्यका ॥ सौमिनी नाम चन्द्रास्या सर्वलक्षणसंयुता ॥३॥ अथ सा समये कन्या युवती सौमिनी द्विजाः ॥ पित्रा दत्ता च कस्मैचिद्विधिना द्विजसूनवे ॥४॥ सा भर्तारमनुप्राप्य किंचित्कालं शुभव्रता ॥ रेमे तेन द्विजश्रेष्ठा नवयौवनशालिनी ॥ ५ ॥ अथ तस्याः पतिर्विप्रस्तरुणस्सुरुजार्दितः ॥ सौमिन्याः कालयोगात्तु पंचत्वमगमद्द्विजाः ॥ ॥६॥ मृते भर्तारि सा नारी दुःखितातिविषण्णधीः ॥ किंचित्कालं शुभाचारा सुशीलोवास सद्मनि ॥७॥ ततस्सा मन्मथाविष्टहृदया विधवापि च ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

युवावस्थाविशेषेण बभूव व्यभिचारिणी ॥ ८ ॥ तज्ज्ञात्वा गोत्रिणस्तस्या दुष्कर्म कुलदूषणम् ॥ समेतास्तत्यजुर्दूरं नीत्वा तां सकचग्रहाम् ॥ ९ ॥ कश्चिच्छूद्रवरस्तां वै विचरन्तीं निजेच्छया ॥ दृष्ट्वा वने स्त्रियं चक्रे निनाय स्वगृहं ततः ॥१०॥ अथ सा पिशिताहारा नित्यमापीतवारुणी ॥ अजीजनत्सुतान्तेन शूद्रेण सुरतप्रिया ॥ ११ ॥ कदाचिद्भर्तरि क्वापि याते पीतसुराथ सा ॥ इयेष पिशिताहारं सौमिनी व्यभिचारिणी ॥ १२ ॥ ततो मेषेषु बद्धेषु गोभिस्सह बहिर्व्रजे ॥ निशामुखे तमोऽन्धे हि खड्गमादाय सा ययौ ॥ १३ ॥ अविमृश्य मदावेशान्मेषबुद्ध्याऽमिषप्रिया ॥ एकं जघान गोवत्सं क्रोशंतमतिदुर्भगा ॥ १४ ॥ हतं तं गृहमानीय ज्ञात्वा गोवत्समंगना ॥ भीता शिवशिवेत्याह केनचित्पुण्यकर्मणा ॥ १५ ॥ सा मुहूर्तं शिवं ध्यात्वामिषभोजनलालसा ॥ छित्वा तमेव गोवत्सं चकाराहारमीप्सितम् ॥ १६ ॥ एवं वहुतिथे काले गते सा सौमिनी द्विजाः ॥ कालस्य वशमापन्ना जगाम यमसंक्षयम् ॥ १७ ॥ यमोऽपि धर्ममालोक्य तस्याः कर्म च पौर्विकम् ॥ निवर्त्य निरयावासाच्चक्रे चाण्डालजातिकाम् ॥१८॥ साथ भ्रष्टा यमपुराच्चाण्डालीगर्भमाश्रिता ॥ ततो बभूव जन्मान्धा प्रशांतांगारमेचका ॥ १९॥ जन्मान्धा साथ बाल्येऽपि विध्वस्तपितृमातृका ॥ ऊढा न केनचिद्दुष्टा महाकुष्ठरुजार्दिता ॥ २० ॥ ततः क्षुधार्दिता दीना यष्टिपाणिर्गतेक्षणा ॥ चाण्डालोच्छिष्टपिंडेन जठराग्निमतर्पयत् ॥ २१ ॥ एवं कृच्छ्रेण महता नीत्वा स्वविपुलं वयः ॥ जरया ग्रस्तसर्वाङ्गी दुःखमाप दुरत्ययम् ॥ २२ ॥ कदाचित्साथ चांडाली गोकर्णं तं महाजनान् ॥ आयास्यंत्स्यां शिवातिथौ गच्छतो बुबुधेऽध्वगान् ॥ २३ ॥ अथासावपि चांडाली वसनासनतृष्णया ॥ महाजनान् याचयितुं संचचार शनैः शनैः ॥ २४ ॥ गत्वा तत्राथ चांडाली प्रार्थयन्ती महाजनान् ॥ यत्र तत्र चचारासौ दीनवाक्प्रसृताञ्जलिः ॥ २५ ॥ एवमभ्यर्थयंत्यास्तु चांडाल्याः प्रसृताञ्जलौ ॥ एकः पुण्यतमः पान्थः प्राक्षिपद्बिल्वमंजरीम् ॥ २६ ॥ तामंजलौ निपातितां सा विमृश्य पुनःपुनः ॥ अभक्ष्यमिति मत्वाथ दूरे प्राक्षिपदातुरा ॥ २७ ॥ तस्याः कराद्विनिर्मुक्ता रात्रौ सा बिल्वमंजरी ॥ पपात कस्यचिद्दिष्ट्या शिवलिंगस्य मस्तके ॥ २८ ॥ सैवं शिवचतुर्दश्यां रात्रौ पान्थजनान्मुहुः ॥ याचमानापि यत्किंचिन्न लेभ दैवयोगतः ॥ २९ ॥ एवं शिवचतुर्दश्या व्रतं जातं च निर्मलम् ॥ अज्ञानतो जागरणं परमानन्ददायकम् ॥ ३० ॥ ततः प्रभाते सा नारी शोकेन महता वृता ॥ शनैर्निववृते दीना स्वदेशायैव केवलम् ॥ ३१ ॥ श्रांता चिरोपवासेन निपतंती पदेपदे ॥ अतीत्य तावतीं भूमिं निपपात विचेतना ॥ ३२ ॥ अथ सा शंभुकृपया जगाम परमं पदम् ॥ आरुह्य सुविमानं च नीतं शिवगणैर्द्रुतम् ॥ ३३ ॥ आदौ यदेषा शिवनाम नारी प्रमादतो वाप्यसती जगाद ॥ तेनेह भूयः सुकृतेन विप्रा महाबलस्थानमवाप दिव्यम् ॥ ३४ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

श्रीगोकर्णे शिवतिथावुपोष्य शिवमस्तके ॥ कृत्वा जागरणं सा हि चक्रे बिल्वार्चनं निशि ॥ ३५ ॥ अकामतः कृतस्यास्य पुण्यस्यैव च तत्फ
लम् ॥ भुनक्त्यद्यापि सा चैव महाबलप्रसादतः ॥ ३६ ॥ एवंविधं महालिंगं शंकरस्य महाबलम् ॥ सर्वपापहरं सद्यः परमानन्ददायकम् ॥ ३७ ॥
एवं वः कथितं विप्रा माहात्म्यं परमं मया ॥ महाबलाभिधानस्य शिवलिंगवरस्य हि ॥ ३८ ॥ अथान्यदपि वक्ष्यामि माहात्म्यं तस्य चाद्भुतम् ॥
श्रुतमात्रेण येनाशु शिवे भक्तिः प्रजायते ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां चाण्डालीसद्गतिवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः॥
॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ श्रीमतीक्ष्वाकुवंशे हि राजा परमधार्मिकः ॥ आसीन्मित्रसहो नाम श्रेष्ठस्सर्वधनुष्मताम् ॥ १ ॥ तस्य राज्ञः सुध
र्मिष्ठा मदयन्ती प्रिया शुभा ॥ दमयन्ती नलस्येव बभूव विदिता सती ॥ २ ॥ स एकदा हि मृगयास्नेही मित्रसहो नृपः ॥ महद्बलेन संयुक्तो
जगाम गहनं वनम् ॥ ३ ॥ विहरंस्तत्र स नृपः कमठाह्वं निशाचरम् ॥ निजघान महादुष्टं साधुपीडाकरं खलम् ॥ ४ ॥ अथ तस्यानुजः पापी
जयेयं छद्मनैव तम् ॥ मत्वा जगाम नृपतेरन्तिकं च्छद्मकारकः ॥ ५ ॥ तं विनम्राकृतिं दृष्ट्वा भृत्यतां कर्तुमागतम् ॥ चक्रे महानसाध्यक्षमज्ञाना
त्समहीपतिः ॥ ६ ॥ अथ तस्मिन्वने राजा कियत्कालं विहृत्य सः ॥ निवृत्तो मृगयां हित्वा स्वपुरीमाययौ मुदा ॥ ७ ॥ पितुः क्षयाहे सम्प्राप्ते
निमंत्र्य स्वगुरुं नृपः ॥ वसिष्ठं गृहमानिन्ये भोजयामास भक्तितः ॥ ८ ॥ रक्षसा सूदरूपेण संमिश्रितनरामिषम् ॥ शाकामिषं पुरः क्षिप्तं दृष्ट्वा गुरुर
थाब्रवीत् ॥ ९ ॥ ॥ गुरुरुवाच ॥ ॥ धिक् त्वां नरामिषं राजंस्त्वयैतच्छद्मकारिणा ॥ खलेनोपहृतं मह्यं ततो रक्षो भविष्यसि ॥ १० ॥ रक्षःकृतं
च विज्ञाय तदैवं स गुरुस्तदा ॥ पुनर्विमृश्य तं शापं चकार द्वादशाब्दिकम् ॥ ११ ॥ स राजानुचितं शापं विज्ञाय क्रोधमूर्छितः ॥ जलांजलिं समा
दाय गुरुं शप्तुं समुद्यतः ॥ १२ ॥ तदा च तत्प्रिया साध्वी मदयन्ती सुधर्मिणी ॥ पतित्वा पादयोस्तस्य शापं तं हि न्यवारयत् ॥१३॥ ततो निवृ
त्तशापस्तु तस्या वचनगौरवात् ॥ तत्याज पादयोरंभः पादौ कल्मषतां गतौ ॥ १४ ॥ ततः प्रभृति राजाभूत्स लोकेस्मिन्मुनीश्वराः ॥ कल्मषांघ्रि
रिति ख्यातः प्रभावात्तज्जलस्य हि ॥ १५ ॥ राजा मित्रसहः शापाद्गुरो ऋषिवरस्य हि ॥ बभूव राक्षसो घोरो हिंसको वनगोचरः ॥ १६ ॥ स बिभ्र
द्राक्षसं रूपं कालान्तकयमोपमम् ॥ चखाद विविधान्त्र जंतून् मानुषादीन्वनेचरः ॥ १७ ॥ स कदाचिद्वने क्वापि रममाणौ किशोरकौ ॥ अपश्य
दन्तकाकारो नवोढौ मुनिदम्पती ॥ १८ ॥ राक्षसः स नराहारः किशोरं मुनिनन्दनम् ॥ जग्धुं जग्राह शापार्त्तो व्याघ्रो मृगशिशुं

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

यथा ॥ १९ ॥ कुक्षौ गृहीतं भर्तारं दृष्ट्वा भीता च तत्प्रिया ॥ सा चक्रे प्रार्थनां तस्मै वदंती करुणं वचः ॥ २० ॥ प्रार्थ्यमानोऽपि बहुशः पुरुषादः स निर्घृणः ॥ चखाद शिर उत्कृत्य विप्रसूनोर्दुराशयः ॥ २१ ॥ अथ साध्वी च सा दीना विलप्य भृशदुःखिता ॥ आहृत्य भर्तुरस्थीनि चितां चक्रे किलोल्बणाम् ॥ २२ ॥ भर्तारमनुगच्छन्ती संविशंती हुताशनम् ॥ राजानं राक्षसाकारं सा शशाप द्विजाङ्गना ॥ २३ ॥ अद्यप्रभृति नारीषु यदा त्वं संगतो भवेः ॥ तदा मृतिस्तवेत्युक्त्वा विवेश ज्वलनं सती ॥ २४ ॥ सोऽपि राजा गुरोश्शापमनुभूय कृतावधिम् ॥ पुनः स्वरूपमास्थाय स्वगृहं मुदितो ययौ ॥ २५ ॥ ज्ञात्वा विप्रसतीशापं मदयन्ती रतिप्रियम् ॥ पतिं निवारयास वैधव्यादातिबिभ्यती ॥ २६ ॥ अनपत्यो विनिर्विण्णो राज्यभोगेषु पार्थिवः ॥ विसृज्य सकलां लक्ष्मीं वनमेव जगाम ह ॥ २७ ॥ स्वपृष्ठतः समायान्तीं ब्रह्महत्यां सुदुःखदाम् ॥ ददर्श विकटाकारां तर्जयन्तीं मुहुर्मुहुः ॥ २८ ॥ तस्या निर्भेद्रमन्विच्छन् राजा निर्विण्णमानसः ॥ चकार नानोपायान्स जपव्रतमखादिकान् ॥ २९ ॥ नानोपायैर्यदा राजस्तीर्थस्नानादिभिर्द्विजाः ॥ न निवृत्ता ब्रह्महत्या मिथिलां स ययौ तदा ॥ ३० ॥ बाह्योद्यानगतस्तस्यार्श्चिंतया परयार्दितः ॥ ददर्श मुनिमायान्तं गौतमं पार्थिवश्च सः ॥ ३१ ॥ अभिसृत्य स राजेन्द्रो गौतमं विमलाशयम् ॥ तद्दर्शनात्तर्किंचित्कः प्रणनाम मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ अथ तत्पृष्टकुशलो दीर्घमुष्णं च निश्वसन् ॥ तत्कृपादृष्टिसंप्राप्तसुखः प्रोवाच तं नृपः ॥ ३३ ॥ राजोवाच ॥ मुने मां बाधते ह्येषा ब्रह्महत्या दुरत्यया ॥ अलक्षिता परैस्तात तर्जयंती पदेपदे ॥ ३४ ॥ यन्मया शापदग्धेन विप्रपुत्रश्च भक्षितः ॥ तत्पापस्य न शान्तिर्हि प्रायश्चित्तसहस्रकैः ॥ ३५ ॥ नानोपायाः कृता मे हि तच्छान्त्यै भ्रमता मुने ॥ न निवृत्ता ब्रह्महत्या मम पापात्मनः किमु ॥ ३६ ॥ अद्य मे जन्मसाफल्यं संप्राप्तमिव लक्षये ॥ यतस्त्वद्दर्शनादेव ममानन्दभरोऽभवत् ॥ ३७ ॥ अद्य मे तव पादाब्जशरणस्य कृतैनसः ॥ शान्तिं कुरु महाभाग येनाहं सुखमाप्नुयाम् ॥ ३८ ॥ सूत उवाच ॥ इति राज्ञा समादिष्टो गौतमः करुणार्द्रधीः ॥ समादिदेश घोराणामघानां साधु निष्कृतिम् ॥ ३९ ॥ गौतम उवाच ॥ साधु राजेंद्र धन्योसि महाघेभ्यो भयन्त्यज ॥ शिवे शास्तरि भक्तानां क्व भयं शरणैषिणाम् ॥ ४० ॥ शृणु राजन्महाभाग क्षेत्रमन्यत्प्रतिष्ठितम् ॥ महापातकसंहारि गोकर्णाख्यं शिवालयम् ॥ ४१ ॥ तत्र स्थितिर्न पापानां महद्भ्यो महतामपि ॥ महाबलाभिधानेन शिवः संनिहितः स्वयम् ॥ ४२ ॥ सर्वेषां शिवलिंगानां सार्वभौमो महाबलः ॥ चतुर्युगे चतुर्वर्णस्सर्वपापापहारकः ॥ ४३ ॥ पश्चिमाम्बुधितीरस्थं गोकर्णं तीर्थमुत्तमम् ॥ तत्रास्ति शिवलिंगं तन्महापातकनाशकम् ॥ ४४ ॥ तत्र गत्वा महापापाः स्नात्वा तीर्थेषु भूरिशः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

महाबलं च संपूज्य प्रयाताश्शांकरम्पदम् ॥ ४५ ॥ तथा त्वमपि राजेन्द्र गोकर्णे गिरिशालयम् ॥ गत्वा सम्पूज्य तल्लिंगं कृतकृत्यत्वमाप्नुयाः ॥
॥ ४६ ॥ तत्र सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वाभ्यर्च्य महाबलम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकन्त्वमाप्नुयाः ॥ ४७ ॥ सूत उवाच ॥ इत्यादिष्टः स मुनिना
गौतमेन महात्मना ॥ महाहृष्टमना राजा गोकर्णे प्रत्यपद्यत ॥ ४८ ॥ तत्र तीर्थेषु सुस्नात्वा समभ्यर्च्य महाबलम् ॥ निर्धूताशेषपापौघोऽल
भच्छंभोः परम्पदम् ॥ ४९ य इमां शृणुयान्नित्यं महाबलकथां प्रियाम् ॥ त्रिसप्तकुलजैस्सार्द्धं शिवलोके व्रजत्यसौ ॥ ५० ॥ इति वश्च समाख्यातं
माहात्म्यं परमाद्भुतम् ॥ महाबलस्य गिरिशलिंगस्य निखिलाघहृत् ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां महाबला
ह्वशिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग धन्यस्त्वं शिवसक्तधीः ॥ महाबलस्य लिंगस्य
श्रावितेयं कथाद्भुता ॥ १ ॥ उत्तरस्यां दिशायां च शिवलिंगानि यानि च ॥ तेषां माहात्म्यमनघं वद त्वं पापनाशकम् ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥
शृणुतादरतो विप्रा औत्तराणां विशेषतः ॥ माहात्म्यं शिवलिंगानां प्रवदामि समासतः ॥ ३ ॥ गोकर्णं क्षेत्रमपरं महापातकनाशनम् ॥
महावनं च तत्रास्ति पवित्रमतिविस्तरम् ॥ ४ ॥ तत्रास्ति चन्द्रभालाख्यं शिवलिंगमनुत्तमम् ॥ रावणेन समानीतं सद्भक्त्या सर्वसिद्धिदम्
॥ ५ ॥ तस्य तत्र स्थितिर्वैद्यनाथस्येव मुनीश्वराः ॥ सर्वलोकहितार्थाय करुणासागरस्य च ॥ ६ ॥ स्नानं कृत्वा तु गोकर्णे चन्द्रभालं समर्च्य
च ॥ शिवलोकमवाप्नोति सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ७ ॥ चन्द्रभालस्य लिंगस्य महिमा परमाद्भुता ॥ न शक्या वर्णितुं व्यासाद्भक्तस्नेहितरस्य हि ॥
॥ ८ ॥ चन्द्रभालमहादेवलिंगस्य महिमा महान् ॥ यथाकथंचित्संप्रोक्तः परलिंगस्य वै शृणु ॥ ९ ॥ दाधीचं शिवलिंगं तु मिश्रर्षिवरतीर्थके ॥
दधीचिना मुनीशेन सुप्रीत्या च प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ तत्र गत्वा च तत्तीर्थे स्नात्वा सम्यग्विधानतः ॥ शिवलिंगं समर्चेद्वै दाधीचेश्वरमा
दरात् ॥११॥ दधीचमूर्तिस्तत्रैव समर्च्या विधिपूर्वकम् ॥ शिवप्रीत्यर्थमेवाशु तीर्थयात्राफलार्थिभिः ॥१२॥ एवं कृते मुनिश्रेष्ठाः कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥
इह सर्वसुखं भुक्त्वा परत्र गतिमाप्नुयात् ॥ १३ ॥ नैमिषारण्यतीथ तु निखिलर्षिप्रतिष्ठितम् ॥ ऋषीश्वरमिति ख्यातं शिवलिंगं सुखप्रदम् ॥ १४ ॥
तद्दर्शनात्पूजनाच्च जनानां पापिनामपि ॥ भुक्तिर्मुक्तिश्च तेषां तु परत्रेह मुनीश्वराः ॥ १५ ॥ हत्याहरणतीर्थे तु शिवलिंगमघापहम् ॥ पूजनीयं वि
शेषेण हत्याकोटिविनाशनम् ॥ १६ ॥ देवप्रयागतीथ तु ललितेश्वरनामकम् ॥ शिवलिंगं सदा पूज्यं नरैस्सर्वाघनाशनम् ॥ १७ ॥ नयपालाख्य
पुर्यां तु प्रसिद्धायां महीतले ॥ लिंगं पशुपतीशाख्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १८ ॥ शिरोभागस्वरूपेण शिवलिंगं तदस्ति हि ॥ तत्कथां वर्णयिष्यामि

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

केदारेश्वरवर्णने ॥ १९ ॥ तदारान्मुक्तिनाथाख्यं शिवलिंगं महाद्भुतम् ॥ दर्शनादर्चनात्तस्य भुक्तिर्मुक्तिश्च लभ्यते ॥ २० ॥ इति वश्च समाख्यातं लिंगवर्णनमुत्तमम् ॥ चतुर्दिक्षु मुनिश्रेष्ठाः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ २१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां चन्द्रभालपशुपतिनाथलिंगमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत जानासि सकलं वस्तु व्यासप्रसादतः ॥ तवाज्ञातं न विद्येत तस्मात्पृच्छामहे वयम् ॥ १ ॥ लिंगं च पूज्यते लोके तत्त्वया कथितं च यत् ॥ तत्तथैव न चान्यद्वा कारणं विद्यतेत्विह ॥ २ ॥ बाणरूपा श्रुता लोके पार्वती शिववल्लभा ॥ एतत्किं कारणं सूत कथय त्वं यथाश्रुतम् ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ कल्पभेदकथा चैव श्रुता व्यासान्मया द्विजाः ॥ तामेव कथयाम्यद्य श्रूयतामृषिसत्तमाः ॥ ४ ॥ पुरा दारुवने जातं यद्वृत्तं तु द्विजन्मनाम् ॥ तदेव श्रूयतां सम्यक् कथयामि यथाश्रुतम् ॥ ५ ॥ दारुनामवनं श्रेष्ठं तत्रासन्नृषिसत्तमाः ॥ शिवभक्तास्सदा नित्यं शिवध्यानपरायणाः ॥ ६ ॥ त्रिकालं शिवपूजां च कुर्वंति स्म निरन्तरम् ॥ नानाविधैः स्तवैर्दिव्यैस्तुष्टुवुस्ते मुनीश्वराः ॥ ७ ॥ ते कदाचिद्वने यातास्समिधाहरणाय च ॥ सर्वे द्विजर्षभाश्शैवाश्शिवध्यानपरायणाः ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे साक्षाच्छंकरो नीललोहितः ॥ विरूपं च समास्थाय परीक्षार्थं समागतः ॥ ९ ॥ दिगम्बरोऽतितेजस्वी भूतिभूषणभूषितः ॥ स चेष्टां सकदक्षां च हस्ते लिंगं विधारयन् ॥ १० ॥ मनसा च प्रियं तेषां कर्तुं वै वनवासिनाम् ॥ जगाम तद्वनं प्रीत्या भक्तप्रीतो हरः स्वयम् ॥ ॥ ११ ॥ तं दृष्ट्वा ऋषिपत्न्यस्ताः परं त्रासमुपागताः ॥ विह्वला विस्मिताश्चान्यास्समाजग्मुस्तथा पुनः ॥ १२ ॥ आलिलिंगुस्तथा चान्याः करं धृत्वा तथापराः ॥ परस्परं तु संघर्षात्संमग्नास्ताः स्त्रियस्तदा ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नेव समये ऋषिवर्य्याः समागमन् ॥ विरुद्धं तं च ते दृष्ट्वा दुःखिताः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ १४ ॥ तदा दुःखमनुप्राप्ताः कोयं कोयं तथाऽब्रुवन् ॥ समस्ता ऋषयस्ते वै शिवमायाविमोहिताः॥ १५ ॥ यदा च नोक्तवान् किंचित्सोऽवधूतो दिगम्बरः ॥ ऊचुस्तं पुरुषं भीमं तदा ते परमर्षयः ॥ १६ ॥ त्वया विरुद्धं क्रियते वेदमार्गविलोपि यत् ॥ ततस्त्वदीयं तल्लिंगं पततां पृथिवीतले ॥ १७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते तु तदा तैश्च लिंगं च पतितं क्षणात् ॥ अवधूतस्य तस्याशु शिवस्याद्भुतरूपिणः ॥ १८ ॥ तल्लिंगं चाग्निवत्सर्वं यद्ददाह पुरः स्थितम् ॥ यत्रयत्र च तद्याति तत्रतत्र दहेत्पुनः ॥ १९ ॥ पाताले च गतं तच्च स्वर्गे चापि तथैव च ॥ भूमौ सर्वत्र तद्यातं न कुत्रापि स्थिरं हि तत् ॥ २० ॥ लोकाश्च व्याकुला जाता ऋषयस्तेऽतिदुःखिताः ॥ न शर्म लेभिरे केचिद्देवाश्च ऋषयस्तथा ॥ २१ ॥ न ज्ञातस्तु शिवो यैस्तु ते सर्वे च सुरर्षयः ॥ दुःखिता मिलिताश्शीघ्रं ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा च ते सर्वे नत्वा स्तुत्वा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विधिं द्विजाः ॥ तत्सर्वंमवदन्वृत्तं ब्रह्मणे सृष्टिकारिणे ॥ २३ ॥ ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा शिवमायाविमोहितान् ॥ ज्ञात्वा ताञ्छंकरं नत्वा प्रोवाच
ऋषिसत्तमान् ॥ २४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ज्ञातारश्च भवन्तो वै कुर्वंते गर्हितं द्विजाः ॥ अज्ञातारो यदा कुर्युः किं पुनः कथ्यते पुनः ॥ २५ ॥
विरुद्ध्यैवं शिवं देवं कुशलं कस्समीहते ॥ मध्याह्नसमये यो वै नातिथिं च परामृशेत् ॥ २६ ॥ तस्यैव सुकृतं नीत्वा स्वीयं च दुष्कृतं पुनः ॥
संस्थाप्य चातिथिर्याति किं पुनः शिवमेव वा ॥ २७ ॥ यावल्लिंगं स्थिरं नैव जगतां त्रितये शुभम् ॥ जायते न तदा क्वापि सत्यमेतद्वदाम्यहम् ॥
॥ २८ ॥ भवद्भिश्च तथा कार्यं यथा स्वास्थ्यं भवेदिह ॥ शिवलिंगस्य ऋषयो मनसा संविचार्य्यताम् ॥२९॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तास्ते प्रणम्योचुर्ब्र
ह्माणमृषयश्च वै ॥ किमस्माभिर्विधे कार्यं तत्कार्यं त्वं समादिश ॥ ३० ॥ इत्युक्तश्च मुनीशैस्तैस्सर्वलोकपितामहः ॥ मुनीशांस्तांस्तदा ब्रह्मा स्वयं
प्रोवाच वै तदा ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ आराध्य गिरिजां देवीं प्रार्थयन्तु सुराश्शिवम् ॥ योनिरूपा भवेच्चेद्वै तदा तत्स्थिरतां व्रजेत् ॥ ३२ ॥
तद्विधिम्प्रवदाम्यद्य सर्वे शृणुत सत्तमाः ॥ तामेव कुरुत प्रेम्णा प्रसन्ना सा भविष्यति ॥ ३३ ॥ कुम्भमेकं च संस्थाप्यं कृत्वाष्टदलमुत्तमम् ॥
दूर्वायवांकुरैस्तीर्थोदकमापूरयेत्ततः ॥ ३४ ॥ वेदमंत्रैस्ततस्तं वै कुंभं चैवाभिमंत्रयेत् ॥ श्रुत्युक्तविधिना तस्य पूजां कृत्वा शिवं स्मरन् ॥ ३५ ॥
तल्लिंगं तज्जलेनाभिषेचयेत्परमर्षयः ॥ शतरुद्रीयमंत्रैस्तु प्रोक्षितं शांतिमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥ गिरिजां योनिरूपां च बाणं स्थाप्य शुभं पुनः ॥ तत्र
लिंगं च तत्स्थाप्यं पुनश्चैवाभिमंत्रयेत् ॥ ३७ ॥ सुगन्धैश्चन्दनैश्चैव पुष्पधूपादिभिस्तथा ॥ नैवेद्यादिकपूजाभिस्तोषयेत्परमेश्वरम् ॥ ३८ ॥
प्रणिपातैः स्तवैः पुण्यैर्वाद्यैर्गानैस्तथा पुनः ॥ ततः स्वस्त्ययनं कृत्वा जयेति व्याहरेत्तथा ॥ ३९ ॥ प्रसन्नो भव देवेश जगदाह्लादकारक ॥ कर्ता
पालयिता त्वञ्च संहर्ता त्वं निरक्षरः ॥ ४० ॥ जगदादिर्जगद्योनिर्जगदन्तर्गतोपि च ॥ शान्तो भव महेशान सर्वलोकांश्च पालय ॥ ४१ ॥ एवं
कृते विधौ स्वास्थ्यं भविष्यति न संशयः ॥ विकारो न त्रिलोकेस्मिन्भविष्यति सुखं सदा ॥ ४२ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तास्ते द्विजा देवाः प्रणि
पत्य पितामहम् ॥ शिवं तं शरणं प्राप्तास्सर्वलोकसुखेप्सया ॥ ४३ ॥ पूजितः परया भक्त्या प्रार्थितः शंकरस्तदा ॥ सुप्रसन्नस्ततो भूत्वा तानुवाच
महेश्वरः ॥ ४४ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ हे देवा ऋषयः सर्वे मद्वचः शृणुतादरात् ॥ योनिरूपेण मल्लिंगं धृतं चेत्स्यात्तदा सुखम् ॥ ४५ ॥ पार्वतीं
च विना नान्या लिंगं धारयितुं क्षमा ॥ तया धृतं च मल्लिंगं द्रुतं शान्तिं गमिष्यति ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा ऋषिभिर्देवैस्सुप्रसन्नैर्मुनी
श्वराः ॥ गृहीत्वा चैव ब्रह्माणं गिरिजा प्रार्थिता तदा ॥ ४७ ॥ प्रसन्नां गिरिजां कृत्वा वृषभध्वजमेव च ॥ पूर्वोक्तं च विधिं कृत्वा स्थापितं लिंगमुत्त

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मम् ॥ ४८ ॥ मंत्रोक्तेन विधानेन देवाश्च ऋषय स्तथा ॥ चक्रुः प्रसन्नां गिरिजां शिवं च धर्महेतवे ॥ ४९ ॥ समानचुंर्विशेषेण सर्वे देवर्षयः शिवम् ॥ ब्रह्मा विष्णुः परे चैव त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ५० ॥ सुप्रसन्नः शिवो जातः शिवा च जगदम्बिका ॥ धृतं तया च तल्लिंगं तेन रूपेण वै तदा ॥५१॥ लोकानां स्थापिते लिंगे कल्याणं चाभवत्तदा ॥ प्रसिद्धं चैव तल्लिंगं त्रिलोक्यामभवद्द्विजाः ॥ ५२ ॥ हाटकेशमिति ख्यातं तच्छिश्नाशिवमित्यपि ॥ पूजनात्तस्य लोकानां सुखं भवति सर्वथा ॥ ५३ ॥ इह सर्वसमृद्धिः स्यान्नानासुखवहाधिका ॥ परत्र परमा मुक्तिर्नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां लिंगस्वरूपकारणवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ यथाभवल्लिंग रूपः संपूज्यस्त्रिभवे शिवः ॥ तथोक्तं वा द्विजाः प्रीत्या किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ १ ॥ ॥ऋषय ऊचुः ॥ अन्धकेश्वरलिंगस्य महिमानं वद प्रभो ॥ तथान्यच्छिवलिंगानां प्रीत्या वक्तुमिहार्हसि ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ पुराऽन्धिगर्तमाश्रित्य वसन् दैत्योऽन्धकासुरः ॥ स्ववशं कारयामास त्रैलोक्यं सुरसूदनः ॥ ३ ॥ तस्माद्गर्तांच्च निस्सृत्य पीडयित्वा पुनः प्रजाः ॥ प्राविशच्च तदा दैत्यस्तं गर्तं सुपराक्रमः ॥ ४ ॥ देवाश्च दुःखिताः सर्वे शिवं प्रार्थ्य पुनः पुनः ॥ सर्वं निवेदयामासुस्स्वदुःखं च मुनीश्वराः ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ तदाकर्ण्य वचस्तेषां देवानां परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा दुष्टहंता सतां गतिः ॥ ६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ घातयिष्यामि तं दैत्यमन्धकं सुरसूदनम् ॥ सैन्यं च नीयतान्देवा ह्यायामि च गणैस्सह ॥ ७ ॥ तस्माद्गर्तादंधके हि देवर्षिद्रुहि भीकरे ॥ निस्सृते च तदा तस्मिन्देवा गर्तमुपाश्रिताः ॥ ८ ॥ दैत्याश्च देवताश्चैव युद्धं चक्रुः सुदारुणम् ॥ शिवानुग्रहतो देवाः प्रबलाश्चाभवँस्तदा ॥ ९ ॥ देवैश्च पीडितः सोपि यावद्गर्तमुपागतः ॥ तावच्छूलेन संप्रोतः शिवेन परमात्मना ॥ १० ॥ तत्रत्यश्च तदा शंभुं ध्यात्वा संप्रार्थयत्तदा ॥ अन्तकाले च त्वां दृष्ट्वा तादृशो भवति क्षणात् ॥ ११ ॥ इत्येवं संस्तुतस्सोपि प्रसन्नः शंकरस्तदा ॥ उवाच वचनं तत्र वरं ब्रूहि ददामि ते ॥ १२ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा स दैत्यः पुनरब्रवीत् ॥ सुप्रणम्य शिवं स्तुत्वा सत्त्वभावमुपाश्रितः ॥ १३ ॥ अन्धक उवाच ॥ यदि प्रसन्नो देवेश स्वभक्तिं देहि मे शुभाम् ॥ कृपां कृत्वा विशेषेण संस्थितो भव चेह वै ॥१४॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तेन दैत्यं तं तद्गर्ते चाक्षिपद्धरः ॥ स्वयं तत्र स्थितो लिंगरूपोऽसौ लोककाम्यया ॥ १५ ॥ अन्धकेशं च तल्लिंगं नित्यं यः पूजयेन्नरः ॥ षण्मासाज्जायते तस्य वांछा

१ अडभावश्चार्थः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सिद्धिर्न संशयः ॥ १६ ॥ वृत्त्यर्थं पूजयेल्लिंगं लोकस्याहितकारकम् ॥ षण्मासं यो द्विजश्चैव स वै देवलकः स्मृतः ॥ १७ ॥ यथा देवलकश्चैवं स भवे
दिह वै तदा ॥ देवलकश्च यः प्रोक्तो नाधिकारो द्विजस्य हि ॥१८॥ ऋषय ऊचुः ॥ देवलकश्च कः प्रोक्तःकिं कार्यं तस्य विद्यते ॥ तत्त्वं वद महाप्राज्ञ
लोकानां हितहेतवे ॥ १९ ॥ सूत उवाच ॥ दधीचिर्नाम विप्रो यो धर्मिष्ठो वेदपारगः ॥ शिवभक्तिरतो नित्यं शिवशास्त्रपरायणः ॥ २० ॥ तस्य
पुत्रस्तथा ह्यासीत्स्मृतो नाम्ना सुदर्शनः ॥ तस्य भार्या दुकूला च नाम्ना दुष्टकुलोद्भवा ॥ २१ ॥ तद्वशे स च भर्तासीत्तस्य पुत्रचतुष्टयम् ॥
सोऽपि नित्यं शिवस्यैव पूजां च स्म करोत्यसौ ॥ २२ ॥ दधीचेस्तु तदा ह्यासीद्ग्रामान्तरनिवेशनम् ॥ ज्ञातिसंयोगतश्चैव ज्ञातिभिर्न स मोचितः ॥
॥ २३ ॥ कथयित्वा च पुत्रं स शिवभक्तिरतो भव ॥ इत्युक्त्वा स गतो मुक्तो दधीचिश्शैवसत्तमः ॥२४॥ सुदर्शनस्य पुत्रोऽपि शिवपूजां चकार ह ॥
एवं चिरतरः कालो व्यतीयाय मुनीश्वराः ॥ २५ ॥ एवं च शिवरात्रिश्च समायाता कदाचन ॥ तस्यां चोपोषितास्सर्वे स्वयं संयोगतस्तदा ॥ २६ ॥
पूजां कृत्वा गतस्सोऽपि सुदर्शन इति स्मृतः ॥ स्त्रीसंगं शिवरात्रौ तु कृत्वा पुनरिहागतः ॥ २७ ॥ न स्नानं तेन च कृतं तद्रात्र्यां शिवपूजनम् ॥
तेन तत्कर्मपाकेन क्रुद्धः प्रोवाच शङ्करः ॥ २८ ॥ महेश्वर उवाच ॥ शिवरात्र्यां त्वया दुष्ट सेवनं च स्त्रियाः कृतम् ॥ अस्नातेन मदीया च कृता
पूजाविवेकिना ॥ २९ ॥ ज्ञात्वा चैवं कृतं यस्मात्तस्मात्त्वं जडतां व्रज ॥ ममास्पृश्यो भव त्वं च दूरतः स्पर्शनं कुरु ॥३०॥ सूत उवाच ॥ इति शप्तो
महेशेन दाधीचिस्स सुदर्शनः ॥ जडत्वं प्राप्तवान्सद्यश्शिवमायाविमोहितः ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्समये विप्रा दधीचिः शैवसत्तमः ॥ ग्रामान्तरात्स
मायातो वृत्तान्तं श्रुतवाँश्च सः ॥ ३२ ॥ शिवेन भर्त्सितः सोऽपि दुःखितोऽभूदतीव हि ॥ रुरोद हा हतोऽस्मीति दुःखेन सुतकर्मणा ॥ ३३ ॥ पुनः
पुनरुवाचेति स दधीचिस्सतां मतः ॥ अनेनेदं कुपुत्रेण हतं मे कुलमुत्तमम् ॥ ३४ ॥ स पुत्रोऽपि हतो भार्या पुंश्चली कृतवान्हृतम् ॥ पश्चात्तापमनु
प्राप्य स्वपित्रा परिभर्त्सितः ॥३५॥ तत्पित्रा गिरिजा तत्र पूजिता विधिभिर्वरैः ॥ सुयत्नतो महाभक्त्या स्वपुत्रसुखहेतवे ॥३६॥ सुदर्शनोऽपि गिरिजां
पूजयामास च स्वयम् ॥ चण्डीपूजनमार्गेण महाभक्त्या शुभैः स्तवैः ॥३७॥ एवं तौ पितृपुत्रौ हि नानोपायैः सुभक्तितः॥ प्रसन्नां चक्रतुर्देवीं गिरिजां भक्त
वत्सलाम् ॥३८॥तयोः सेवाप्रभावेण प्रसन्ना चण्डिका तदा॥सुदर्शनं च पुत्रत्वे चकार गिरिजा मुने॥३९॥शिवं प्रसादयामास पुत्रार्थं चण्डिका स्वयम् ॥
क्रुद्धाऽक्रुद्धा पुनश्चण्डी तत्पुत्रस्य प्रसन्नधीः ॥ ४० ॥ अथाज्ञाय प्रसन्नं तं महेशं वृषभध्वजम् ॥ नमस्कृत्य स्वयं तस्य ह्युत्संगे तं न्यवेशयत् ॥४१॥
घृतस्नानं ततः कृत्वा पुत्रस्य गिरिजा स्वयम् ॥ त्रिरावृत्तोपवीतं च ग्रन्थिनैकेन संयुतम् ॥ ४२ ॥ सुदर्शनाय पुत्राय ददौ प्रीत्या तदाम्बिका ॥ उद्दि

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

थ्य शिवगायत्रीं षोडशाक्षरसंयुताम् ॥ ४३ ॥ तदोंनमः शिवायेति श्रीशब्दपूर्वकाय च ॥ वारान्षोडश संकल्पपूजां कुर्यादयं वटुः ॥ ४४ ॥ आम्ना
नादिप्रणामान्तं पूजयन्वृषभध्वजम् ॥ मंत्रवादित्रपूजाभिस्सर्षीणां सन्निधौ तथा ॥ ४५ ॥ नाममंत्राननेकांश्च पाठयामास वै तदा ॥ उवाच सुप्रसन्ना
त्मा चण्डिका च शिवस्तथा ॥ ४६ ॥ मदर्पितं च यत्किंचिद्धनधान्यादिकन्तथा ॥ तत्सर्वं च त्वया ग्राह्यं न दोषाय भविष्यति ॥ ४७ ॥ मम कृत्ये
भवान्मुख्यो देवीकृत्ये विशेषतः ॥ घृततैलादिकं सर्वं त्वया ग्राह्यं मदर्पितम् ॥ ४८ ॥ प्राजापत्यं भवेद्यर्हि तर्ह्येको हि भवान्भवेत् ॥ तदा पूजा च
सम्पूर्णान्यथा सर्वा च निष्फला ॥ ४९ ॥ तिलकं वर्तुलं कार्यं स्नानं कार्यं सदा त्वया ॥ शिवसन्ध्या च कर्तव्या गायत्री च तदीयिका ॥ ५० ॥
मत्सेवां प्रथमं कृत्वा कार्यमन्यत्कुलोचितम् ॥ एवं कृतेऽखिले भद्रं दोषाः क्षान्ता मया तव ॥ ५१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा तस्य पुत्राश्च
चत्वारो वटुकास्तदा ॥ अभिषिक्ताश्चतुर्दिक्षु शिवेन परमात्मना ॥ ५२ ॥ चण्डी चैवात्मनिकटे पुत्रं स्थाप्य सुदर्शनम् ॥ तत्पुत्रान्प्रेरयामास वरा
न्दत्वा ह्यनेकशः ॥ ५३ ॥ देव्युवाच ॥ उभयोर्युवयोर्मध्ये वटुको यो भवेन्मम ॥ तस्य स्याद्द्विजयो नित्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥ भवांश्च
पूजितो येन तेनैवाहं प्रपूजिता ॥ कर्तव्यं हि भवद्भिश्च स्वीयं कर्म सदा सुत ॥ ५५ ॥ सूत उवाच ॥ एवं तस्मै वरा दत्तास्सपुत्राय महात्मने ॥ सुदर्श
नाय कृपया शिवाभ्यां जगतां कृते ॥ ५६ ॥ शिवाभ्यां स्थापिता यस्मात्तस्मात्ते वटुकाः स्मृताः ॥ तपोभ्रष्टाश्च ये जाताः स्मृतास्तस्मात्तपोधमाः ॥
॥५७॥ शिवयोः कृपया सर्वे विस्तारं बहुधा गताः ॥ तेषां च प्रथमा पूजा महापूजा महात्मनः ॥ ५८ ॥ तेन यावत्कृता नैव पूजा वै शंकरस्य च ॥
तावत्पूजा न कर्तव्या कृता चेन्न शुभापि सा ॥ ५९ ॥ शुभं वाप्यशुभं वापि वटुकं न परित्यजेत् ॥ प्राजापत्ये च भोज्ये वै वटुरेको विशिष्यते ॥
॥ ६० ॥ शिवयोश्च तथा कार्ये विशेषोऽत्र प्रदृश्यते ॥ तदेव शृणु सुप्राज्ञ यथाहं वच्मि तेऽनघ ॥ ६१ ॥ तस्यैव नगरे राज्ञो भद्रस्य नित्यभोजने ॥
नियमे प्राजापत्यस्य ह्यन्धकेशसमीपतः ॥६२॥ यज्जातमद्भुतं वृत्तं शिवानुग्रहकारणात् ॥ श्रूयतां तच्च सुप्रीत्या कथयामि यथाश्रुतम् ॥६३॥ ध्वज
एकश्च तद्राज्ञे दत्तस्तुष्टेन शंभुना ॥ प्रोक्तश्च कृपया राजा देवदेवेन तेन सः ॥ ६४ ॥ प्रातश्च वध्यतां राजन्ध्वजो रात्रौ पतिष्यति ॥ ममत्वेवं च सं
पूर्णे प्राजापत्ये तथा पुनः ॥ ६५ ॥ अन्यथायं ध्वजो मे हि रात्रावपि स्थिरो भवेत् ॥ इत्युक्त्वान्तर्हितश्शंभू राज्ञे तुष्टः कृपानिधिः ॥ ६६ ॥ तथेति
नियमश्चासीत्तस्य राज्ञो महामुने॥प्राजापत्यं कृतं नित्यं शिवपूजाविधानतः॥६७॥ स्वयं प्रातर्विवर्द्धेत ध्वजः सायं पतेदिति॥यदि कार्यं च सम्पूर्णं जातं
चैव भवेदिह ॥ ६८ ॥ एकस्मिन्समये चात्र वटोः कार्यं पुरा ह्यभूत् ॥ ध्वजः स पतितो वै हि ब्रह्मभोजं विनापि हि ॥६९॥ दृष्ट्वा तच्च तदा तत्र पृष्ट्वा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राज्ञा च पण्डिताः ॥ भुञ्जते ब्राह्मणा ह्यत्र नोत्थितो वै ध्वजस्त्वति ॥ ७० ॥ कथं च पतितः सोऽत्र ब्राह्मणा ब्रूत सत्यतः ॥ ते पृष्टाश्च तदा प्रोचुर्ब्राह्मणाः पण्डितोत्तमाः ॥ ७१ ॥ ब्रह्मभोजे महाराज वटुको भोजितः पुरा ॥ चण्डीपुत्रश्शिवस्तुष्टस्तस्माच्च पतितो ध्वजः ॥ ७२ ॥ तच्छ्रुत्वा नृपतिस्सोऽथ जनाश्चान्येऽपि सर्वशः ॥ अभवन्विस्मितास्तत्र प्रशंसां चक्रिरे ततः ॥ ७३ ॥ एवं च महिमा तेषां वर्द्धितः शङ्करेण हि॥तस्माच्च वटुकाश्श्रेष्ठाः पुराविद्भिः प्रकीर्तिताः ॥ ७४ ॥ शिवपूजा तु तैः पूर्वमुत्तार्य्या नान्यथा पुनः ॥ अन्येषां नाधिकारोऽस्ति शिवस्य वचनादिह ॥ ७५ ॥ उत्तारणं च कार्य्यं वै पूजा पूर्णा भवत्विति ॥एतावदेव तेषां तु कार्यं नान्यत्तथैव च ॥७६॥ एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं च मुनीश्वराः ॥ यच्छ्रुत्वा शिवपूजायाः फलं प्राप्नोति वै नरः ॥ ७७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां वटुकोत्पत्तिवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

ऋषय ऊचुः ॥ ज्योतिषां चैव लिंगानां माहात्म्यं कथयाधुना ॥ उत्पत्तिं च तथा तेषां ब्रूहि सर्वं यथाश्रुतम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ शृण्वन्तु विप्रा वक्ष्यामि तन्माहात्म्यं जनिं[१] तथा ॥ संक्षेपतो यथाबुद्धि सद्गुरोश्च मया श्रुतम् ॥ २ ॥ एतेषां चैव माहात्म्यं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ शक्यते न मुनिश्रेष्ठास्तथापि कथयामि वः ॥ ३ ॥ सोमनाथश्च तेषां वै प्रथमः परिकीर्तितः ॥ तन्माहात्म्यं शृणु मुने प्रथमं सावधानतः ॥ ४ ॥ सप्तविंशन्मिताः कन्या दक्षेण च महात्मना ॥ तेन चन्द्रमसे दत्ता अश्विन्याद्या मुनीश्वराः ॥५॥ चंद्रं च स्वामिनं प्राप्य शोभमाना विशेषतः ॥ चंद्रोऽपि चैव ताः प्राप्य शोभते स्म निरन्तरम् ॥ ६ ॥ हेम्ना चैव मणिर्भाति मणिना हेम चैव हि ॥ एवं च समये तस्य यज्जातं श्रूयतामिति ॥ ७ ॥ सर्वास्वपि च पत्नीषु रोहिणी नाम या स्मृता ॥ यथैका सा प्रिया चासीत्तथान्या न कदाचन ॥८॥ अन्याश्च दुःखमापन्नाः पितरं शरणं ययुः ॥गत्वा तस्मै च यद्दुःखं तथा ताभिर्निवेदितम् ॥९॥ दक्षस्स च तथा श्रुत्वा दुःखं च प्राप्तवांस्तदा ॥ समागत्य द्विजाश्चन्द्रं शान्त्यावोचद्वचस्तदा ॥ १० ॥ दक्ष उवाच ॥ विमले च कुले त्वं हि समुत्पन्नः कलानिधे ॥ आश्रितेषु च सर्वेषु न्यूनाधिक्यं कथं तव ॥ ११ ॥ कृतं चेत्तत्कृतं तच्च न कर्तव्यं त्वया पुनः ॥ वर्तनं विषमत्वेन नरकप्रदमीरितम् ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ दक्षश्चैवं च संप्रार्थ्य चंद्रं जामातरं स्वयम् ॥ जगाम मन्दिरं स्वं वै निश्चयं परमं गतः ॥ १३ ॥ चंद्रोऽपि वचनं तस्य न चकार विमोहितः ॥ शिवमायाप्रभावेण यया संमोहितं जगत् ॥ १४ ॥ शुभं भावि यदा यस्य शुभं भवति तस्य वै ॥ अशुभं च यदा भावि कथं तस्य शुभं भवेत् ॥ १५ ॥ चन्द्रोऽपि बलवद्भाविवशान्मेने न तद्वचः ॥ रोहिण्यां च समासक्तो नान्यां मेने

१ इकारलोपश्छान्दसः ।

CC-0: Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कदाचन ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वा पुनरागत्य स्वयं दुःखसमन्वितः ॥ प्रार्थयामास चन्द्रं स दक्षो दक्षस्सुनीतितः ॥ १७ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ श्रूयतां
चन्द्र यत्पूर्वं प्रार्थितो बहुधा मया ॥ न मानितं त्वया यस्मात्तस्मात्त्वं च क्षयी भव ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते तेन चंद्रो वै क्षयी जातः क्ष
णादिह ॥ हाहाकारो महानासीत्तदेन्दौ क्षीणतां गते ॥ १९ ॥ देवर्षयस्तदा सर्वे किं कार्य्यं हा कथं भवेत् ॥ इति दुःखं समापन्ना विह्वला ह्यभवन्मुने
॥ २० ॥ विज्ञापिताश्च चन्द्रेण सर्वे शक्रादयस्सुराः ॥ ऋषयश्च वसिष्ठाद्या ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥२१॥ गत्वापि तु तदा प्रोचुस्तद्वृत्तं निखिलं मुने ॥
ब्रह्मणे ऋषयो देवा नत्वा नुत्वातिविह्वलाः ॥ २२ ॥ ब्रह्मापि तद्वचश्श्रुत्वा विस्मयं परमं ययौ ॥ शिवमायां सुप्रशस्य श्रावयंस्तानुवाच ह ॥
॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अहो कष्टं महज्जातं सर्वलोकस्य दुःखदम् ॥ चन्द्रस्तु सर्वदा दुष्टो दक्षश्च शप्तवानमुम् ॥ २४ ॥ सर्वं दुष्टेन चन्द्रेण
कृतं कर्माण्यनेकशः ॥ श्रूयतामृषयो देवाश्चन्द्रकृत्यं पुरातनम् ॥ २५ ॥ बृहस्पतेर्गृहं गत्वा तारा दुष्टेन वै हृता ॥ तस्य भार्या पुनश्चैव स दैत्या
न्समुपस्थितः ॥ २६ ॥ समाश्रितस्तदा दैत्यान्युद्धं देवैश्चकार ह ॥ मयाऽत्रिणा निषिद्धश्च तस्मै तारां ददौ शशी ॥ २७ ॥ तां च गर्भवतीं
दृष्ट्वा न गृह्णामीति सोऽब्रवीत् ॥ अस्माभिर्वारितो जीवः कृच्छ्राज्जग्राह तां तदा ॥ २८ ॥ यदि गर्भं जहातीह गृह्णामीत्यब्रवीत्पुनः ॥ गर्भे मया
पुनस्तत्र त्याजिते मुनिसत्तमाः ॥ २९ ॥ कस्यायं च पुनर्गर्भस्सोमस्येति च साऽब्रवीत् ॥ पश्चात्तेन गृहीता सा मया च वारितेन वै ॥ ३० ॥
एवंविधानि चन्द्रस्य दुश्चरित्राण्यनेकशः ॥ वर्ण्यंते किं पुनस्तानि सोऽद्यापि कुरुते कथम् ॥ ३१ ॥ यज्जातं तत्सुसंजातं नान्यथा भवति ध्रुवम् ॥
अतः परमुपायं वो वक्ष्यामि शृणुतादरात् ॥ ३२ ॥ प्रभासके शुभे क्षेत्रे व्रजेच्चन्द्रस्सदैवतैः ॥ शिवमाराधयेत्तत्र मृत्युंजयविधानतः ॥ ३३ ॥ निधा
येशं पुरस्तत्र चन्द्रस्तपतु नित्यशः ॥ प्रसन्नश्च शिवः पश्चादक्षयं तं करिष्यति ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणस्ते सुरर्षयः ॥
संनिवृत्याययुस्सर्वे यत्र दक्षविधू ततः ॥ ३५ ॥ गृहीत्वा ते ततश्चन्द्रं दक्षं चाश्वास्य निर्जराः ॥ प्रभासे ऋषयश्चक्रुस्तत्र गत्वाखिलाश्च वै ॥ ३६ ॥
आवाह्य तीर्थवर्याणि सरस्वत्यादिकानि च ॥ पार्थिवेन तदा पूजां मृत्युंजयविधानतः ॥३७॥ ते देवाश्च तदा सर्वे ऋषयो निर्मलाशयाः ॥स्थाप्य चन्द्रं
प्रभासे च स्वं स्वं धाम ययुर्मुदा ॥ ३८ ॥ चन्द्रेण च तपस्तप्तं षण्मासं च निरंतरम् ॥ मृत्युंजयेन मंत्रेण पूजितो वृषभध्वजः ॥ ३९ ॥ दशकोटि
मितं मंत्रं समावृत्य शशी च तम् ॥ ध्यात्वा मृत्युंजयं मंत्रं तस्थौ निश्चलमानसः ॥४०॥ तं दृष्ट्वा शंकरो देवः प्रसन्नोऽभूत्ततः प्रभुः ॥ आविर्भूय विधुं
प्राह स्वभक्तं भक्तवत्सलः ॥ ४१ ॥ शंकर उवाच ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते मनसा यत्समीप्सितम् ॥ प्रसन्नोऽहं शशिन्सर्वं दास्य वरमनुत्तमम ॥४२॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

चंद्र उवाच ॥ यदि प्रसन्नो देवेश किमसाध्यं भवेन्मम ॥ तथापि मे शरीरस्य क्षयं वारय शंकर ॥ ४३ ॥ क्षंतव्यो मेऽपराधश्च कल्याणं कुरु सर्व
दा ॥ इत्युक्ते च तदा तेन शिवो वचनमब्रवीत् ॥ ४४ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ पक्षे च क्षीयतां चन्द्र कला ते च दिने दिने ॥ पुनश्च वर्द्धतां पक्षे सा
कला च निरंतरम् ॥ ४५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवं सति तदा देवा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ ऋषयश्च तथा सर्वे समाजग्मुर्द्रुतं द्विजाः ॥ ४६ ॥ आ
गत्य च तदा सर्वे चन्द्रायाशिषमब्रुवन् ॥ शिवं नत्वा करौ बद्ध्वा प्रार्थयामासुरादरात् ॥ ४७ ॥ देवा ऊचुः ॥ देवदेव महादेव परमेश नमोऽ
स्तु ते ॥ उमया सहितश्शंभो स्वामिन्नत्र स्थिरो भव ॥ ४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ततश्चन्द्रेण सद्भक्त्या संस्तुतश्शंकरः पुरा ॥ निराकारश्च साकारः
पुनश्चैवाभवत्प्रभुः ॥ ४९ ॥ प्रसन्नश्च स देवानां क्षेत्रमाहात्म्यहेतवे ॥ चन्द्रस्य यशसे तत्र नाम्ना चन्द्रस्य शंकरः ॥ ५० ॥ सोमेश्वरश्च नाम्नासीद्वि
ख्यातो भुवनत्रये ॥ क्षयकुष्ठादिरोगाणां नाशकः पूजनाद्द्विजाः ॥ ५१ ॥ धन्योऽयं कृतकृत्योऽयं यन्नाम्ना शंकरस्स्वयम् ॥ स्थितश्च जगतां नाथः
पाव यञ्जगतीतलम् ॥५२॥ तत्कुण्डं तैश्च तत्रैव सर्वैर्देवैः प्रतिष्ठितम् ॥ शिवेन ब्रह्मणा तत्र ह्यविभक्तं तु तत्पुनः ॥ ५३ ॥ चन्द्रकुण्डं प्रसिद्धं च
पृथिव्यां पापनाशनम् ॥ तत्र स्नाति नरो यस्स सर्वैः पापैः प्रमुच्यते ॥५४॥ रोगास्सर्वे क्षयाद्याश्च ह्यसाध्या ये भवंति वै ॥ ते सर्वे च क्षयं यान्ति
षण्मासं स्नानमात्रतः ॥ ५५ ॥ प्रभासं च परिक्रम्य पृथिवीक्रमसंभवम् ॥ फलं प्राप्नोति शुद्धात्मा मृतस्स्वर्गे महीयते ॥ ५६ ॥ सोमलिंगं नरो
दृष्ट्वा सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ लब्ध्वा फलं मनोभीष्टं मृतस्स्वर्गं समीहते ॥५७॥ यद्यत्फलं समुद्दिश्य कुरुते तीर्थमुत्तमम् ॥ तत्तत्फलमवाप्नोति सर्वथा
नात्र संशयः ॥ ५८ ॥ इति ते ऋषयो देवाः फलं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ मुदा शिवं नमस्कृत्य गृहीत्वा चन्द्रमक्षयम् ॥ ५९ ॥ परिक्रम्य च तत्तीर्थं
प्रशसन्तश्च ते ययुः ॥ चंद्रश्चापि स्वकीयं च कार्य्यं चक्रे पुरातनम् ॥ ६० ॥ इति सर्वः समाख्यातः सोमेशस्य समुद्भवः ॥ एवं सोमेश्वरं लिंगं समु
त्पन्नं मुनीश्वराः ॥ ६१ ॥ यः शृणोति तदुत्पत्तिं श्रावयेद्वा परान्नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां सोमनाथज्योतिर्लिंगोत्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि मल्लिकार्जु
नसंभवम् ॥ यं श्रुत्वा भक्तिमान्धीमान्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ पूर्वं च कथितं यच्च तत्पुनः कथयाम्यहम् ॥ कुमारचरितं दिव्यं सर्वपापविनाश
नम् ॥ २ ॥ यदा पृथ्वीं समाक्रम्य कैलासं पुनरागतः ॥ कुमारस्स शिवापुत्रस्तारकारिर्महाबलः ॥ ३ ॥ तदा सुरर्षिरागत्य सर्वं वृत्तं जगाद ह ॥
गणेश्वरविवाहादि भ्रामयंस्तं स्वबुद्धितः ॥४॥ तच्छ्रुत्वा स कुमारो हि प्रणम्य पितरौ च तौ ॥ जगाम पर्वतं क्रौंचं पितृभ्यां वारितोऽपि हि ॥ ५ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कुमारस्य वियोगेन तन्माता गिरिजा यदा॥दुःखितासीत्तदा शंभुस्तामुवाच सुबोधकृत्॥६॥कथं प्रिये दुःखिताऽसि न दुःखं कुरु पार्वति॥आयास्यति सुतः
सुभ्रु त्यज्यतां दुःखमुत्कटम् ॥७॥ सा यदा च न तन्मेने पार्वती दुःखिता भृशम् ॥ तदा च प्रेषितास्तत्र शंकरेण सुरर्षयः ॥ ८ ॥ देवाश्च ऋषयस्सर्वे
सगणा हि मुदान्विताः ॥ कुमारानयनार्थं वै तत्र जग्मुः सुबुद्धयः ॥ ९ ॥ तत्र गत्वा च ते सर्वे कुमारं सुप्रणम्य च ॥ विज्ञाप्य बहुधाप्येनं प्रार्थनां
चक्रुरादरात् ॥ १० ॥ देवादिप्रार्थनां तां च शिवाज्ञासंकुलां गुरुः ॥ न मेने स कुमारो हि महाहंकारविह्वलः ॥ ११ ॥ ततश्च पुनरावृत्य सर्वे ते हि
शिवांतिकम् ॥ स्वं स्वं स्थानं गता नत्वा प्राप्य शंकरशासनम् ॥ १२ ॥ तदा च गिरिजा देवी विरहं पुत्रसंभवम् ॥ शंभुश्च परमं दुःखं प्राप
तस्मिन्ननागते ॥ १३ ॥ अथो सुदुःखितौ दीनौ लोकाचारकरौ तदा ॥ जग्मतुस्तत्र सुस्नेहात्स्वपुत्रो यत्र संस्थितः ॥ १४ ॥ स पुत्रश्च कुमाराख्यः
पित्रोरागमनं गिरेः ॥ ज्ञात्वा दूरं गतोऽस्नेहाद्योजनत्रयमेव च ॥ १५ ॥ क्रौंचे च पर्वते दूरं गते तस्मिन्स्वपुत्रके ॥ तौ च तत्र समासीनौ ज्योतीरूपं
समाश्रितौ ॥ १६ ॥ पुत्रस्नेहातुरौ तौ वै शिवौ पर्वणिपर्वणि ॥ दर्शनार्थं कुमारस्य स्वपुत्रस्य हि गच्छतः ॥ १७ ॥ अमावास्यादिने शंभुस्त्वयं गच्छ
ति तत्र ह ॥ पौर्णमासीदिने तत्र पार्वती गच्छति ध्रुवम् ॥ १८ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य मल्लिकार्जुनसंभवम् ॥ लिंगं चैव शिवस्यैकं प्रसिद्धं भुवन
त्रये ॥ १९ ॥ तल्लिंगं यः समीक्षेत स सर्वैः किल्बिषैरपि ॥ मुच्यते नात्र सन्देहः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥२०॥ दुःखं च दूरतो याति सुखमात्यंतिकं
लभेत् ॥ जननीगर्भसंभूतं कष्टं नाप्नोति वै पुनः ॥ २१ ॥ धनधान्यसमृद्धिश्च प्रतिष्ठारोग्यमेव च ॥ अभीष्टफलसिद्धिश्च जायते नात्र संशयः ॥
॥ २२ ॥ ज्योतिर्लिंगं द्वितीयं च प्रोक्तं मल्लिकसंज्ञितम् ॥ दर्शनात्सर्वसुखदं कथितं लोकहेतवे ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटि
रुद्रसंहितायां मल्लिकार्जुनद्वितीयज्योतिर्लिंगवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत सर्वं विजानासि वस्तु व्यासप्रसादतः ॥
ज्योतिषां च कथां श्रुत्वा तृप्तिर्नैव प्रजायते ॥ १ ॥ तस्मात्त्वं हि विशेषेण कृपां कृत्वातुलां प्रभो ॥ ज्योतिर्लिंगं तृतीयं च कथय त्वं हि नोऽधुना ॥
॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं श्रीमतां भवतां यदि ॥ गतश्च संगमं विप्रा धन्या वै साधुसंगतिः ॥ ३ ॥ अतो मत्वा स्वभा
ग्यं हि कथयिष्यामि पावनीम् ॥ पापप्रणाशिनीं दिव्यां कथां च शृणुतादरात् ॥ ४ ॥ अवंती नगरी रम्या मुक्तिदा सर्वदेहिनाम् ॥ शिवप्रिया महा
पुण्या वर्तते लोकपावनी ॥ ५ ॥ तत्रासीद्ब्राह्मणश्रेष्ठश्शुभकर्मपरायणः ॥ वेदाध्ययनकर्त्ता च वेदकर्मरतस्सदा ॥ ६ ॥ अग्न्याधानसमायुक्ताशिव

१ ह्रस्व आर्षः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

पूजारतस्सदा ॥ पार्थिवीं प्रत्यहं मूर्तिं पूजयामास वै द्विजः ॥ ७ ॥ सर्वकर्मफलं प्राप्य द्विजो वेदप्रियस्सदा ॥ सतां गतिं समालेभे सम्यग्ज्ञानपरायणः ॥ ८ ॥ तत्पुत्रास्तादृशाश्चासंश्चत्वारो मुनिसत्तमाः ॥ शिवपूजारता नित्यं पित्रोरनवमास्सदा ॥ ९ ॥ देवप्रियश्च तज्ज्येष्ठः प्रियमेधास्ततः परम् ॥ तृतीयस्सुकृतो नाम धर्मवाही च सुव्रतः ॥१०॥ तेषां पुण्यप्रतापाच्च पृथिव्यां सुखमैधत ॥ शुक्लपक्षे यथा चन्द्रो वर्तते च निरंतरम् ॥११॥ तथा तेषां गुणास्तत्र वर्द्धन्ते स्म सुखावहाः ॥ ब्रह्मतेजोमयी सा वै नगरी चाभवत्तदा ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र यज्जातं वृत्तमुत्तमम् ॥ श्रूयतां तद्द्विजश्रेष्ठाः कथयामि यथाश्रुतम् ॥ १३ ॥ पर्वते रत्नमाले च दूषणाख्यो महासुरः ॥ बलवान्दैत्यराजश्च धर्मद्वेषी निरन्तरम् ॥१४॥ ब्रह्मणो वरदानाच्च जगत्तुच्छीचकार ह ॥ देवाः पराजितास्तेन स्थानान्निस्सारितास्तथा ॥ १५ ॥ पृथिव्यां वेदधर्माश्च स्मृतिधर्माश्च सर्वशः ॥ स्फोटितास्तेन दुष्टेन सिंहेनेव शशाः खलु ॥ १६ ॥ यावंतो वेदधर्माश्च तावंतो दूरतः कृताः ॥ तीर्थे तीर्थे तथा क्षेत्रे धर्मो नीतश्च दूरतः ॥ १७ ॥ अवंती नगरी रम्या तत्रैका दृश्यते पुनः ॥ इत्थं विचार्य तेनैव यत्कृतं श्रूयतां हि तत् ॥ १८ ॥ बहुसैन्यसमायुक्तो दूषणस्स महासुरः ॥ तत्रस्थान्ब्राह्मणान्सर्वानुद्दिश्य समुपाययौ ॥ १९ ॥ तत्रागत्य स दैत्येन्द्रश्चतुरो दैत्यसत्तमान् ॥ प्रोवाचाहूय वचनं विप्रद्रोही महाखलः ॥ ॥ २० ॥ ॥ दैत्य उवाच ॥ किमेते ब्राह्मणा दुष्टा न कुर्वंति वचो मम ॥ वेदधर्मरता एते सर्वे दंड्या मते मम ॥ २१ ॥ सर्वे देवा मया लोके राजानश्च पराजिताः ॥ वशे किं ब्राह्मणाश्शक्या न कर्तुं दैत्यसत्तमाः ॥ २२ ॥ यदि जीवितुमिच्छा स्यात्तदा धर्मं शिवस्य च ॥ वेदानां परमं धर्मं त्यक्त्वा सुखसुभागिनः ॥ २३ ॥ अन्यथा जीवने तेषां संशयश्च भविष्यति ॥ इति सत्यं मया प्रोक्तं तत्कुरुध्वं विशंकिताः ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति निश्चित्य ते दैत्याश्चत्वारः पावका इव ॥ चतुर्दिक्षु तदा जाताः प्रलये च यथा पुरा ॥ २५ ॥ ते ब्राह्मणास्तथा श्रुत्वा दैत्यानामुद्यमं तदा ॥ न दुःखं लेभिरे तत्र शिवध्यानपरायणाः ॥ २६ ॥ धैर्य्यं समाश्रितास्ते च रेखामात्रं तदा द्विजाः ॥ न चेलुः परमध्यानाद्द्वराकाः के शिवाग्रतः ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तैस्तु व्याप्तासीन्नगरी शुभा ॥ लोकाश्च पीडितास्तैस्तु ब्राह्मणान्समुपाययुः ॥ २८ ॥ ॥ लोका ऊचुः ॥ स्वामिनः किं च कर्त्तव्यं दुष्टाश्च समुपागताः ॥ हिंसिता बहवो लोका आगताश्च समीपतः ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तेषामिति वचश्श्रुत्वा वेदप्रियसुताश्च ते ॥ समूचुर्ब्राह्मणास्तान्वै विश्वस्ताश्शंकरे सदा ॥ ३० ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ श्रूयतां विद्यते नैव बलं दुष्टभयावहम् ॥ न शस्त्राणि तथा संति यच्च ते विमुखाः पुनः ॥ ३१ ॥ सामान्यस्यापमानो नो ह्याश्रयस्य भवेदिह ॥ पुनश्च किं समर्थस्य शिवस्येह भविष्यति ॥ ३२ ॥ शिवो रक्षां

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

करोत्वद्यासुराणां भयतः प्रभुः ॥ नान्यथा शरणं लोके भक्तवत्सलतश्शिवात् ॥ ३३ ॥ सूत उवाच ॥ इति धैर्यं समास्थाय समर्चां पार्थिवस्य च॥ कृत्वा ते च द्विजाः सम्यक्स्थिता ध्यानपरायणाः दृष्टा दैत्येन तावच्च ते विप्रास्सबलेन हि ॥ ३४ ॥ दूषणेन वचः प्रोक्तं हन्यतां वध्यतामिति ॥ तच्छ्रुतं तैस्तदा नैव दैत्यप्रोक्तं वचो द्विजैः ॥ वेदप्रियसुतैश्शंभोर्ध्यानमार्गपरायणैः ॥ ३५ ॥ अथ यावत्स दुष्टात्मा हन्तुमैच्छद्द्विजांश्च तान् ॥ तावच्च पार्थिव स्थाने गर्त्त आसीत्सशब्दकः ॥ ३६ ॥ गर्तात्ततस्समुत्पन्नः शिवो विकटरूपधृक् ॥ महाकाल इति ख्यातो दुष्टहंता सतां गतिः ॥ ३७ ॥ महाकालस्स मुत्पन्नो दुष्टानां त्वादृशामहम् ॥ खल त्वं ब्राह्मणानां हि समीपाद्दरतो व्रज ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वा हुंकृतेनैव भस्मसात्कृतवांस्तदा ॥ दूषणं च महाकालः शंकरस्सबलं द्रुतम् ॥ ३९ ॥ कियत्सैन्यं हतं तेन किंचित्सैन्यं पलायितम् ॥ दूषणश्च हतस्तेन शिवेनेह परात्मना ॥ ४० ॥ सूर्यं दृष्ट्वा यथा याति संक्षयं सर्वशस्तमः ॥ तथैव च शिवं दृष्ट्वा तत्सैन्यं विननाश ह ॥ ४१ ॥ देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह ॥ देवास्समाययुस्सर्वे हरिब्रह्मादय स्तथा ॥ ४२ ॥ भक्त्या प्रणम्य तं देवं शकरं लोकशंकरम् ॥ तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः कृतांजलिपुटा द्विजाः ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणांश्च समाश्वास्य सुप्र सन्नश्शिवस्स्वयम् ॥ वरं ब्रूतेति चोवाच महाकालो महेश्वरः ॥ ४४ ॥ तच्छ्रुत्वा ते द्विजास्सर्वे कृताञ्जलिपुटास्तदा ॥ सुप्रणम्य शिवं भक्त्या प्रोचुस्संनतमस्तकाः ॥ ४५ ॥ द्विजा ऊचुः ॥ महाकाल महादेव दुष्टदण्डकर प्रभो ॥ मुक्तिं प्रयच्छ नश्शंभो संसारांबुधितश्शिव ॥ ४६ ॥ अत्रैव लोकरक्षार्थं स्थातव्यं हि त्वया शिव ॥ स्वदर्शकान्नराञ्छंभो तारय त्वं सदा प्रभो ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तैः शिवस्तत्र तस्थौ गर्ते सुशोभने ॥ भक्तानां चैव रक्षार्थं दत्वा तेभ्यश्च सद्गतिम् ॥ ४८ ॥ द्विजास्ते मुक्तिमापन्नाश्चतुर्दिक्षु शिवास्पदम् ॥ क्रोशमात्रं तदा जातं लिंगरूपिण एव च ॥ ४९ ॥ महाकालेश्वरो नाम शिवः ख्यातश्च भूतले ॥ तं दृष्ट्वा न भवेत्स्वप्ने किंचिद्दुःखमपि द्विजाः ॥ ५० ॥ यंयं काममपेक्ष्यैव तल्लिंगं भजते तु यः ॥ तंतं काममवाप्नोति लभेन्मोक्षं परत्र च ॥ ५१ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं महाकालस्य सुव्रताः ॥ समुद्भवश्च माहात्म्यं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ ५२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां म हाकालज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ महाकालसमाह्वस्थज्योतिर्लिंगस्य रक्षिणः ॥ भक्तानां महिमानं च पुनर्ब्रूहि महामते ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुतादरतो विप्रा भक्तरक्षाविधायिनः ॥ महाकालस्य लिंगस्य माहात्म्यं भक्तिवर्द्धनम् ॥ २ ॥ उज्जयिन्यामभूद्राजा चन्द्रसेनाह्वयो महान् ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञश्शिवभक्तो जितेन्द्रियः ॥ ३ ॥ तस्याभवत्सखा राज्ञो मणिभद्रो गणो द्विजाः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

गिरीशगणमुख्यश्च सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ४ ॥ एकदा स गणेन्द्रो हि प्रसन्नास्यो महामणिम् ॥ मणिभद्रो ददौ तस्मै चिंतामणिमुदारधीः ॥ ५ ॥ स वै मणिः कौस्तुभवद्द्योतमानोऽर्कसन्निभः ॥ ध्यातो दृष्टः श्रुतो वापि मंगलं यच्छति ध्रुवम् ॥६॥ तस्य कांतितलस्पृष्टं कांस्यं ताम्रमयं त्रपु ॥ पाषाणादिकमन्यद्वा द्रुतं भवति हाटकम् ॥ ७ ॥ स तु चिंतामणिं कंठे बिभ्रद्राजा शिवाश्रयः ॥ चन्द्रसेनो रराजाति देवमध्ये वै भानुमान् ॥ ८ ॥ श्रुत्वा चिंतामणिग्रीवं चन्द्रसेनं नृपोत्तमम् ॥ निखिलाः क्षितिराजानस्तृष्णाक्षुब्धहृदोऽभवन् ॥ ९ ॥ नृपा मत्सरिणस्सर्वे तं मणिं चन्द्रसेनतः ॥ नानोपायैरयाचंत देवलब्धमबुद्धयः ॥ १० ॥ सर्वेषां भूभृतां याञ्चा चंद्रसेनेन तेन वै ॥ व्यर्थीकृता महाकालदृढभक्तेन भूसुराः ॥ ११ ॥ ते कदर्थीकृतास्सर्वे चन्द्रसेनेन भूभृता ॥ राजानस्सर्वदेशानां संरम्भं चक्रिरे तदा ॥ १२ ॥ अथ ते सर्वराजानश्चतुरंगबलान्विताः ॥ चन्द्रसेनं रणे जेतुं संबभूवुः किलोद्यताः ॥ १३ ॥ ते तु सर्वे समेता वै कृतसंकेतसंविदः ॥ उज्जयिन्याश्चतुर्द्वारं रुरुधुर्बहुसैनिकाः ॥ १४ ॥ संरुध्यमानां स्वपुरीं दृष्ट्वा निखिलराजभिः ॥ तमेव शरणं राजा महाकालेश्वरं ययौ ॥ १५ ॥ निर्विकल्पो निराहारस्स नृपो दृढनिश्चयः ॥ समानर्चं महाकालं दिवा नक्तमनन्यधीः ॥ १६ ॥ ततस्स भगवाञ्छंभुर्महाकालः प्रसन्नधीः ॥ तं रक्षितुमुपायं वै चक्रे तं शृणुतादरात् ॥ १७ ॥ तदैव समये गोपी काचित्तत्र पुरोत्तमे ॥ चरंती साशिशुर्विप्रा महाकालांतिकं ययौ ॥ १८ ॥ पञ्चाब्दवयसं बालं वहन्ती गतभर्तृका ॥ राज्ञा कृतां महाकालपूजां सापश्यदादरात् ॥ १९ ॥ सा दृष्ट्वा सुमहाश्चर्यां शिवपूजां च तत्कृताम् ॥ प्रणिपत्य स्वशिबिरं पुनरेवाभ्यपद्यत ॥ २० ॥ एतत्सर्वमशेषेण स दृष्ट्वा बल्लवीसुतः ॥ कुतूहलेन तां कर्तुं शिवपूजां मनो दधे ॥ २१ ॥ आनीय हृद्यं पाषाणं शून्ये तु शिबिरांतरे ॥ अविदूरे स्वशिबिराच्छिवलिंगं स भक्तितः ॥ २२ ॥ गन्धालंकारवासोभिर्धूपदीपाक्षतादिभिः ॥ विधाय कृत्रिमैर्द्रव्यैर्नैवेद्यं चाप्यकल्पयत् ॥२३॥ भूयो भूयस्समभ्यर्च्य पत्रैः पुष्पैर्मनोरमैः ॥ नृत्यं च विविधं कृत्वा प्रणनाम पुनः पुनः ॥ २४ ॥ एतस्मिन्समये पुत्रं शिवासक्तसुचेतसम् ॥ प्रणयाद्गोपिका सा तं भोजनाय समाह्वयत् ॥२५॥ यदाहूतोऽपि बहुशश्शिवपूजासक्तमानसः ॥ बालश्च भोजनं नैच्छत्तदा तत्र ययौ प्रसूः ॥ २६ ॥ तं विलोक्य शिवस्याग्रे निषण्णं मीलितेक्षणम् ॥ चकर्ष पाणिं संगृह्य कोपेन समताडयत् ॥ ॥ २७ ॥ आकृष्टस्ताडितश्चापि नागच्छत्स्वसुतो यदा ॥ तां पूजां नाशयामास क्षिप्त्वा लिंगं च दूरतः ॥ २८ ॥ हाहेति दूयमानं तं निर्भर्त्स्य स्वसुतं च सा ॥ पुनर्विवेश स्वगृहं गोपी क्रोधसमन्विता ॥ २९ ॥ मात्रा विनाशितां पूजां दृष्ट्वा देवस्य शूलिनः ॥ देवदेवेति चुक्रो

१ वं प्रचेतसि जानीयादिवार्थे च तदव्ययम् । इति मेदिनी ॥ २ अ [illegible] टच् । समासान्तविधेरनित्यत्वात् ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

श निपपात स बालकः ॥ ३० ॥ प्रनष्टसंज्ञः सहसा स बभूव शुचाकुलः ॥ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन चक्षुषी उदमीलयत् ॥ ३१ ॥ तदैव जातं शिबिरं महाकालस्य सुन्दरम् ॥ ददर्श स शिशुस्तत्र शिवानुग्रहतोऽचिरात् ॥ ३२ ॥ हिरण्मयबृहद्द्वारं कपाटवरतोरणम् ॥ महार्हनीलविमलवज्रवेदीविराजितम् ॥ ३३ ॥ संतप्तहेमकलशैर्विचित्रैर्बहुभिर्युतम् ॥ प्रोद्भासितमणिस्तंभैर्बद्धस्फटिकभूतलैः ॥ ३४ ॥ तन्मध्ये रत्नलिंगं हि शंकरस्य कृपानिधेः ॥ स्वकृतार्चनसंयुक्तमपश्यद्गोपिकासुतः ॥ ३५ ॥ स दृष्ट्वा सहसोत्थाय शिशुर्विस्मितमानसः ॥ संनिमग्न इवासीद्वै परमानंदसागरे ॥ ३६ ॥ ततः स्तुत्वा स गिरिशं भूयोभूयः प्रणम्य च ॥ सूर्ये चास्तं गते बालो निर्जगाम शिवालयात् ॥ ३७ ॥ अथापश्यत्स्वशिबिरं पुरंदरपुरोपमम् ॥ सद्यो हिरण्मयीभूतं विचित्रं परमोज्ज्वलम् ॥ ३८ ॥ सोन्तर्विवेश भवनं सर्वशोभासमन्वितम् ॥ मणिहेमगणाकीर्णं मोदमानो निशामुखे ॥ ३९ ॥ तत्रापश्यत्स्वजननीं स्वपंतीं दिव्यलक्षणाम् ॥ रत्नालंकारदीप्तांगीं साक्षात्सुरवधूमिव ॥ ४० ॥ अथो स तनयो विप्राशिवानुग्रहभाजनम् ॥ जवेनोत्थापयामास मातरं सुखविह्वलः ॥ ४१ ॥ सोत्थितोद्भुतमालक्ष्यापूर्वं सर्वमिवाभवत् ॥ महानंदसुमग्ना हि सस्वजे स्वसुतं च तम् ॥ ४२ ॥ श्रुत्वा पुत्रमुखात्सर्वं प्रसादं गिरिजापतेः ॥ प्रभुं विज्ञापयामास यो भजत्यनिशं शिवम् ॥ ४३ ॥ स राजा सहसागत्य समाप्तनियमो निशि ॥ ददर्श गोपिकासूनोः प्रभावं शिवतोषणम् ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वा महीपतिस्सर्वं तत्सामात्यपुरोहितः ॥ आसीन्निमग्नो विधृतिः परमानंदसागरे ॥ ४५ ॥ प्रेम्णाबाष्पजलं मुञ्चन्चन्द्रसेनो नृपो हि सः ॥ शिवनामोच्चरन्प्रीत्या परिरेभे तमर्भकम् ॥ ४६ ॥ महामहोत्सवस्तत्र प्रबभूवाद्भुतो द्विजाः ॥ महेशकीर्तनं चक्रुस्सर्वे च सुखविह्वलाः ॥ ४७ ॥ एवमत्यद्भुताचाराच्छिवमाहात्म्यदर्शनात् ॥ पौराणां सम्भ्रमाच्चैव सा रात्रिः क्षणतामगात् ॥ ४८ ॥ अथ प्रभाते युद्धाय पुरं संरुध्य संस्थिताः ॥ राजानश्चारवक्त्रेभ्यश्शुश्रुवुश्चरितं च तत् ॥ ४९ ॥ ते समेताश्च राजानः सर्वे येये समागताः ॥ परस्परमिति प्रोचुस्तच्छ्रुत्वा चकिता अति ॥५०॥ राजान ऊचुः ॥ अयं राजा चंद्रसेनश्शिवभक्तोति दुर्जयः ॥ उज्जयिन्या महाकालपुर्य्याः पतिरनाकुलः ॥ ५१ ॥ ईदृशाश्शिशवो यस्य पुर्य्यां संति शिवव्रताः ॥ स राजा चन्द्रसेनस्तु महाशंकरसेवकः ॥ ५२ ॥ नूनमस्य विरोधेन शिवः क्रोधं करिष्यति ॥ तत्क्रोधाद्धि वयं सर्वे भविष्यामो विनष्टकाः ॥ ५३ ॥ तस्मादनेन राज्ञा वै मिलापः कार्य एव हि ॥ एवं सति महेशानः करिष्यति कृपां पराम् ॥५४॥ सूत उवाच ॥ इति निश्चित्य ते भूपास्त्यक्तवैरास्सदाशयाः ॥ सर्वे बभूवुस्सुप्रीता न्यस्तशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ ५५ ॥ विविशुस्ते पुरीं रम्यां महाकालस्य भूभृतः ॥ महाकालं समानर्चुश्चंद्रसेनानुमोदिताः ॥ ५६ ॥ ततस्ते गोपवनितागेहं जग्मुर्महीभृतः ॥ प्रशंसंतश्च तद्भाग्यं सर्वे दिव्यमहोदयम् ॥ ५७ ॥ ते तत्र

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

चन्द्रसेनेन प्रत्युद्गम्याभिपूजिताः ॥ महार्हविष्टरगताः प्रत्यनंदन्सुविस्मिताः ॥ ५८ ॥ गोपसूनोः प्रसादात्तत्प्राुर्भूतं शिवालयम् ॥ संवीक्ष्य शिवलिंगं च शिवे चक्रुः परां मतिम् ॥ ५९ ॥ ततस्ते गोपशिशवे प्रीता निखिलभूभुजः ॥ ददुर्बहूनि वस्तूनि तस्मै शिवकृपार्थिनः ॥ ६० ॥ येये सर्वेषु देशेषु गोपास्तिष्ठंतिभूरिशः ॥ तेषां तमेव राजानं चक्रिरे सर्वपार्थिवाः ॥ ६१ ॥ अथास्मिन्नन्तरे सर्वैस्त्रिदशैरभिपूजितः ॥ प्रादुर्बभूव तेजस्वी हनूमान्वानरेश्वरः ॥ ६२ ॥ ते तस्याभिगमादेव राजानो जातसंभ्रमाः ॥ प्रत्युत्थाय नमश्चक्रुर्भक्तिनम्रात्ममूर्तयः ॥ ६३ ॥ तेषां मध्ये समासीनः पूजितः प्लवगेश्वरः ॥ गोपात्मजं तमालिंग्य राज्ञो वीक्ष्येदमब्रवीत् ॥ ६४ ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥ सर्वे शृण्वन्तु भद्रं वो राजानो ये च देहिनः ॥ ऋते शिवं नान्यतमो गतिरस्ति शरीरिणाम् ॥ ६५ ॥ एवं गोपसुतो दिष्ट्या शिवपूजां विलोक्य च ॥ अमंत्रेणापि संपूज्य शिवं शिवमवाप्तवान् ॥ ६६ ॥ एष भक्तवरश्शंभोर्गोपानां कीर्तिवर्द्धनः ॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगानंते मोक्षमवाप्स्यति ॥ ६७ ॥ अस्य वंशेऽष्टमो भावी नन्दो नाम महायशाः ॥ प्राप्स्यते तस्य पुत्रत्वं कृष्णो नारायणस्स्वयम् ॥ ६८ ॥ अद्य प्रभृति लोकेस्मिन्नेष गोपकुमारकः ॥ नाम्ना श्रीकर इत्युच्चैर्लोकख्यातिं गमिष्यति ॥ ६९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्त्वाञ्जनीसूनुः शिवरूपो हरीश्वरः ॥ सर्वान्राज्ञश्चन्द्रसेनं कृपादृष्ट्या ददर्श ह ॥ ७० ॥ अथ तस्मै श्रीकराय गोपपुत्राय धीमते ॥ उपादिदेश सुप्रीत्या शिवाचारं शिवप्रियम् ॥ ७१ ॥ हनूमानथ सुप्रीतः सर्वेषां पश्यतां द्विजाः ॥ चन्द्रसेनं श्रीकरं च तत्रैवान्तरधीयत ॥ ७२ ॥ तं सर्वे च महीपालास्संहृष्टाः प्रतिपूजिताः ॥ चन्द्रसेनं समामंत्र्य प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ ७३ ॥ श्रीकरोपि महातेजा उपदिष्टो हनूमता ॥ ब्राह्मणैस्सह धर्मज्ञैश्चक्रे शम्भोस्समर्हणम् ॥ ७४ ॥ चंद्रसेनो महाराजः श्रीकरो गोपबालकः ॥ उभावपि परप्रीत्या महाकालं च भेजतुः ॥ ७५ ॥ कालेन श्रीकरस्सोपि चन्द्रसेनश्च भूपतिः ॥ समाराध्य महाकालं भेजतुः परमं पदम् ॥ ७६ ॥ एवंविधो महाकालश्शिवलिंगस्सतां गतिः ॥ सर्वथा दुष्टहंता च शंकरो भक्तवत्सलः ॥ ७७ ॥ इदं पवित्रं परमं रहस्यं सर्वसौख्यदम् ॥ आख्यानं कथितं स्वर्ग्यं शिवभक्तिविवर्द्धनम् ॥ ७८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां महाकालज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग श्राविता ह्यद्भुता कथा ॥ महाकालाख्यलिंगस्य निजभक्तसुरक्षिणः ॥ १ ॥ ज्योतिर्लिंगं चतुर्थं च कृपया वद वित्तम ॥ ॐकारे परमेशस्य सर्वपातकहारिणः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॐकारे परमेशाख्यं लिंगमासीद्यथा द्विजाः ॥ तथा वक्ष्यामि वः प्रीत्या श्रूयतां परमर्षयः ॥ ३ ॥ कस्मिंश्चित्समये चात्र नारदो भगवान्मुनिः ॥ गोकर्णाख्यं शिवं गत्वा सिषेवे परभक्तिमान् ॥ ४ ॥ ततस्स आगतो

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विन्ध्यं नगेशं मुनिसत्तमः ॥ तत्रैव पूजितस्तेन बहुमानपुरस्सरम् ॥ ५ ॥ मयि सर्वं विद्यते च न न्यूनं हि कदाचन ॥ इति भावं समास्थाय संस्थितो नारदाग्रतः ॥६॥ तन्मानं तत्तदा श्रुत्वा नारदो मानहा ततः ॥ निश्श्वस्य संस्थितस्तत्र श्रुत्वा विन्ध्योऽब्रवीदिदम् ॥७॥ विन्ध्य उवाच ॥ किं न्यूनं च त्वया दृष्टं मयि निश्श्वासकारणम् ॥ तच्छ्रुत्वा नारदो वाक्यमब्रवीत्स महामुनिः ॥ ८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विद्यते त्वयि सर्वं हि मेरुरुच्चतरः पुनः ॥ देवेष्वपि विभागोऽस्य न तवास्ति कदाचन ॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा नारदस्तस्माज्जगाम च यथागतम् ॥ विन्ध्यश्च परितप्तो वै धिग्वै मे जीवितादिकं ॥ १० ॥ विश्वेश्वरं तथा शंभुमाराध्य च तपाम्यहम् ॥ इति निश्चित्य मनसा शंकरं शरणं गतः ॥ ११ ॥ जगाम तत्र सुप्रीत्या ह्योंकारो यत्र वै स्वयम् ॥ चकार च पुनस्तत्र शिवमूर्तिं च पार्थिवीम् ॥ १२ ॥ आराध्य च तदा शंभुं षण्मासं स निरंतरम् ॥ न चचाल तपःस्थानाच्छिवध्यानपरायणः ॥ १३ ॥ एवं विंध्यतपो दृष्ट्वा प्रसन्नः पार्वतीपतिः ॥ स्वरूपं दर्शयामास दुर्लभं योगिनामपि ॥ १४ ॥ प्रसन्नस्स तदोवाच ब्रूहि त्व मनसेप्सितम् ॥ तपसा ते प्रसन्नोस्मि भक्तानामीप्सितप्रदः ॥ १५ ॥ ॥ विन्ध्य उवाच ॥ यदि प्रसन्नो देवेश बुद्धिं देहि यथेप्सिताम् ॥ स्वकार्यसाधिनीं शंभो त्वं सदा भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा भगवाञ्छंभुश्चिचेत हृदये चिरम् ॥ परोपतापदं विन्ध्यो वरमिच्छति मूढधीः ॥ १७ ॥ किं करोमि यदेतस्मै वरदानं भवेच्छुभम् ॥ मद्दत्तं परदुःखाय वरदानं यथा न हि ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तथापि दत्तवाञ्शंभुस्तस्मै तद्वरमुत्तमम् ॥ विंध्यपर्वतराज त्वं यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १९ ॥ एवं च समये देवा ऋषयश्चामलाशयाः ॥ संपूज्य शंकरं तत्र स्थातव्यमिति चाब्रुवन् ॥२०॥ तच्छ्रुत्वा देववचनं प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ तथैव कृतवान्प्रीत्या लोकानां सुखहेतवे ॥ ॥२१॥ ॐकारं चैव यल्लिंगमेकं तच्च द्विधा गतम् ॥ प्रणवे चैव ॐकारनामासीत्स सदा शिवः ॥२२॥ पार्थिवे चैव यज्जातं तदासीत्परमेश्वरः ॥ भक्ताभीष्टप्रदौ चोभौ भुक्तिमुक्तिप्रदौ द्विजाः ॥ २३ ॥ तत्पूजां च तदा चक्रुर्देवाश्च ऋषयस्तथा ॥ प्रापुर्वराननेकांश्च संतोष्य वृषभध्वजम् ॥ २४ ॥ स्वस्वस्थानं ययुर्देवा विन्ध्योपि मुदितोऽधिकम् ॥ कार्य्यं साधितवान्स्वीयं परितापं जहौ द्विजाः ॥ २५ ॥ य एवं पूजयेच्छंभुं मातृगर्भे वसेन्न हि ॥ यदभीष्टं फलं तच्च प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातमोंकारप्रभवे फलम् ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि केदारं लिंगमुत्तमम् ॥ २७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायामोंकारेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ नरनारायणाख्यौ यावतारौ हरेर्द्विजाः ॥ तेपाते भारते खण्डे बदर्याश्रम एव हि ॥ १ ॥ ताभ्यां संप्रार्थितश्शंभुः पार्थिवे पूजनाय वै ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

आयाति नित्यं तल्लिंगे भक्ताधीनतया शिवः ॥ २ ॥ एवं पूजयतोश्शंभुं तयोर्विष्णववतारयोः ॥ चिरकालो व्यतीयाय शैवयोर्धर्मपुत्रयोः ॥ ३ ॥
एकस्मिन्समये तत्र प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नोस्मि वरो मे व्रियतामिति ॥ ४ ॥ इत्युक्ते च तदा तेन नरो नारायणस्स्वयम् ॥ ऊचतुर्व
चनं तत्र लोकानां हितकाम्यया ॥ ५ ॥ ॥ नरनारायणावूचतुः ॥ यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वरस्त्वया ॥ स्थीयतां स्वेन रूपेण पूजार्थं
शंकर स्वयम् ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तु तदा ताभ्यां केदारे हिमसंश्रये ॥ स्वयं च शंकरस्तस्थौ ज्योतीरूपो महेश्वरः ॥ ७ ॥ ताभ्यां
च पूजितश्चैव सर्वदुःखभयापहः ॥ लोकानामुपकारार्थं भक्तानां दर्शनाय वै ॥ ८ ॥ स्वयं स्थितस्तदा शंभुः केदारेश्वरसंज्ञकः ॥ भक्ताभीष्टप्रदो
नित्यं दर्शनादर्चनादपि ॥ ९ ॥ देवाश्च पूजयंतीह ऋषयश्च पुरातनाः ॥ मनोभीष्टं फलं तेते सुप्रसन्नान्महेश्वरात् ॥ १० ॥ भवस्य पूजनान्नित्यं वद
र्यांश्रमवासिनः ॥ प्राप्नुवन्ति यतः सो हि भक्ताभीष्टप्रदः सदा ॥ ११ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य केदारेश्वर एव च ॥ पूजितो येन भक्त्या वै दुःखं
स्वप्नेऽपि दुर्लभम् ॥ १२ ॥ यो वै हि पाण्डवान्दृष्ट्वा माहिषं रूपमास्थितः ॥ मायामास्थाय तत्रैव पलायनपरोऽभवत् ॥ १३ ॥ धृतश्च पाण्डवै
स्तत्र ह्यवाङ्मुखतया स्थितः ॥ पुच्छं चैव धृतं तैस्तु प्रार्थितश्च पुनःपुनः ॥ १४ ॥ तद्रूपेण स्थितस्तत्र भक्तवत्सलनामभाक् ॥ नयपाले शिरो
भागो गतस्तद्रूपतः स्थितः ॥ १५ ॥ तथैव पूजनान्नित्यमाज्ञां चैवाप्यदात्तथा ॥ पूजितश्च स्वयं शंभुस्तत्र तस्थौ वरानदात् ॥ १६ ॥ पूजयित्वा
गतास्ते तु पाण्डवा मुदितास्तदा ॥ लब्ध्वा चित्तेप्सितं सर्वं विमुक्तास्सर्वदुःखतः ॥ १७ ॥ तत्र नित्यं हरस्साक्षात्क्षेत्रे केदारसंज्ञके ॥
भारतीभिः प्रजाभिश्च तथैव परिपूज्यते ॥ १८ ॥ तत्रत्यं वलयं यो वै ददाति हरवल्लभः ॥ हररूपांतिकं तच्च हररूपसमन्वितम् ॥ १९ ॥
तथैव रूपं दृष्ट्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ जीवन्मुक्तो भवेत्सोपि यो गतो बदरीवने ॥ २० ॥ दृष्ट्वा रूपं नरस्यैवं तथा नारायणस्य हि ॥ केदारेश्वर
शंभोश्च मुक्तिभागी न संशयः ॥ २१ ॥ केदारेशस्य भक्ता ये मार्गस्थास्तस्य वै मृताः ॥ तेऽपि मुक्ता भवंत्येव नात्र कार्य्या विचारणा ॥ २२ ॥
गत्वा तत्र प्रीतियुक्तः केदारेशं प्रपूज्य च ॥ तत्रत्यमुदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विन्दति ॥ २३ ॥ खण्डेस्मिन्भारते विप्रा नरनारायणेश्वरः ॥ केदारे
शः प्रपूज्यश्च सर्वैर्जीवैस्सुभक्तितः ॥ २४ ॥ अस्य खण्डस्य स स्वामी सर्वेशोऽपि विशेषतः ॥ सर्वकामप्रदश्शंभुः केदाराख्यो न संशयः ॥ २५ ॥
एतद्वचस्समाख्यातं यत्पृष्टमृषिसत्तमाः ॥ श्रुत्वा पापं हरेत्सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां
केदारेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं भैमशंकरम् ॥ यस्य श्रवण

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मात्रेण सर्वाभीष्टं लभेन्नरः ॥ १ ॥ कामरूपाभिधे देशे शंकरो लोककाम्यया ॥ अवतीर्णः स्वयं साक्षात्कल्याणसुखभाजनम् ॥ २ ॥ यदर्थमवतीर्णोसौ शंकरो लोकशंकरः ॥ शृणुतादरतस्तच्च कथयामि मुनीश्वराः ॥ ३ ॥ भीमो नाम महावीर्यो राक्षसोऽभूत्पुरा द्विजाः॥ दुःखदस्सर्वभूतानां धर्मध्वंसकरस्सदा ॥४॥ कुंभकर्णात्समुत्पन्नः कर्कट्यां सुमहाबलः ॥ सह्ये च पर्वते सोऽपि मात्रा वासं चकार ह ॥५॥ कुंभकर्णे च रामेण हते लोकभयंकरे ॥ राक्षसी पुत्रसंयुक्ता सह्येऽतिष्ठत्स्वयं तदा ॥ ६ ॥ स बाल एकदा भीमः कर्कटीं मातरं द्विजाः ॥ पप्रच्छ च खलो लोकदुःखदो भीमविक्रमः ॥ ७ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ मातर्मे कः पिता कुत्र कथं वैकाकिनी स्थिता ॥ ज्ञातुमिच्छामि तत्सर्वं यथार्थं त्वं वदाधुना ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवं पृष्टा तदा तेन पुत्रेण राक्षसी च सा ॥ उवाच पुत्रं सा दुष्टा श्रूयतां कथयाम्यहम् ॥ ९ ॥ कर्कट्युवाच ॥ पिता ते कुम्भकर्णश्च रावणानुज एव च ॥ रामेण मारितस्सोयं भ्रात्रा सह महाबलः ॥ १० ॥ अत्रागतः कदाचिद्वै कुम्भकर्णस्स राक्षसः॥ मद्भोगं कृतवांस्तात प्रसह्य बलवान्पुरा ॥ ११ ॥ लंकां स गतवान् मां च त्यक्त्वात्रैव महाबलः ॥ मया न दृष्टा सा लंका ह्यत्रैव निवसाम्यहम् ॥ १२ ॥ पिता मे कर्कटो नाम माता मे पुष्कसी मता ॥ भर्ता मम विराधो हि रामेण निहतः पुरा ॥ १३ ॥ पित्रोः पार्श्वे स्थिता चाहं निहते स्वामिनि प्रिये ॥ पितरौ मे मृतौ चात्र ऋषिणा भस्मसात्कृतौ ॥ १४ ॥ भक्षणार्थं गतौ तत्र क्रुद्धेन सुमहात्मना ॥ सुतीक्ष्णेन सुतपसाऽगस्त्यशिष्येण वै तदा ॥ १५ ॥ साऽहमेकाकिनी जाता दुःखिता पर्वते पुरा ॥ निवसामि स्म दुःखार्ता निरालंबा निराश्रया ॥ १६ ॥ एतस्मिन्समये ह्यत्र राक्षसो रावणानुजः ॥ आगत्य कृतवान् संगं मां विहाय गतो हि सः ॥ १७ ॥ ततस्त्वं च समुत्पन्नो महाबलपराक्रमः ॥ अवलंब्य पुनस्त्वां च कालक्षेपं करोम्यहम् ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्या भीमो भीमपराक्रमः ॥ क्रुद्धश्च चिंतयामास किं करोमि हरिं प्रति ॥ १९ ॥ पितानेन हतो मे हि तथा मातामहा अपि ॥ विराधश्च हतोऽनेन दुःखं बहुतरं कृतम् ॥ २० ॥ तत्पुत्रोहं भवेयं चेद्धरिं तं पीडयाम्यहम् ॥ इति कृत्वा मतिं भीमस्तपस्तप्तुं महद्ययौ ॥ २१ ॥ ब्रह्माणं च समुद्दिश्य वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ मनसा ध्यानमाश्रित्य तपश्चक्रे महत्तदा ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वबाहुश्चैकपादस्सूर्ये दृष्टिं दधत्पुरा ॥ संस्थितस्स बभूवाथ भीमो राक्षसपुत्रकः ॥ २३ ॥ शिरसस्तस्य संजातं तेजः परमदारुणम् ॥ तेन दग्धास्तदा देवा ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ २४ ॥ प्रणम्य वेधसं भक्त्या तुष्टुवुर्विविधैस्स्तवैः ॥ दुःखं निवेदयांचक्रुर्ब्रह्मणे ते सवासवाः ॥ २५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ब्रह्मन्वै रक्षसस्तेजो लोकान्पीडितुमुद्यतम् ॥ यत्प्रार्थ्यते च दुष्टेन तत्त्वं देहि वरं विधे ॥ २६ ॥ नोचेदद्य वयं दग्धास्तीव्रतत्तेजसा पुनः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

यास्यामस्संक्षयं सर्वे तस्मात्त्वं देहि प्रार्थितम् ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति तेषां वचश्श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ जगाम च वरं दातुं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहि यत्ते मनसि वर्तते ॥ इति श्रुत्वा विधेर्वाक्यमब्रवीद्राक्षसो हि सः ॥ २९ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वरस्त्वया ॥ अतुलं च बलं मेऽद्य देहि त्वं कमलासन ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा तु नमश्चक्रे ब्रह्मणे स हि राक्षसः ॥ ब्रह्मा चापि तदा तस्मै वरं दत्वा गृहं ययौ ॥ ३१ ॥ राक्षसो गृहमागत्य ब्रह्माप्तातिबलस्तदा ॥ मातरं प्रणिपत्याशु स भीमः प्राह गर्ववान् ॥ ३२ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ पश्य मातर्बलं मेऽद्य करोमि प्रलयं महत् ॥ देवानां शक्रमुख्यानां हरेर्वै तत्सहायिनः ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा प्रथमं भीमो जिग्ये देवान्सवासवान् ॥ स्थानान्निस्सारयामास स्वात्स्वात्तान्भीमविक्रमः ॥ ३४ ॥ ततो जिग्ये हरिं युद्धे प्रार्थितं निर्जरैरपि ॥ ततो जेतुं रसां दैत्यः प्रारंभं कृतवान्मुदा ॥३५॥ पुरा सुदक्षिणं तत्र कामरूपेश्वरं प्रभुम् ॥ जेतुं गतस्ततस्तेन युद्धमासीद्भयंकरम् ॥ ॥ ३६ ॥ भीमोऽथ तं महाराजं प्रभावाद्ब्रह्मणोऽसुरः ॥ जिग्ये वरप्रभावेण महावीरं शिवाश्रयम् ॥ ३७ ॥ स हि जित्वा ततस्तं च कामरूपेश्वरं प्रभुम् ॥ बबंध ताडयामास भीमो भीमपराक्रमः ॥ ३८ ॥ गृहीतं तस्य सर्वस्वं राज्यं सोपस्करं द्विजाः ॥ तेन भीमेन दुष्टेन शिवदासस्य भूपतेः ॥ ॥ ३९ ॥ राजा चापि सुधर्मिष्ठः प्रियधर्मो हरप्रियः ॥ गृहीतो निगडैस्तेन ह्येकांते स्थापितश्च सः ॥ ४० ॥ तत्र तेन तदा कृत्वा पार्थिवीं मूर्तिमुत्तमाम् ॥ भजनं च शिवस्यैव प्रारब्धं प्रियकाम्यया ॥४१॥ गंगायास्तवनं तेन बहुधा च तदा कृतम्॥मानसं स्नानकर्मादि कृत्वा शंकरपूजनम्॥४२॥ पार्थिवेन विधानेन चकार नृपसत्तमः ॥ तद्ध्यानं च यथा स्याद्वै कृत्वा च विधिपूर्वकम् ॥ ४३ ॥ प्रणिपातैस्तथा स्तोत्रैर्मुद्रासनपुरस्सरम् ॥ कृत्वा हि सकलं तच्च स भेजे शंकरं मुदा ॥ ४४ ॥ पंचाक्षरमयीं विद्यां जजाप प्रणवान्विताम् ॥ नान्यत्कार्यं स वै कर्तुं लब्धवानन्तरं तदा ॥ ४५ ॥ तत्पत्नी च तदा साध्वी दक्षिणा नाम विश्रुता ॥ विधानं पार्थिवं प्रीत्या चकार नृपवल्लभा ॥ ४६ ॥ दंपती त्वेकभावेन शंकरं भक्तशंकरम् ॥ भेजाते तत्र तौ नित्यं शिवाराधनतत्परौ ॥ ४७ ॥ राक्षसो यज्ञकर्मादि वरदर्पविमोहितः ॥ लोपयामास तत्सर्वं मह्यं वै दीयतामिति ॥ ४८ ॥ बहुसैन्यसमायुक्तो राक्षसानां दुरात्मनाम् ॥ चकार वसुधां सर्वां स्ववशे चर्षिसत्तमाः ॥ ४९ ॥ वेदधर्मं शास्त्रधर्मं स्मृतिधर्मं पुराणजम् ॥ लोपयित्वा च तत्सर्वं बुभुजे स्वयमूर्जितः ॥ ५० ॥ देवाश्च पीडितास्तेन सशक्रा ऋषयस्तथा ॥ अत्यंतं दुःखमापन्ना लोका निस्सारिता द्विजाः ॥ ५१ ॥ ते ततो विकलास्सर्वे सवासवसुरर्षयः ॥ ब्रह्मविष्णू पुरोधाय शंकरं शरणं ययुः ॥ ५२ ॥ स्तुत्वा स्तोत्रैरनेकैश्च

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शंकरं लोकशंकरम् ॥ प्रसन्नं कृतवंतस्ते महाकोश्यास्तटे शुभे ॥ ५३ ॥ कृत्वा च पार्थिवीं मूर्तिं पूजयित्वा विधानतः ॥ तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैर्नमस्कारादीभिः क्रमात् ॥ ५४ ॥ एवं स्तुतस्तदा शंभुर्देवानां स्तवनादिभिः ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा तान्सुरानिदमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ शिव उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवा ऋषयश्चाखिला अहम् ॥ प्रसन्नोस्मि वरं ब्रूत किं कार्यं करवाणि वः ॥ ५६ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ते च तदा तेन शिवेन वचने द्विजाः ॥ सुप्रणम्य करौ बद्ध्वा देवा ऊचुश्शिवं तदा ॥ ५७ ॥ देवा ऊचुः ॥ सर्वं जानासि देवेश सर्वेषां मनसि स्थितम् ॥ अन्तर्यामी च सर्वस्य नाज्ञातं विद्यते तव ॥ ५८ ॥ तथापि श्रूयतां नाथ स्वदुःखं ब्रूमहे वयम् ॥ त्वदाज्ञया महादेव कृपादृष्ट्या विलोकय ॥ ५९ ॥ राक्षसः कर्कटीपुत्रः कुंभकर्णोद्भवो बली ॥ पीडयत्यनिशं देवान्ब्रह्मदत्तवरोर्जितः ॥ ६० ॥ तामिमं जहि भीमाह्वं राक्षसं दुःखदायकम् ॥ कृपां कुरु महेशान विलंबं न कुरु प्रभो ॥ ६१ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तु सुरैस्सर्वैश्शंभुर्वै भक्तवत्सलः ॥ वधं तस्य करिष्यामीत्युक्त्वा देवांस्ततोऽब्रवीत् ॥ ६२ ॥ शंभुरुवाच ॥ कामरूपेश्वरो राजा मदीयो भक्त उत्तमः ॥ तस्मै ब्रूतेति वै देवाः कार्य्यं शीघ्रं भविष्यति ॥ ६३ ॥ सुदक्षिण महाराज कामरूपेश्वर प्रभो ॥ मद्भक्तस्त्वं विशेषेण कुरु मद्भजनं रतः ॥ ६४ ॥ दैत्यं भीमाह्वयं दुष्टं ब्रह्मप्राप्तवरोर्जितम् ॥ हनिष्यामि न संदेहस्त्वत्तिरस्कारकारिणम् ॥ ६५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ ते निर्जरास्सर्वे तत्र गत्वा मुदान्विताः ॥ तस्मै महानृपायोचुर्यदुक्तं शंभुना च तत् ॥ ६६ ॥ तं मित्युक्त्वा च वै देवा आनंदं परमं गताः ॥ महर्षयश्च ते सर्वे ययुश्शीघ्रं निजाश्रमान् ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां भीमेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्ये भीमासुरकृतोपद्रववर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शिवोऽपि च गणैस्सार्द्धं जगाम हितकाम्यया ॥ स्वभक्तनिकटं गुप्तस्तस्थौ रक्षार्थमादरात् ॥१॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र कामरूपेश्वरेण च ॥ अत्यंतं ध्यानमारब्धं पार्थिवस्य पुरस्तदा ॥ २ ॥ केनचित्तत्र गत्वा च राक्षसाय निवेदितम् ॥ राजा किंचित्करोत्येवं त्वदर्थं ह्याभिचारिकम् ॥३॥ सूत उवाच ॥ ॥ राक्षसस्स च तच्छ्रुत्वा क्रुद्धस्तद्धननेच्छया ॥ गृहीत्वा करवालं च जगाम नृपतिं प्रति ॥ ४ ॥ तद्दृष्ट्वा राक्षसस्तत्र पार्थिवादि स्थितं च यत् ॥ तदर्थं तत्स्वरूपं च दृष्ट्वा किंचित्करोत्यसौ ॥ ५ ॥ अत एनं बलादद्य हन्मि सोपस्करं नृपम् ॥ विचार्येति महाक्रुद्धो राक्षसः प्राह तं नृपम् ॥ ६ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ रेरे पार्थिव दुष्टात्मन् किं ते किं त्वयाधुना ॥ सत्यं वद न हन्यां त्वामन्यथा हन्मि निश्चितम्॥७॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य कामरूपेश्वरश्च सः॥ मनसीति विचिन्ताशु शिवविश्वासपूरितः ॥ ८ ॥ भविष्यं यद्भवत्येव नास्ति तस्य निवर्तकः ॥ प्रारब्धाधीनमेवात्र प्रारब्धस्स शिवः स्मृतः ॥ ९ ॥ कृपालुश्शंकरश्चा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

त्र पार्थिवे वर्तते ध्रुवम् ॥ मदर्थं न करोतीह कुतः कोयं च राक्षसः ॥ १० ॥ स्वानुरूपां प्रतिज्ञां स सत्यं चैव करिष्यति ॥ सत्यप्रतिज्ञो भगवाञ्छि
वश्चेति श्रुतौ श्रुतः ॥ ११ ॥ मम भक्तं यदा कश्चित्पीडयत्यतिदारुणः ॥ तदाहं तस्य रक्षार्थं दुष्टं हन्मि न संशयः ॥ १२ ॥ एवं धैर्य्यं समालंब्य
ध्यात्वा देवं च शंकरम् ॥ प्रार्थयामास सद्भक्त्या मनसैव रसेश्वरः ॥ १३ ॥ त्वदीयोऽस्मि महाराज यथेच्छासि तथा कुरु ॥ सत्यं च वचनं ह्यत्र
ब्रवीमि कुरु मे हितम् ॥ १४ ॥ एवं मनसि स ध्यात्वा सत्यपाशेन मंत्रितः ॥ प्राह सत्यं वचो राजा राक्षसं चावमानयन् ॥ १५ ॥ ॥ नृप
उवाच ॥ भजामि शंकरं देवं स्वभक्तपरिपालकम् ॥ चराचराणां सर्वेषामीश्वरं निर्विकारकम् ॥ १६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा
कामरूपेश्वरस्य सः ॥ क्रोधेन प्रचलद्गात्रो भीमो वचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ शंकरस्ते मया ज्ञातः किं करिष्यति वै मम ॥ यो
मे पितृव्यकेनैव स्थापितः किंकरो यथा ॥ १८ ॥ तद्बलं हि समाश्रित्य विजेतुं त्वं समीहसे ॥ तर्हि त्वया जितं सर्वं नात्र कार्य्या विचारणा
॥ १९ ॥ यावन्मया न दृष्टो हि शंकरस्त्वत्प्रपालकः ॥ तावत्त्वं स्वामिनं मत्वा सेवसे नान्यथा क्वचित् ॥ २० ॥ मया दृष्टे च तत्सर्वं
स्फुटं स्यात्सर्वथा नृप ॥ तस्मात्त्वं वै शिवस्येदं रूपं दूरतरं कुरु ॥ २१ ॥ अन्यथा हि भयं तेऽद्य भविष्यति न संशयः ॥ स्वामिनस्ते
करं तीक्ष्णं दास्येऽहं भीमविक्रमः ॥ २२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा कामरूपेश्वरो नृपः ॥ दृढं शंकरविश्वासो द्रुतं
वाक्यमुवाच तम् ॥ २३ ॥ राजोवाच ॥ अहं च पामरो दुष्टो न मोक्ष्ये शंकरं पुनः ॥ सर्वोत्कृष्टश्च मे स्वामी न मां मुंचति कर्हिचित् ॥ २४ ॥
सूत उवाच ॥ एवं वचस्तदा श्रुत्वा तस्य राज्ञश्शिवात्मनः ॥ तं प्रहस्य द्रुतं भीमो भूपतिं राक्षसोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ मत्तो भिक्षय
तै नित्यं स किं जानाति स्वाकृतिम् ॥ योगिनां का च निष्ठा वै भक्तानां प्रतिपालने ॥ २६ ॥ इति कृत्वा मतिं त्वं च दूरतो भव सर्वथा ॥ अहं च
तव स स्वामी युद्धं वै करवावहे ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्स नृपश्रेष्ठश्शंभुभक्तो दृढव्रतः ॥ प्रत्युवाचाभयो भीमं दुःखदं जगतां सदा
॥ २८ ॥ राजोवाच ॥ शृणु राक्षस दुष्टात्मन्मया कर्तुं न शक्यते ॥ त्वया विक्रियते तर्हि कुतस्त्वं शक्तिमानसि ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्यु
क्तस्सैन्यमादाय राजानं परिभर्त्स्य तम् ॥ करालं करवालं च पार्थिवे प्राक्षिपत्तदा ॥ ३० ॥ पश्य त्वं स्वामिनोऽद्यैव बलं भक्तसुखावहम् ॥ इत्यु

१ राजेत्यर्थः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वाच विहस्यैव राक्षसैस्स महाबलः ॥ ३१ ॥ करवालः पार्थिवं च यावत्स्पृशति नो द्विजाः ॥ तावच्च पार्थिवात्तस्मादाविरासीत्स्वयं हरः ॥ ३२ ॥
पश्य भीमेश्वरोहं च रक्षार्थं प्रकटोऽभवम् ॥ मम पूर्वव्रतं ह्येतद्रक्ष्यो भक्तो मया सदा ॥ ३३ ॥ एतस्मात्पश्य मे शीघ्रं बलं भक्तसुखावहम् ॥ इत्युक्त्वा
स पिनाकेन करवालो द्विधा कृतः ॥ ३४ ॥ पुनश्चैव त्रिशूलं स्वं चिक्षिपे तेन रक्षसा ॥ तच्छूलं शतधा नीतमपि दुष्टस्य शंभुना ॥ ३५ ॥
पुनश्शक्तिश्च निःक्षिप्ता तेन शंभूपरि द्विजाः ॥ शंभुना सापि बाणैस्स्वैर्लक्षधा च कृता द्रुतम् ॥ ३६ ॥ पट्टिशश्च ततस्तेन निःक्षिप्तो हि शिवोपरि ॥
शिवेन स त्रिशूलेन तिलशश्च कृतं क्षणात् ॥ ३७ ॥ ततश्शिवगणानां च राक्षसानां परस्परम् ॥ युद्धमासीत्तदा घोरं पश्यतां दुःखकावहम् ॥३८॥
ततश्च पृथिवी सर्वा व्याकुलाचाभवत्क्षणात् ॥ समुद्राश्च तदा सर्वे चुक्षुभुस्समहीधराः ॥ ३९ ॥ देवाश्च ऋषयस्सर्वे बभूवुर्विकला अति ॥ ऊचुः पर
स्परं चेति व्यर्थं वै प्रार्थितश्शिवः ॥ ४० ॥ नारदश्च समागत्य शंकरं दुःखदाहकम् ॥ प्रार्थयामास तत्रैव सांजलिर्नतमस्तकः ॥ ४१ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ क्षम्यतां क्षम्यतां नाथ त्वया विभ्रमकारक ॥ तृणे कश्च कुठारो वै हन्यतां शीघ्रमेव हि ॥४२॥ इति संप्रार्थितश्शंभुः सर्वान्रक्षोगणान्प्रभुः ॥
हुंकारेणैव चास्त्रेण भस्मसात्कृतवांस्तदा ॥ ४३ ॥ सर्वे ते राक्षसा दग्धाः शंकरेण क्षणं मुने ॥ बभूवुस्तत्र सर्वेषां देवानां पश्यतां द्रुतम् ॥ ४४ ॥
दावानलगतो वह्निर्यथा च वनमादहेत् ॥ तथा शिवेन क्रुद्धेन राक्षसानां बलं क्षणात् ॥ ४५ ॥ भीमस्यैव च किं भस्म न ज्ञातं केनचित्तदा ॥ पारि
वारयुतो दग्धो नाम न श्रूयते क्वचित् ॥ ४६ ॥ ततश्शिवस्य कृपया शांतिं प्राप्ता मुनीश्वराः ॥ देवास्सर्वे च शक्राद्यास्स्वास्थ्यं प्रापाखिलं जगत् ॥
॥ ४७ ॥ क्रोधज्वाला महेशस्य निस्ससार वनाद्वनम् ॥ राक्षसानां च तद्भस्म सर्वं व्याप्तं वनेऽखिलम् ॥ ४८ ॥ ततश्चौषधयो जाता नानाकार्यकरा
स्तथा ॥ रूपान्तरं ततो नृणां भवेद्वेषांतरं तथा ॥ ४९ ॥ भूतप्रेतपिशाचादि दूरतश्च ततो व्रजेत् ॥ तन्न कार्यं च यच्चैव ततो न भवति द्विजाः ॥५०॥
तैर्देवैः प्रार्थितश्शम्भुर्मुनिभिश्च विशेषतः ॥ स्थातव्यं स्वामिना ह्यत्र लोकानां सुखहेतवे ॥ ५१ ॥ अयं वै कुत्सितो देश अयोध्यालोकदुःखदः ॥
भवंतं च तदा दृष्ट्वा कल्याणं संभविष्यति ॥ ५२ ॥ भीमशंकरनामा त्वं भविता सर्वसाधकः ॥ एतल्लिंगं सदा पूज्यं सर्वापद्विनिवारकम् ॥ ५३ ॥
॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं प्रार्थितश्शम्भुर्लोकानां हितकारकः ॥ तत्रैवास्थितवान्प्रीत्या स्वतन्त्रो भक्तवत्सलः ॥ ५४ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतु
र्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां भीमेश्वरज्योतिर्लिङ्गोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि श्रूयतामृषि
सत्तमाः ॥ विश्वेश्वरस्य माहात्म्यं महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ यदिदं दृश्यते किंचिज्जगत्यां वस्तुमात्रकम् ॥ चिदानन्दस्वरूपं च निर्विकारं सना

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तनम् ॥ २ ॥ तस्यैव कैवल्यरतेर्द्वितीयेच्छा ततोभवत् ॥ स एव सगुणो जातश्शिव इत्याभिधीयते ॥ ३ ॥ स एव हि द्विजो जातः पुंस्त्रीरूपप्रभेदतः ॥ यः पुमान्स शिवः ख्यातः स्त्रीशक्तिस्सा हि कथ्यते ॥ ४ ॥ चिदानन्दस्वरूपाभ्यां पुरुषावपि निर्मितौ ॥ ५ ॥ अदृष्टाभ्यां तदा ताभ्यां स्वभावान्मुनिसत्तमाः ॥ तावद्दृष्ट्वा तदा तौ च स्वमातृपितरौ द्विजाः ॥ ६ ॥ महासंशयमापन्नौ प्रकृतिः पुरुषश्च तौ ॥ तदा वाणी समुत्पन्ना निर्गुणात्परमात्मनः ॥ तपश्चैव प्रकर्तव्यं ततस्सृष्टिरनुत्तमा ॥ ७ ॥ प्रकृतिपुरुषावूचतुः ॥ तपसस्तु स्थलं नास्ति कुत्रावाभ्यां प्रभोऽधुना ॥ स्थित्वा तपः प्रकर्तव्यं तव शासनतश्शिव ॥ ८ ॥ ततश्च तेजसस्सारं पंचक्रोशात्मकं शुभम् ॥ सर्वोपकरणैर्युक्तं सुंदरं नगरं तथा ॥ ९ ॥ निर्माय प्रेषितं तत्स्वं निर्गुणेन शिवेन च ॥ अंतरिक्षे स्थितं तच्च पुरुषस्य समीपतः ॥१०॥ तदधिष्ठाय हरिणा सृष्टिकामनया ततः ॥ बहुकालं तपस्तप्तं तद्ध्यानमवलंब्य च ॥ ११ ॥ श्रमेण जलधाराश्च विविधाश्चाभवंस्तदा ॥ ताभिर्व्याप्तं च तच्छून्यं नान्यत्किंचिददृश्यत ॥ १२ ॥ ततश्च विष्णुना दृष्ट्वा किमेतद्दृश्यतेऽद्भुतम् ॥ इत्याश्चर्यं तदा दृष्ट्वा शिरसः कम्पनं कृतम् ॥ १३ ॥ ततश्च पतितः कर्णान्मणिश्च पुरतः प्रभोः ॥ तद्बभूव महत्तीर्थं नामतो मणिकर्णिका ॥ १४ ॥ जलौघे प्लाव्यमाना सा पंचक्रोशी यदाभवत् ॥ निर्गुणेन शिवेनाशु त्रिशूलेन धृता तदा ॥ १५ ॥ विष्णुस्तत्रैव सुष्वाप प्रकृत्या स्वस्त्रिया सह ॥ तन्नाभिकमलाज्जातो ब्रह्मा शंकरशासनात् ॥१६॥ शिवाज्ञां स समासाद्य सृष्टिं चक्रेद्भुतां तदा॥चतुर्दशमिता लोका ब्रह्मांडे यत्र निर्मिताः ॥ १७ ॥ योजनानां च पंचाशत्कोटिसंख्याप्रमाणतः ॥ ब्रह्मांडस्यैव विस्तारो मुनिभिः परिकीर्त्तितः ॥१८॥ ब्रह्मांडे कर्मणा बद्धाः प्राणिनो मां कथं पुनः ॥ प्राप्स्यंतीति विचिन्त्यैतत्पंचक्रोशी विमोचिता ॥ १९ ॥ इयं च शुभदा लोके कर्मनाशकरी मता ॥ मोक्षप्रकाशिका काशी ज्ञानदा मम सुप्रिया ॥ २० ॥ अविमुक्तं स्वयं लिंगं स्थापितं परमात्मना ॥ न कदाचित्त्वया त्याज्यमिदं क्षेत्रं ममांशक ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा च त्रिशूलात्स्वादवतार्य्य हरस्स्वयम् ॥ मोचयामास भुवने मर्त्यलोके हि काशिकाम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मणश्च दिने सा हि न विनश्यति निश्चितम् ॥ तदा शिवस्त्रिशूलेन दधाति मुनयश्च ताम् ॥ २३ ॥ पुनश्च ब्रह्मणा सृष्टौ कृतायां स्थाप्यते द्विजाः ॥ कर्मणां कर्षणाच्चैव काशीति परिपठ्यते ॥ २४ ॥ अविमुक्तेश्वरं लिंगं काश्यां तिष्ठति सर्वदा ॥ मुक्तिदातृ च लोकानां महापातकिनामपि ॥ २५ ॥ अन्यत्र प्राप्यते मुक्तिस्सारूप्यादिर्मुनीश्वराः ॥ अत्रैव प्राप्यते जीवैः सायुज्या मुक्तिरुत्तमा ॥ २६ ॥ येषां क्वापि गतिर्नास्ति तेषां वाराणसी पुरी ॥ पंचक्रोशी महापुण्या हत्याकोटिविनाशिनी ॥ ॥ २७ ॥ अमरा मरणं सर्वे वांछंतीह परे च के ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदा चैषा सर्वदा शंकरप्रिया ॥२८॥ ब्रह्मा च श्लाघते चामूं विष्णुस्सिद्धाश्च योगिनः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मुनयश्च तथैवान्ये त्रिलोकस्था जनाः सदा ॥ २९ ॥ काश्याश्च महिमानं वै वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ शक्नोम्यहं न सर्वं हि यथाशक्ति ब्रुवे ततः ॥ ३० ॥ कैलासस्य पतिर्यो वै ह्यंतस्सत्त्वो बहिस्तमाः ॥ कालाग्निर्नामतः ख्यातो निर्गुणो गुणवान्भवः ॥ प्रणिपातैरनेकैश्च वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ विश्वेश्वर महेशान त्वदीयोऽस्मि न संशयः ॥ कृपां कुरु महादेव मयि त्वं साम्ब आत्मजे ॥ ३२ ॥ स्थातव्यं च सदात्रैव लोकानां हितकाम्यया ॥ तारयस्व जगन्नाथ प्रार्थयामि जगत्पते ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अविमुक्तेऽपि क्षान्तात्मा तं संप्रार्थ्य पुनः पुनः ॥ नेत्राश्रूणि प्रमुच्यैव प्रीतः प्रोवाच शंकरम् ॥ ३४ ॥ ॥ अविमुक्त उवाच ॥ देवदेव महादेव कालामयसुभेषज ॥ त्वं त्रिलोकपतिस्सत्यं सेव्यो ब्रह्माच्युतादिभिः ॥ ३५ ॥ काश्यां पुर्य्यां त्वया देव राजधानी प्रगृह्यताम् ॥ मया ध्यानतया स्थेयमचिंत्यसुखहेतवे ॥ ३६ ॥ मुक्तिदाता भवानेव कामदश्च न चापरः ॥ तस्मात्त्वमुपकाराय तिष्ठोमासहितस्सदा ॥ ३७ ॥ जीवान्भवाब्धेरखिलांस्तारय त्वं सदाशिव ॥ भक्तकार्य्यं कुरु हर प्रार्थयामि पुनः पुनः ॥ ३८ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येवं प्रार्थितस्तेन विश्वनाथेन शंकरः ॥ लोकानामुपकारार्थं तस्थौ तत्रापि सर्वराट् ॥ ३९ ॥ यद्दिनं हि समारभ्य हरः काश्यामुपागतः ॥ तदारभ्य च सा काशी सर्वश्रेष्ठतराभवत् ॥ ४० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां विश्वेश्वरमाहात्म्ये काश्यां रुद्रागमनवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवं वाराणसी पुण्या यदि सूत महापुरी ॥ तत्प्रभावं वदास्माकमविमुक्तस्य च प्रभो ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ वक्ष्ये संक्षेपतस्सम्यग्वाराणस्यास्सुशोभनम् ॥ विश्वेश्वरस्य माहात्म्यं श्रूयतां च मुनीश्वराः ॥ २ ॥ कदाचित्पार्वती देवी शङ्करं परया मुदा ॥ लोककामनयापृच्छन्माहात्म्यमविमुक्तयोः[1] ॥ ३ ॥ पार्वत्युवाच ॥ अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥ ममोपरि कृपां कृत्वा लोकानां हितकाम्यया ॥४॥ सूत उवाच ॥ देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जगत्प्रभुः ॥ प्रत्युवाच भवानीं तां जीवानां प्रियहेतवे ॥ ५ ॥ परमेश्वर उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया भद्रे लोकानां सुखदं शुभम् ॥ कथयामि यथार्थं वै माहात्म्यमविमुक्तयोः ॥ ६ ॥ इदं गुह्यतमं क्षेत्रं सदा वाराणसी मम ॥ सर्वेषामेव जंतूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वथा ॥७॥ अस्मिन्सिद्धास्सदा क्षेत्रे मदीयं व्रतमाश्रिताः ॥ नानालिंगधरा नित्यं मम लोकाभिकांक्षिणः ॥ ८ ॥ अभ्यस्यंति महायोगं जितात्मानो जितेन्द्रियाः ॥ परं पाशुपतं श्रौतं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ९ ॥ रोचते मे सदा वासो वाराणस्यां महेश्वरि ॥ हेतुना येन सर्वाणि विहाय शृणु तद्ध्रुवम् ॥ १० ॥ यो मे भक्तश्च विज्ञानी

१ द्विवचनमार्षम् ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तावुभौ मुक्तिभागिनौ ॥ तीर्थापेक्षा च न तयोर्विहिताविहिते समौ ॥ ११ ॥ जीवन्मुक्तौ तु तौ ज्ञेयौ यत्र कुत्रापि वै मृतौ ॥ प्राप्नुतो मोक्षमाश्वेव
मयोक्तं निश्चितं वचः ॥ १२ ॥ अत्र तीर्थे विशेषोस्त्यविमुक्ताख्ये परोत्तमे ॥ श्रूयतां तत्त्वया देवि परशक्ते सुचित्तया ॥१३॥ सर्वे वर्णा आश्रमाश्च
बालयौवनवार्द्धकाः ॥ अस्यां पुर्यां मृताश्चेत्स्युर्मुक्ता एव न संशयः ॥ १४ ॥ अशुचिश्च शुचिर्वापि कन्या परिणता तथा ॥ विधवा वाथ वा वंध्या
रजोदोषयुतापि वा ॥ १५ ॥ प्रसूतासंस्कृता कापि यादृशी तादृशी द्विजाः ॥ अत्र क्षेत्रे मृता चेत्स्यान्मोक्षभाङ्नात्र संशयः ॥ १६ ॥ स्वेदजश्चां
डजो वापि ह्युद्भिज्जोऽथ जरायुजः ॥ मृतो मोक्षमवाप्नोति यथात्र न तथा क्वचित् ॥ १७ ॥ ज्ञानापेक्षा न चात्रैव भक्त्यपेक्षा न
वै पुनः ॥ कर्मापेक्षा न देव्यत्र दानापेक्षा न चैव हि ॥ १८ ॥ संस्कृत्यपेक्षा नैवात्र ध्यानापेक्षा न कर्हिचित् ॥ नामापेक्षार्चनापेक्षा सुजातीनां
तथात्र न ॥ १९ ॥ मम क्षेत्रे मोक्षदे हि यो वा वसति नवः ॥ यथा तथा मृतः स्याच्चेन्मोक्षमाप्नोति निश्चितम् ॥ २० ॥ एतन्मम पुरं
दिव्यं गुह्याद्गुह्यतरं प्रिये ॥ ब्रह्मादयोऽपि जानंति माहात्म्यं नास्य पार्वति ॥ २१ ॥ महत्क्षेत्रमिदं तस्मादविमुक्तमिति स्मृतम् ॥ सर्वेभ्यो नैमिषादिभ्यः
परं मोक्षप्रदं मृते ॥ २२ ॥ धर्मस्योपनिषत्सत्यं मोक्षस्योपनिषत्समम् ॥ क्षेत्रतीर्थोपनिषदमविमुक्तं विदुर्बुधाः ॥ २३ ॥ कामं भुंजन्स्वपन्क्री
डन्कुर्वन्हि विविधाः क्रियाः ॥ अविमुक्ते त्यजन्प्राणाञ्जंतुर्मोक्षाय कल्पते ॥ २४ ॥ कृत्वा पापसहस्राणि पिशाचत्वं वरं नृणाम् ॥ न च क्रतुसहस्रत्वं
स्वर्गे काशीं पुरीं विना ॥ २५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सेव्यते काशिका पुरी ॥ अव्यक्तलिंगं मुनिभिर्ध्यायते च सदाशिवः ॥ २६ ॥ यद्यत्फलं
समुद्दिश्य तपन्त्यत्र नराः प्रिये ॥ तेभ्यश्चाहं प्रयच्छामि सम्यक्तत्तत्फलं ध्रुवम् ॥ २७ ॥ सायुज्यमात्मनः पश्चादीप्सितं स्थानमेव च ॥ न
कुतश्चित्कर्मबंधस्त्यजतामत्र वै तनुम् ॥ २८ ॥ ब्रह्मा देवर्षिभिस्सार्द्धं विष्णुर्वापि दिवाकरः ॥ उपासते महात्मानस्सर्वे मामिह चापरे ॥ २९ ॥
विषयासक्तचित्तोऽपि त्यक्तधर्मरुचिर्नरः ॥ इह क्षेत्रे मृतो यो वै संसारं न पुनर्विशेत् ॥३०॥ किं पुनर्निर्ममा धीरास्सत्त्वस्था दंभवर्जिताः ॥ कृतिनश्च
निरारंभास्सर्वे ते मयि भाविताः ॥ ३१ ॥ जन्मांतरसहस्रेषु जन्म योगी समाप्नुयात् ॥ तदिहैव परं मोक्षं मरणादधिगच्छति ॥ ३२ ॥ अत्र लिंगा
न्यनेकानि भक्तैस्संस्थापितानि हि ॥ सर्वकामप्रदानीह मोक्षदानि च पार्वति ॥ ३३ ॥ पंचक्रोशं चतुर्दिक्षु क्षेत्रमेतत्प्रकीर्तितम् ॥ समंताच्च तथा
जंतोर्मृतिकालेऽमृतप्रदम् ॥ ३४ ॥ अपापश्च मृतो यो वै सद्यो मोक्षं समश्नुते ॥ सपापश्च मृतो यस्स्यात्कायव्यूहान्समश्नुते ॥ ३५ ॥ यातनां सोढु
भूयैव पश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ पातकं योऽविमुक्ताख्ये क्षेत्रेऽस्मिन्कुरुते ध्रुवम् ॥ ३६ ॥ भैरवीं यातनां प्राप्य वर्षाणामयुते पुनः ॥ ततो मोक्षमवा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

प्नोति भुक्त्वा पापं च सुन्दरि ॥ ३७ ॥ इति ते च समाख्याता पापाचारे च या गतिः ॥ एवं ज्ञात्वा नरस्सम्यक्सेवयेदविमुक्तकम् ॥ ३८ ॥ कृतक
र्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ३९ ॥ केवलं चाशुभं कर्म नरकाय भवेदिह ॥ शुभं स्वर्गाय
जायेत द्वाभ्यां मानुष्यमीरितम् ॥ ४० ॥ जन्म सम्यगसम्यक् च न्यूनाधिक्ये भवेदिह ॥ उभयोश्च क्षयो मुक्तिर्भवेत्सत्यं हि पार्वति ॥४१॥ कर्म च
त्रिविधं प्रोक्तं कर्मकाण्डे महेश्वरि ॥ संचितं क्रियमाणं च प्रारब्धं चेति बंधकृत् ॥ ४२ ॥ पूर्वजन्मसमुद्भूतं संचितं समुदाहृतम् ॥ भुज्यते च शरी
रेण प्रारब्धं परिकीर्तितम् ॥ ४३ ॥ अनेन जन्मना यच्च क्रियते कर्म सांप्रतम् ॥ शुभाशुभं च देवेशि क्रियमाणं विदुर्बुधाः ॥ ४४ ॥ प्रारब्धक
र्मणो भोगात्क्षयश्चैव न चान्यथा ॥ उपायेन द्वयोर्नाशः कर्मणोः पूजनादिना ॥ ४५ ॥ सर्वेषां कर्मणां नाशो नास्ति काशीं पुरीं विना ॥
सर्वं च सुलभं तीर्थं दुर्लभा काशिका पुरी ॥ ४६ ॥ पूर्वजन्मकृतं चेद्वै काशीदर्शनमादरात् ॥ तदा काशीं च संप्राप्य लभेन्मृत्युं न
चान्यथा ॥ ४७ ॥ काशीं प्राप्य नरो यस्तु गंगायां स्नानमाचरेत् ॥ तदा च क्रियमाणस्य संचितस्यापि संक्षयः ॥ ४८ ॥
प्रारब्धं न विना भोगं नश्यतीति सुनिश्चितम् ॥ मृतिश्च तस्य संजाता तदा तस्य क्षयो भवेत् ॥ ४९ ॥ पूर्वं चैत्र कृता काशी
पश्चात्पापं समाचरेत् ॥ तद्बीजेन बलवता नीयते काशिका पुनः ॥ ५० ॥ तदा सर्वाणि पापानि भस्मसाच्च भवंति हि ॥ तस्मात्काशीं
नरस्सेवेत्कर्मनिर्मूलनीं ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ एकोऽपि ब्राह्मणो येन काश्यां संवासितः प्रिये ॥ काशीवासमवाप्यैव ततो मुक्तिं स विंदति ॥
॥ ५२ ॥ काश्यां यो वै मृतश्चैव तस्य जन्म पुनर्न हि ॥ समुद्दिश्य प्रयागे च मृतस्य कामनाफले ॥ ५३ ॥ संयोगश्च तयोश्चेत्स्यात्काशी
जन्यं फलं वृथा ॥ यदि न स्यात्तयोर्योगस्तीर्थराजफलं वृथा ॥ ५४ ॥ तस्मान्मच्छासनाद्विष्णुस्सृष्टिं साक्षाद्धि नूतनाम् ॥ विधाय मनसो
दिष्टां तात्सिद्धिं यच्छति ध्रुवम् ॥ ५५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्यादि बहुमाहात्म्यं काश्या वै मुनिसत्तमाः ॥ तथा विश्वेश्वरस्यापि भुक्तिमुक्तिप्रदं
सताम् ॥ ५६ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं त्र्यंबकस्य च ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते मानवः क्षणात् ॥ ५७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां काशीविश्वेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रूयतामृषयः श्रेष्ठाः
कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ कथयामि यथा व्यासात्सद्गुरोश्च श्रुता मया ॥ १ ॥ पुरा ऋषिवरश्चासीद्गौतमो नाम विश्रुतः ॥ अहल्या नाम तस्यासीत्प
त्नी परमधार्मिकी ॥२॥ दक्षिणस्यां दिशि हि यो गिरिर्ब्रह्मेति संज्ञकः ॥ तत्र तेन तपस्तप्तं वर्षाणामयुतं तथा ॥ ३ ॥ कदाचिच्च ह्यनावृष्टिरभवत्तत्र सु

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्रताः ॥ वर्षाणां च शतं रौद्री लोका दुःखमुपागताः ॥४॥ आर्द्रं च पल्लवं न स्म दृश्यते पृथवीतले ॥ कुतो जलं विदृश्येत जीवानां प्राणधारकम् ॥
॥५॥ तदा ते मुनयश्चैव मनुष्याः पशवस्तथा ॥ पक्षिणश्च मृगास्तत्र गताश्चैव दिशो दश ॥ ६ ॥ तां दृष्ट्वा चर्षयो विप्राः प्राणायामपरायणाः ॥ ध्या
नेन च तदा केचित्कालं निन्युस्सुदारुणम् ॥ ७ ॥ गौतमोऽपि स्वयं तत्र वरुणार्थे तपश्शुभम् ॥ चकार चैव षण्मासं प्राणायामपरायणः ॥ ८ ॥
ततश्च वरुणस्तस्मै वरं दातुं समागतः ॥ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहि ददामि च वचोऽब्रवीत् ॥ ९ ॥ ततश्च गौतमस्तं वै वृष्टिं च प्रार्थयत्तदा ॥ ततस्स
वरुणस्तं वै प्रत्युवाच मुनिं द्विजाः ॥ १० ॥ वरुण उवाच ॥ देवाज्ञां च समुल्लंघ्य कथं कुर्यामहं च ताम् ॥ अन्यत्प्रार्थय सुज्ञोऽसि यदहं करवाणि
ते ॥ ११ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येतद्वचनं तस्य वरुणस्य महात्मनः ॥ परोकारी तच्छ्रुत्वा गौतमो वाक्यमब्रवीत् ॥ १२ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥
यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वरो मम ॥ यदहं प्रार्थयाम्यद्य कर्तव्यं हि त्वया तथा ॥ १३ ॥ यतस्त्वं जलराशीशस्तस्माद्देयं जलं मम ॥ अक्षयं
सर्वदेवेश दिव्यं नित्यफलप्रदम् ॥ १४ ॥ सूत उवाच ॥ इति संप्रार्थितस्तेन वरुणो गौतमेन वै ॥ उवाच वचनं तस्मै गर्तश्च क्रियतां त्वया ॥ १५ ॥
इत्युक्ते च कृतस्तेन गर्त्तो हस्तप्रमाणतः ॥ जलेन पूरितस्तेन दिव्येन वरुणेन सः ॥ १६ ॥ अथोवाच मुनिं देवो वरुणो हि जलाधिपः ॥ गौतमं
मुनिशार्दूलं परोपकृतिशालिनम् ॥१७॥ वरुण उवाच ॥ अक्षय्यं च जलं तेऽस्तु तीर्थभूतं महामुने ॥ तव नाम्ना च विख्यातं क्षितावेतद्भविष्यति॥१८॥
अत्र दत्तं हुतं तप्तं सुराणां यजनं कृतम् ॥ पितॄणां च कृतं श्राद्धं सर्वमेवाक्षयं भवेत् ॥ १९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे देव स्तुतस्तेन महर्षिणा ॥
गौतमोऽपि सुखं प्राप कृत्वान्योपकृतिं मुनिः ॥२०॥ महतो ह्याश्रयः पुंसां महत्वायोपजायते ॥ महांतस्तत्स्वरूपं च पश्यंति नेतरेऽशुभाः ॥ २१ ॥
यादृङ्नरं च सेवेत तादृशं फलमश्नुते ॥ महतस्सेवयोच्चत्वं क्षुद्रस्य क्षुद्रतां तथा ॥ २२ ॥ सिंहस्य मंदिरे सेवा मुक्ताफलकरी मता ॥ शृगालमंदिरे
सेवा त्वस्थिलाभकरी स्मृता ॥२३॥ उत्तमानां स्वभावोयं परदुःखासहिष्णुता ॥ स्वयं दुःखं च संप्राप्तं मन्यतेन्यस्य वार्यते ॥२४॥ वृक्षाश्च हाटकं
चैव चंदनं चैक्षुकस्तथा ॥ एते भुवि परार्थे च दक्षा एवं न केचन ॥ २५ ॥ दयालुरमदस्पर्श उपकारी जितेंद्रियः ॥ एतैश्च पुण्यस्तम्भैस्तु च
तुर्भिर्धार्य्यते मही ॥ २६ ॥ ततश्च गौतमस्तत्र जलं प्राप्य सुदुर्लभम् ॥ नित्यनैमित्तिकं कर्म चकार विधिवत्तदा ॥ २७ ॥ ततो व्रीहीन्यवांश्चैव ॥३०४॥
नीवारानप्यनेकधा ॥ वापयामास तत्रैव हवनार्थं मुनीश्वरः ॥२८॥ धान्यानि विविधानीह वृक्षाश्च विविधास्तथा ॥ पुष्पाणि च फलान्येव ह्यासंस्त
त्राप्यनेकशः ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वा ऋषयश्चान्ये तत्रायातास्सहस्रशः ॥ पशवः पक्षिणश्चान्ये जीवाश्च बहवोऽगमन् ॥ ३० ॥ तद्वनं सुंदरं ह्यासीत्पृथि

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्या मंडले परम् ॥ तदक्षयंकरायोगादनावृष्टिर्न दुःखदा ॥ ३१ ॥ ऋषयोऽपि वने तत्र शुभकर्मपरायणाः ॥ वासं चक्रुरनेके च शिष्यभार्य्यासुतान्वि
ताः ॥३२॥ धान्यानि वापयामासुः कालक्रमणहेतवे ॥ आनंदस्तद्वने ह्यासीत्प्रभावाद्गौतमस्य च ॥ ३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटि
रुद्रसंहितायां त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्ये गौतमप्रभाववर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ कदाचिद्गौतमेनैव जलार्थं प्रेषिता निजाः ॥
शिष्यास्तत्र गता भक्त्या कमंडलुकरा द्विजाः ॥ १ ॥ शिष्या जलसमीपे तु गतान्दृष्ट्वा न्यषेधयन् ॥ जलार्थमागतास्तत्र चर्षिपन्त्योप्यनेकशः ॥२॥
ऋषिपत्न्यो वयं पूर्वं ग्रहीष्यामो विदूरतः ॥ पश्चाच्चैव जलं ग्राह्यमित्येवं पर्यभर्त्सयन् ॥ ३ ॥ परावृत्य तदा तैश्च ऋषिपत्न्यै निवेदितम् ॥ साचापि
तान्समादाय समाश्वास्य च तैः स्वयम् ॥ ४ ॥ जलं नीत्वा ददौ तस्मै गौतमाय तपस्विनी ॥ नित्यं निर्वाहयामास जलेन ऋषिसत्तमः ॥ ५ ॥
ताश्चैवमृषिपत्न्यस्तु क्रुद्धास्तां पर्यभर्त्सयन् ॥ परावृत्य गतास्सर्वास्स्वोटजान्कुटिलाशयाः ॥ ६ ॥ स्वाम्यग्रे विपरीतं च तद्वृत्तं निखिलं ततः ॥
दुष्टाशयाभिस्त्रीभिश्च ताभिर्वै विनिवेदितम् ॥ ७ ॥ अथ तासां वचः श्रुत्वा भाविकर्मवशात्तदा ॥ गौतमाय च संक्रुद्धाश्चासंस्ते परमर्षयः ॥ ८ ॥
विघ्नार्थं गौतमस्यैव नानापूजोपहारकैः ॥ गणेशं पूजयामासुस्संक्रुद्धास्ते कुबुद्धयः ॥ ९ ॥ आविर्बभूव च तदा प्रसन्नो हि गणेश्वरः ॥ उवाच वचनं
तत्र भक्ताधीनः फलप्रदः ॥ १० ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूत यूयं किं करवाण्यहम् ॥ तदीयं तद्वचः श्रुत्वा ऋषयस्तेऽब्रुवंस्तदा
॥ ११ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ त्वया यदि वरो देयो गौतमस्स्वाश्रमाद्बहिः ॥ निष्काश्यं[2] नो ऋषिभिः परिभर्त्स्यं तथा कुरु ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
स एवं प्रार्थितस्तैस्तु विहस्य वचनं पुनः ॥ प्रोवाचेभमुखः प्रीत्या बोधयंस्तान्सतां गतिः ॥ १३ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ श्रूयतामृषयस्सर्वैं
र्युक्तं न क्रियतेऽधुना ॥ अपराधं विना तस्मै क्रुध्यतां हानिरेव च ॥१४॥ उपस्कृतं पुरा यैस्तु तेभ्यो दुःखं हितं न हि ॥ यदा च दीयते दुःखं तदा
नाशो भवेदिह ॥ १५ ॥ ईदृशं च तपः कृत्वा साध्यते फलमुत्तमम् ॥ शुभं फलं स्वयं हित्वा साध्यते नाहितं पुनः ॥ १६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा तस्य ते मुनिसत्तमाः ॥ बुद्धिमोहं तदा प्राप्ता इदमेव वचोऽब्रुवन् ॥ १७॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ कर्तव्यं हि त्वया स्वामिन्निदमेव

---

१ क्षयाभाववद्वारिसंयोगात्सस्यफलादिसंपत्सत्त्वात्तत्रस्थानामनावृष्टिर्न दुःखदा बभूवेति तात्पर्यम् । कशब्दो जलवाचक इति सर्वेषां प्रसिद्धम् ॥ २ कर्मेति शेषः ॥ ३ तृतीयाविषये 'बहुवचनस्यवस्नसौ इति नशादेश आर्षः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

न चान्यथा ॥ इत्युक्तस्तु तदा देवो गणेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ असाधुस्साधुतां चैवासाधुश्च साधुतां तथा ॥ कदाचिदपि नाप्नोति ब्रह्मोक्तमिति निश्चितम् ॥ १९ ॥ यदा च भवतां दुःखं जातं चानशनात्पुरा ॥ तदा सुखं प्रदत्तं वै गौतमेन महर्षिणा ॥ २० ॥ इदानीं वै भवद्भिश्च तस्मै दुःखं प्रदीयते ॥ नैतद्युक्ततमं लोके सर्वथा सुविचार्यताम् ॥२१॥ स्त्रीबलान्मोहिता यूयं न मे वाक्यं करिष्यथ ॥ एतद्धिततमं तस्य भविष्यति न संशयः ॥ २२ ॥ पुनश्चायमृषिश्रेष्ठो दास्यते वस्सुखं ध्रुवम् ॥ तारणं न च युक्तं स्याद्वरमन्यं वृणीत वै ॥ २३ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं वचनं तेन गणेशेन महात्मना ॥ यद्यप्युक्तमृषिभ्यश्च तदप्येते न मेनिरे ॥ २४ ॥ भक्ताधीनतया सोथ शिवपुत्रोब्रवीत्तदा ॥ उदासीनेन मनसा तानृषीन्दुष्टशेमुषीन् ॥ २५ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ भवद्भिः प्रार्थ्यते यच्च करिष्येऽहं तथा खलु ॥ पश्चाद्भावि भवेदेव इत्युक्त्वांतर्दधे पुनः ॥ ॥ २६ ॥ गौतमस्स न जानाति मुनीनां वै दुराशयम् ॥ आनन्दमनसा नित्यं पत्न्या कर्म चकार तत् ॥ २७ ॥ तदन्तरे च यज्जातं चरित्रं वरयोगतः ॥ तद्दुर्षीषप्रभावात्तु श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ॥ २८ ॥ गौतमस्य च केदारे तत्रासन्व्रीहयो यवाः ॥ गणेशस्तत्र गौर्भूत्वा जगाम किल दुर्बला ॥ २९ ॥ कंपमाना च सा गत्वा तत्र तद्वरयोगतः ॥ व्रीहीन्संभक्षयामास यवांश्च मुनिसत्तमाः ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नन्तरे दैवाद्गौतमस्तत्र चागतः ॥ स दयालुस्तृणस्तं[1]बैर्वारयामास तां तदा ॥ ३१ ॥ तृणस्तंबेन सा स्पृष्टा पपात पृथिवीतले ॥ मृता च तत्क्षणादेव तद्दृषेः पश्यतस्तदा ॥ ३२ ॥ ऋषयश्छन्नरूपास्ते ऋषिपत्न्यस्तथाशुभाः॥ऊचुस्तत्र तदा सर्वे किं कृतं गौतमेन च॥३३॥ गौतमोऽपि तथाहल्यामाहूयासीत्सुविस्मितः ॥ उवाच दुःखतो विप्रा दूयमानेन चेतसा ॥३४॥ गौतम उवाच ॥ किं जातं च कथं देवि कुपितः परमेश्वरः ॥ किं कर्त्तव्यं क्व गन्तव्यं हत्या च समुपस्थिता ॥३५॥ सूत उवाच ॥ एतस्मिन्नन्तरे विप्रा गौतमं पर्यभर्त्सयन् ॥ विप्रपत्न्यस्तथाऽहल्यां दुर्वचोभिर्व्यथां ददुः ॥३६॥ दुर्बुद्धयश्च तच्छिष्या सुतास्तेषां तथैव च ॥ गौतमं परिभर्त्स्यैव प्रत्यूचुर्धिग्वचो मुहुः ॥ ३७॥ ऋषय ऊचुः ॥ मुखं न दर्शनीयं ते गम्यतां गम्यतामिति ॥ दृष्ट्वा गोघ्नमुखं सद्यस्सचैलं स्नानमाचरेत् ॥३८॥ यावदाश्रममध्ये त्वं तावदेव हविर्भुजः ॥ पितरश्च न गृह्णंति ह्यस्मदत्तं हि किञ्चन ॥३९॥ तस्माद्गच्छान्यतस्त्वं च परिवारसमन्वितः ॥ विलंबं कुरु नैव त्वं धेनुहन्पापकारक ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा ते च तं सर्वे पाषाणैस्समताडयन् ॥ व्यथां ददुरतीवास्मै त्वहल्यां

१ बहुवचनमार्षम् । २ अन्यत्रेत्यर्थे सार्वविभक्तिकतसितिभावः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

च दुरुक्तिभिः ॥ ४१ ॥ ताडितो भर्त्सितो दुष्टैर्गौतमो गिरमब्रवीत् ॥ इतो गच्छामि मुनयो ह्यन्यत्र निवसाम्यहम् ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा गौतमस्तस्मात्स्थानाच्च निर्गतस्तदा ॥ गत्वा क्रोशं तदा चक्रे ह्याश्रमं तदनुज्ञया ॥ ४३ ॥ यावच्चैवाभिशापो वै तावत्कार्यं न किंचन ॥ न कर्मण्यधिकारोऽस्ति दैवे पित्र्येऽथ वैदिके ॥ ४४ ॥ ॥ मासार्द्धं च ततो नीत्वा मुनीन्संप्रार्थयत्तदा ॥ गौतमो मुनिवर्य्यस्स तेन दुःखेन दुःखितः ॥ ४५ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ अनुकंप्यो भवद्भिश्च कथ्यतां क्रियते मया ॥ यथा मदीयं पापं च गच्छतीति निवेद्यताम् ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तास्ते तदा विप्रा नोचुश्चैव परस्परम् ॥ अत्यंतं सेवया पृष्टा मिलिता ह्येकतस्स्थिताः ॥ ४७ ॥ गौतमो दूरतः स्थित्वा नत्वा तानृषिसत्तमान् ॥ पप्रच्छ विनयाविष्टः किं कार्यं हि मयाधुना ॥ ४८ ॥ इत्युक्ते मुनिना तेन गौतमेन महात्मना ॥ मिलितास्सकलास्ते वै मुनयो वाक्यमब्रुवन् ॥ ४९ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ निष्कृतिं हि विना शुद्धिर्जायते न कदाचन ॥ तस्मात्त्वं देहशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचर ॥ ५० ॥ त्रिवारं पृथिवीं सर्वां क्रम पापं प्रकाशयन् ॥ पुनरागत्य चात्रैव चर मासव्रतं तथा ॥ ५१ ॥ शतमेकोत्तरं चैव ब्रह्मणोऽस्य गिरेस्तथा ॥ प्रक्रमणं विधायैवं शुद्धिस्ते च भविष्यति ॥ ॥ ५२ ॥ अथवा त्वं समानीय गंगास्नानं समाचर ॥ पार्थिवानां तथा कोटिं कृत्वा देवं निषेवय ॥५३॥ गंगायां च ततः स्नात्वा पुनश्चैव भविष्यति ॥ पुरा दश तथा चैकं गिरेस्त्वं क्रमणं कुरु ॥ ५४ ॥ शतकुंभैस्तथा स्नात्वा पार्थिवं निष्कृतिर्भवेत् ॥ इति तै ऋषिभिः प्रोक्तस्तथेत्योमिति तद्वचः ॥ ५५ ॥ पार्थिवानां तथा पूजां गिरेः प्रक्रमणं तथा ॥ करिष्यामि मुनिश्रेष्ठा आज्ञया श्रीमतामिह ॥५६॥ इत्युक्त्वा सर्षिवर्यश्च कृत्वा प्रक्रमणं गिरेः ॥ पूजयामास निर्माय पार्थिवान्मुनिसत्तमः ॥५७॥ अहल्या च ततस्साध्वी तच्च सर्वं चकार सा ॥ शिष्याश्च प्रतिशिष्याश्च चक्रुस्सेवां तयोस्तदा ॥५८॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां गौतमव्यवस्थावर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥ सूत उवाच ॥ एवं कृते तु ऋषिणा सस्त्रीकेन द्विजाश्शिवः ॥ आविर्बभूव सशिवः प्रसन्नस्सगणस्तदा ॥ १ ॥ अथ प्रसन्नस्स शिवो वरं ब्रूहि महामुने ॥ प्रसन्नोऽहं सुभक्त्या त इत्युवाच कृपानिधिः ॥ २ ॥ तदा तत्सुंदरं रूपं दृष्ट्वा शंभोर्महात्मनः ॥ प्रणम्य शंकरं भक्त्या स्तुतिं चक्रे मुदान्वितः ॥ ३ ॥ स्तुत्वा बहु प्रणम्येशं बद्धाञ्जलिपुटः स्थितः ॥ निष्पापं कुरु मां देवाब्रवीदिति स गौतमः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य गौतमस्य महा

१ अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र । २ तर्वतिशेषः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

त्मनः॥ सुप्रसन्नातरो भूत्वा शिवो वाक्यमुपाददे ॥५॥ शिव उवाच॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि निष्पापोऽसि सदा मुने ॥ एतैर्दुष्टैः किल त्वं च च्छलितोऽसि खिलात्मभिः ॥ ६ ॥ त्वदीयदर्शनाल्लोका निष्पापाश्च भवंति हि ॥ किं पुनस्त्वं सपापोऽसि मद्भक्तिनिरतस्सदा ॥ ७ ॥ उपद्रवस्त्वयि मुने यैः कृतस्तु दुरात्मभिः ॥ ते पापाश्च दुराचारा हत्यावंतस्त एव हि ॥ ८ ॥ एतेषां दर्शनादन्ये पापिष्ठाः संभवंतु च ॥ कृतघ्नाश्च तथा जाता नैतेषां निष्कृतिः क्वचित् ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तस्मै तेषां दुश्चरितं तदा ॥ बहूवाच प्रभुर्विप्राः सत्कदोऽसत्सु दंडदः ॥ १० ॥ शर्वोक्तमिति स श्रुत्वा सुविस्मितमना ऋषिः ॥ सुप्रणम्य शिवं भक्त्या सांजलिः पुनरब्रवीत् ॥ ११ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ ऋषिभिस्तैर्महेशान ह्युपकारः कृतो महान् ॥ यद्येवं न कृतं तैस्तु दर्शनं ते कुतो भवेत् ॥ १२ ॥ धन्यास्ते ऋषयो यैस्तु मह्यं शुभतरं कृतम् ॥ तद्दुराचरणादेव मम स्वार्थो महानभूत् ॥ १३ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येवं तद्वचश्श्रुत्वा सुप्रसन्नो महेश्वरः ॥ गौतमं प्रत्युवाचाशु कृपादृष्ट्या विलोक्य च ॥ १४ ॥ शिव उवाच ॥ ऋषिधन्योसि विप्रेंद्र ऋषिश्रेष्ठतरोऽसि वै ॥ ज्ञात्वा मां सुप्रसन्नं हि वृणु त्वं वरमुत्तमम् ॥ १५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ गौतमोऽपि विचार्य्यैवं लोके विश्रुतमित्युत ॥ अन्यथा न भवेदेव तस्मादुक्तं समाचरेत् ॥ १६ ॥ निश्चित्यैवं मुनिश्रेष्ठो गौतमश्शिवभक्तिमान् ॥ सांजलिर्नतशीर्षो हि शंकरं वाक्यमब्रवीत् ॥ १७ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ सत्यं नाथ ब्रवीषि त्वं तथापि पंचभिः कृतम् ॥ नान्यथा भवतीत्यत्र यज्जातं जायतां तु तत् ॥ १८ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश गंगा च दीयतां मम ॥ कुरु लोकोपकारं हि नमस्तेऽस्तु नमोऽस्तु ते ॥ १९ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वचनं तस्य धृत्वा वै पादपंकजम् ॥ नमश्चकार देवेशं गौतमो लोककाम्यया ॥ २० ॥ ततस्तु शंकरो देवः पृथिव्याश्च दिवश्च सः ॥ सारं चैवं समुद्धृत्य रक्षितं पूर्वमेव तत् ॥ २१ ॥ विवाहे ब्रह्मणा दत्तमवशिष्टं च किंचन ॥ तत्तस्मै दत्तवाञ्शम्भुर्मुनये भक्तवत्सलः ॥ २२ ॥ गंगाजलं तदा तत्र स्त्रीरूपमभवत्परम् ॥ तस्याश्चैव ऋषिश्रेष्ठः स्तुतिं कृत्वा नतिं व्यधात् ॥ २३ ॥ गौतम उवाच ॥ धन्यासि कृतकृत्यासि पावितं भुवनं त्वया ॥ मां च पावय गंगे त्वं पतंतं निरये ध्रुवम् ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शंभुश्चापि तदोवाच सर्वेषां हितकृच्छृणु ॥ गंगे गौतममेनं त्वं पावयस्व मदाज्ञया ॥२५॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शंभोश्च गौतमस्य च ॥ उवाचैव शिवं गंगा शिवशक्तिर्हि पावनी ॥ २६ ॥ गंगोवाच ॥ ऋषिं तु पावयित्वाहं परिवारयुतं प्रभो ॥ गमिष्यामि निजस्थानं वचस्सत्यं ब्रवीमि ह ॥ २७ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्तं गंगया तत्र महेशो भक्तवत्सलः ॥ लोकोपकरणार्थाय पुनर्गंगां वचोब्रवीत् ॥ २८ ॥ शिव उवाच ॥ त्वया स्थातव्यमत्रैवाब्जेद्यावत्कलिर्युगः ॥ वैवस्वतो मनुर्देवि ह्यष्टाविंशत्तमो भवेत् ॥२९॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य स्वामिनश्शंकरस्य तत् ॥ प्रत्युवाच पुनर्गंगा पावनी सा सरिद्वरा ॥ ३० ॥ गंगोवाच ॥ ॥ माहात्म्यमधिकं चेत्स्यान्मम स्वामिन्महेश्वर ॥ सर्वेभ्यश्च तदा स्थास्ये धरायां त्रिपुरान्तक ॥ ३१ ॥ किंचान्यच्च शृणु स्वामिन्वपुषा सुन्दरेण ह ॥ तिष्ठ त्वं मत्समीपे वै सगणस्सांबिकः प्रभो ॥ ३२ ॥ सूत उवाच ॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा शंकरो भक्तवत्सलः ॥ लोकोपकरणार्थाय पुनर्गंगां वचोऽब्रवीत् ॥३३॥ ॥ शिव उवाच ॥ धन्यासि श्रूयतां गंगे ह्यहं भिन्नस्त्वया न हि ॥ तथापि स्थीयते ह्यत्र स्थीयतां च त्वयापि हि ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा स्वामिनः परमेशितुः॥प्रसन्नमानसा भूत्वा गंगां च प्रत्यपूजयत् ॥ ३५ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवा ऋषयश्च पुरातनाः ॥ सुतीर्थान्यप्यनेकानि क्षेत्राणि विविधानि च ॥ ३६ ॥ आगत्य गौतमं सर्वे गंगा च गिरिशं तथा ॥ जयजयेति भाषंतः पूजयामासुरादरात् ॥ ३७ ॥ ततस्ते निर्जरास्सर्वे तेषां चक्रुः स्तुतिं मुदा ॥ करान् बद्ध्वा नतस्कंधा हरिब्रह्मादयस्तदा ॥ ३८ ॥ गंगा प्रसन्ना तेभ्यश्च गिरिशश्चोचतुस्तदा ॥ वरं ब्रूत सुरश्रेष्ठा दद्मो वः प्रियकाम्यया ॥ ३९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ यदि प्रसन्नो देवेश प्रसन्ना त्वं सरिद्वरे ॥ स्थातव्यमत्र कृपया नः प्रियार्थं तथा नृणाम् ॥ ४० ॥ ॥ गंगोवाच ॥ यूयं सर्वप्रियाश्च च तिष्ठथात्र न किं पुनः ॥ गौतमं क्षालयित्वाहं गमिष्यामि यथागतम् ॥ ४१ ॥ भवत्सु मे विशेषोऽत्र ज्ञेयश्चैव कथं सुराः ॥ तत्प्रमाणं कृतं चेत्स्यात्तदा तिष्ठाम्यसंशयम् ॥४२॥ ॥ सर्वे ऊचुः ॥ सिंहराशौ यदा स्याद्वै गुरुस्सर्वसुहृत्तमः ॥ तदा वयं च सर्वे त्वागमिष्यामो न संशयः ॥ ४३ ॥ एकादश च वर्षाणि लोकानां पातकं त्विह ॥ क्षालितं यद्भवेद्देवं मलिनास्स्मः सरिद्वरे ॥ ४४ ॥ तस्यैव क्षालनाय त्वायास्यामस्सर्वथा प्रिये ॥ त्वत्सकाशं महादेवि प्रोच्यते सत्यमादरात् ॥ ४५ ॥ अनुग्रहाय लोकानामस्माकं प्रियकाम्यया ॥ स्थातव्यं शंकरेणापि त्वया चैव सरिद्वरे ॥४६॥ यावत्सिंहे गुरुश्चैव स्थास्यामस्तावदेव हि ॥ त्वयि स्नानं त्रिकालं च शंकरस्य च दर्शनम् ॥ ४७ ॥ कृत्वा स्वपापं निखिलं विमोक्ष्यामो न संशयः ॥ स्वदेशांश्च गमिष्यामो भवच्छासनतो वयम् ॥ ४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं प्रार्थितस्तैस्तु गौतमेन महर्षिणा ॥ स्थितोऽसौ शंकरः प्रीत्या स्थिता सा च सरिद्वरा ॥ ४९ ॥ सा गंगा गौतमी नाम्ना लिंगं त्र्यंबकमीरितम् ॥ ख्याता ख्यातं बभूवाथ महापातकनाशनम् ॥ ५० ॥ तद्दिनं हि समारभ्य सिंहस्थे च बृहस्पतौ ॥ आयांति सर्वतीर्थानि क्षेत्राणि दैवतानि च ॥ ५१ ॥ सरांसि पुष्करादीनि गंगाद्यास्सरितस्तथा ॥ वासुदेवादयो देवाः संति वै गौतमीतटे ॥ ५२ ॥ यावत्तत्र स्थितानीह तावत्तेषां फलं नहि ॥ स्वप्रदेशे समायातास्तर्हि तेषां फलं भवेत् ॥ ५३ ॥ ज्योतिर्लिंगमिदं प्रोक्तं त्र्यंबकं नाम विश्रुतम् ॥ स्थितं तटे हि गौतम्या

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

महापातकनाशनम् ॥ ९४ ॥ यः पश्येद्भक्तितो ज्योतिर्लिंगं त्र्यंबकनामकम् ॥ पूजयेत्प्रणमेत्स्तुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९५ ॥ ज्योतिर्लिंगं त्र्यंबकं हि पूजितं गौतमेन ह ॥ सर्वकामप्रदं चात्र परत्र परमुक्तिदम् ॥ ९६ ॥ इति वश्च समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं मुनीश्वराः ॥ किमन्यदिच्छथ श्रोतुं तद् ब्रूयां वो न संशयः ॥ ९७॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः॥२६॥ऋषय ऊचुः ॥ गंगा च जलरूपेण कुतो जाता वद प्रभो ॥ तन्माहात्म्यं विशेषेण कुतो जातं वद प्रभो ॥ १॥ यैर्विप्रैर्गौतमायैव दुःखं दत्तं दुरात्मभिः॥ तेषां किं च ततो जातमुच्यतां व्यास सद्गुरो ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवं संप्रार्थिता गंगा गौतमेन तदा स्वयम् ॥ ब्रह्मणश्च गिरेर्विप्रा द्रुतं तस्मादवातरत् ॥ ३ ॥ औदुंबरस्य शाखायास्तत्प्रवाहो विनिस्सृतः ॥ तत्र स्नानं मुदा चक्रे गौतमो विश्रुतो मुनिः ॥ ४ ॥ गौतमस्य च ये शिष्या अन्ये चैव महर्षयः ॥ समागताश्च ते तत्र स्नानं चक्रुर्मुदान्विताः ॥ ५ ॥ गंगाद्वारं च तन्नाम प्रसिद्धमभवत्तदा ॥ सर्वपापहरं रम्यं दर्शनान्मुनिसत्तमाः ॥ ६ ॥ गौतमस्पर्द्धिनस्ते च ऋषयस्तत्र चागताः ॥ स्नानार्थं तांश्च सा दृष्ट्वा ह्यंतर्धानं गता द्रुतम् ॥७॥ मामेति गौतमस्तत्र व्याजहार वचो द्रुतम् ॥ मुहुर्मुहुः स्तुवन् गंगां सांजलिर्नतमस्तकः ॥ ८॥ गौतम उवाच॥इमे च श्रीमदांधाश्च साधवो वाप्यसाधवः॥ एतत्पुण्यप्रभावेण दर्शनं दीयतां त्वया ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो वाणी समुत्पन्ना गंगाया व्योममंडलात् ॥ तच्छृणुध्वमृषिश्रेष्ठा गंगावचनमुत्तमम्॥ १० ॥एते दुष्टतमाश्चैव कृतघ्नाः स्वामिद्रोहिणः ॥ जाल्माः पाखंडिनश्चैव द्रष्टुं वर्ज्याश्च सर्वदा ॥११॥गौतम उवाच ॥ मातश्च श्रूयतामेतन्महतां गिर एव च॥ तस्मात्त्वया च कर्तव्यं सत्यं च भगवद्वचः ॥१२॥ अपकारिषु यो लोक उपकारं करोति वै ॥ तेन पूतो भवाम्यत्र भगवद्वचनं त्विदम् ॥१३॥सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं गौतमस्य महात्मनः ॥ पुनर्वाणी समुत्पन्ना गंगाया व्योममंडलात् ॥१४ ॥ कथ्यते हि त्वया सत्यं गौतमर्षे शिवं वचः ॥ तथापि संग्रहार्थं च प्रायश्चित्तं चरंतु वै ॥ १५ ॥ शतमेकोत्तरं चात्र कार्य्यं प्रक्रमणं गिरेः ॥ भवच्छासनतस्त्वेतैस्त्वदधीनैर्विशेषतः॥१६॥ ततश्चैवाधिकारश्च जायते दुष्टकारिणाम्॥मद्दर्शने विशेषेण सत्यमुक्तं मया मुने॥१७॥सूत उवाच॥इति श्रुत्वा वचस्तस्याश्चक्रुर्वै त तथाऽखिलाः ॥ संप्रार्थ्य गौतमं दीनाः क्षंतव्यो नोऽपराधकः ॥१८॥ एवं कृते तदा तेन गौतमेन तदाज्ञया ॥ कुशावर्तं नाम चक्रे गंगाद्वारादधोगतम् ॥१९॥ ततः प्रादुरभूत्तत्र सा तस्य प्रीतये पुनः ॥ कुशावर्त्तं च विख्यातं तीर्थमासीदनुत्तमम् ॥२० ॥ तत्र स्नातो नरो यस्तु मोक्षाय परिकल्पते ॥ त्यक्त्वा सर्वान्

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

घांन्सद्यो विज्ञानं प्राप्य दुर्लभम् ॥ २१ ॥ गौतमो ऋषयश्चान्ये मिलिताश्च परस्परम् ॥ लज्जितास्ते तदा ये च कृतघ्ना ह्यभवन्पुरा ॥ २२॥ ऋषय ऊचुः ॥ अस्माभिरन्यथा सूत श्रुतं तद्वर्णयामहे ॥ गौतमस्तान्द्विजान् क्रुद्धश्शशापेति प्रबुध्यताम् ॥ २३ ॥ सूत उवाच ॥ द्विजास्तदपि सत्यं वै कल्पभेदसमाश्रयात् ॥ वर्णयामि विशेषेण तां कथामपि सुव्रताः ॥ २४ ॥ गौतमोऽपि ऋषीन्दृष्ट्वा तदा दुर्भिक्षपीडितान् ॥ तपश्चकार सुमहद्वरुणस्य महात्मनः ॥ २५ ॥ अक्षय्यं कल्पयामास जलं वरुणदा[१]यया ॥ ततो व्रीहीन् यवांश्चैव वापयामास भूरिशः ॥२६॥ एवं परोपकारी स गौतमो मुनिसत्तमः ॥ आहारं कल्पयामास तेभ्यः स्वतपसो बलात्॥२७॥ कदाचित्तत्स्त्रियो दुष्टा जलार्थमपमानिताः ॥ ऊचुः पतिभ्यस्ताः क्रुद्धा गौतमेर्ष्याकरं वचः॥२८॥ततस्ते भिन्नमतयो गां कृत्वा कृत्रिमां द्विजाः॥तद्धान्यभक्षणासक्तां चक्रुस्तां कुटिलाशयाः॥२९॥स्वधान्यभक्षणासक्तां गां दृष्ट्वा गौतमस्तदा ॥ तृणेन ताडयामास शनैस्तां संनिवारयन्॥३०॥तृणसंस्पर्शमात्रेण सा भूमौ पतिता च गौः॥मृता ह्यभूत्क्षणं विप्रा भाविकर्मवशात्तदा॥३१॥ गौर्हता गौतमेनेति तदा ते कुटिलाशयाः ॥ एकत्रीभूय तत्रत्याः सकला ऋषयोऽवदन् ॥ ३२ ॥ ततस्स गौतमो भीतो गौर्हतेति बभूव ह ॥ चकार विस्मयं नार्यहल्याशिष्यैश्शिवानुगाः ॥३३॥ ततस्स गौतमो ज्ञात्वा तां गां क्रोधसमाकुलः ॥ शशाप तानृषीन् सर्वान् गौतमो मुनिसत्तमः॥३४॥ गौतम उवाच ॥ यूयं सर्वे दुरात्मानो दुःखदा मे विशेषतः ॥ शिवभक्तस्य सततं स्युर्वेदविमुखास्सदा ॥ ३५ ॥ अद्यप्रभृति वेदोक्ते सत्कर्मणि विशेषतः ॥ मा भूयाद्भवतां श्रद्धा शैवमार्गे विमुक्तिदे ॥३६॥ अद्यप्रभृति दुर्मार्गे तत्र श्रद्धा भवेत्त वः ॥ मोक्षमार्गविहीने हि सदा श्रुतिबहिर्मुखे ॥३७॥ अद्यप्रभृति भालानि मृच्छिन्नानि भवन्तु वः ॥ स्रंसध्वं नरके यूयं भालमृच्छेपना द्विजाः ॥ ३८ ॥ भवंतो मा भविष्यंतु शिवैकपरदैवताः ॥ अन्यदेवसमत्वेन जानंतु शिवमद्वयम् ॥ ३९ ॥ मा भूयाद्भवतां प्रीतिश्शिवपूजादिकर्मणि ॥ शिवनिष्ठेषु भक्तेषु शिवपर्वसु सर्वदा ॥ ४० ॥ ॥ अद्य दत्ता मया शापा यावंतो दुःखदायकाः ॥ तावंतस्संतु भवतां संततावपि सर्वदा ॥ ४१ ॥ अशैवास्संतु भवतां पुत्रपौत्रादयो द्विजाः ॥ पुत्रैस्सहैव तिष्ठंतु भवंतो नरके ध्रुवम् ॥४२॥ ततो भवंतु चाण्डाला दुःखदारिद्र्यपीडिताः ॥ शठा निन्दाकरास्सर्वे तप्तमुद्रांकितास्सदा ॥ ४३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति शप्त्वा मुनीन् सर्वान् गौतमस्स्वाश्रमं ययौ ॥ शिवभक्तिं चकारातिः स बभूव सुपावनः ॥ ४४ ॥ ततस्तैः खिन्नहृदया ऋषयस्तेऽखिला द्विजाः ॥ कांच्यां चक्रुर्निवासं हि शैवधर्मबहिष्कृताः ॥ ४५ ॥ तत्पुत्राश्चाभवन्सर्वे शवधर्मबहिष्कृताः ॥ अग्रे तद्भविष्यंति कलौ बहुजनाः

१ पुंस्त्वमार्षम् । २ दयाशब्दात्स्वार्थिकोऽण्प्रत्ययः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

खलाः ॥ ४६ ॥ इति प्रोक्तमशेषेण तद्वृत्तं मुनिसत्तमाः ॥ पूर्ववृत्तमपि प्राज्ञाः श्रुतं सर्वैस्तु चादरात् ॥ ४७ ॥ इति वश्च समाख्यातो गौतम्याश्च समुद्भवः ॥ माहात्म्यमुत्तमं चैव सर्वपापहरं परम् ॥ ४८ ॥ त्र्यंबकस्य च माहात्म्यं ज्योतिर्लिंगस्य कीर्तितम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४९ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि वैद्यनाथेश्वरस्य हि ॥ ज्योतिर्लिंगस्य माहात्म्यं श्रूयतां पापहारकम् ॥ ५० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां त्र्यंबकेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ सूत उवाच ॥ रावणो राक्षसश्रेष्ठो मानी मानपरायणः॥आरराध हरं भक्त्या कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ १ ॥ आराधितः कियत्कालं न प्रसन्नो हरो यदा ॥ तदा चान्यत्तपश्चक्रे प्रसादार्थं शिवस्य सः ॥२॥ ततश्चायं हिमवतस्सिद्धिस्थानस्य वै गिरेः ॥ पौलस्त्यो रावणश्श्रीमान् दक्षिणे वृक्षखंडके ॥३॥ भूमौ गर्तं वरं कृत्वा तत्राग्निं स्थाप्य स द्विजाः॥ तत्सन्निधौ शिवं स्थाप्य हवनं स चकार ह ॥ ४ ॥ ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यस्थो वर्षासु स्थंडिलेशयः ॥ शीते जलांतरस्थो हि त्रिधा चक्रे तपश्च सः ॥ ५ ॥ चकारैवं बहुतपो न प्रसन्नस्तदापि हि ॥ परमात्मा महेशानो दुराराध्यो दुरात्मभिः ॥६॥ ततश्शिरांसि छित्त्वा च पूजनं शंकरस्य वै ॥ प्रारब्धं दैत्यपतिना रावणेन महात्मना ॥ ७ ॥ एकैकं च शिरश्छिन्नं विधिना शिवपूजने ॥ एवं सत्क्रमतस्तेन च्छिन्नानि नव वै यदा ॥ ८ ॥ एकस्मिन्नवशिष्टे तु प्रसन्नश्शंकरस्तदा ॥ आविर्बभूव तत्रैव संतुष्टो भक्तवत्सलः ॥ ९ ॥ शिरांसि पूर्ववत्कृत्वा नीरुजानि तथा प्रभुः ॥ मनोरथं ददौ तस्मादतुलं बलमुत्तमम् ॥ १० ॥ प्रसादं तस्य संप्राप्य रावणस्स च राक्षसः ॥ प्रत्युवाच शिवं शंभुं नतस्कंधः कृतांजलिः ॥ ११ ॥ रावण उवाच ॥ प्रसन्नो भव देवेश लंकां च त्वां नयाम्यहम् ॥ सफलं कुरु मे कामं त्वामहं शरणं गतः ॥ १२ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तश्च तदा तेन शंभुर्वै रावणेन सः ॥ प्रत्युवाच विचेतस्कः संकटं परमं गतः ॥ १३ ॥ शिव उवाच ॥ श्रूयतां राक्षसश्रेष्ठ वचो मे सारवत्तया ॥ नीयतां स्वगृहे मे हि सद्भक्त्या लिंगमुत्तमम् ॥ १४ ॥ भूमौ लिंगं यदा त्वं च स्थापयिष्यसि तत्र वै ॥ स्थास्यत्यत्र न संदेहो यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १५ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तश्शंभुना तेन रावणो राक्षसेश्वरः ॥ तथेति तत्समादाय जगाम भवनं निजम् ॥ १६ ॥ आसीन्मूत्रोत्सर्गकामो मार्गे हि शिवमायया ॥ तत्स्तंभितुं न शक्तोऽभूत्पौलस्त्यो रावणः प्रभुः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वैकं तत्र वै गोपं प्रार्थ्य लिंगं ददौ च तत् ॥ मुहूर्तके ह्यतिक्रांते गोपोऽभूद्विकलस्तदा ॥१८॥ भूमौ संस्थापयामास तद्भारेणातिपीडितः॥तत्रैव तत्स्थितं लिंगं वज्रसारसमुद्भवम्॥ सर्वकामप्रदं चैव दर्शनात्पापहारकम्॥१९॥वैद्यनाथेश्वरं नाम्ना तल्लिंगमभवन्मुने॥ प्रसिद्धं त्रिषु लोकेषु भुक्तिमुक्तिप्रदं सताम्॥२०॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

ज्योतिर्लिंगमिदं श्रेष्ठं दर्शनात्पूजनादपि ॥ सर्वपापहरं दिव्यं भुक्तिवर्द्धनमुत्तमम् ॥ २१ ॥ तस्मिँल्लिंगे स्थिते तत्र सर्वलोकहिताय वै ॥ रावणः स्वगृहं गत्वा वरं प्राप्य महोत्तमम् ॥ प्रियायै सर्वमाचख्यौ सुखेनाति महासुरः ॥ २२ ॥ तच्छ्रुत्वा सकला देवाश्शक्राद्या मुनयस्तथा ॥ परस्परं समामन्त्र्य शिवासक्तधियोऽमलाः ॥ २३ ॥ तस्मिन्काले सुरास्सर्वे हरिब्रह्मादयो मुने ॥ आजग्मुस्तत्र सुप्रीत्या पूजां चक्रुर्विशेषतः ॥ २४ ॥ प्रत्यक्षं तं तदा दृष्ट्वा प्रतिष्ठाप्य च ते सुराः ॥ वैद्यनाथेति संप्रोच्य नत्वा नुत्वा दिवं ययुः ॥ २५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ तस्मिँल्लिंगे स्थिते तत्र रावणे च गृहं गते ॥ किं चरित्रमभूत्तात ततस्तद्वद विस्तरात् ॥ २६ ॥ सूत उवाच ॥ रावणोऽपि गृहं गत्वा वरं प्राप्य महोत्तमम् ॥ प्रियायै सर्वमाचख्यौ मुमोदाति महासुरः ॥ २७ ॥ तच्छ्रुत्वा सकलं देवाश्शक्राद्या मुनयस्तथा ॥ परस्परं समूचुस्ते समुद्विग्ना मुनीश्वराः ॥ २८ ॥ देवा दय ऊचुः ॥ रावणोऽयं दुरात्मा हि देवद्रोही खलः कुधीः ॥ शिवाद्वरं च संप्राप्य दुःखं दास्यति नोऽति सः ॥ २९ ॥ किं कुर्मः क्व च गच्छामः किं भविष्यति वा पुनः ॥ दुष्टश्च दक्षतां प्राप्तः किंकिं नो साधयिष्याति ॥ ३० ॥ इति दुःखं समापन्नाश्शक्राद्या मुनयस्सुराः ॥ नारदं च समाहूय पप्रच्छुर्विकलास्तदा ॥ ३१ ॥ देवा ऊचुः ॥ सर्वं कार्यं समर्थोऽसि कर्तुं त्वं मुनिसत्तम ॥ उपायं कुरु देवर्षे देवानां दुःखनाशने ॥ ३२ ॥ रावणोयं महादुष्टः किंकिं नैव करिष्यति ॥ क्व यास्यामो वयं चात्र दुष्टेनापीडिता वयम् ॥ ३३ ॥ नारद उवाच ॥ दुःखं त्यजत भो देवा युक्तिं कृत्वा च याम्यहम् ॥ देवकार्यं करिष्यामि कृपया शंकरस्य वै ॥ ३४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा स तु देवर्षिरगमद्रावणालयम् ॥ सत्कारं समनुप्राप्य प्रीत्योवाचाखिलं च तत् ॥ ३५ ॥ नारद उवाच ॥ राक्षसोत्तम धन्यस्त्वं शैववर्य्यस्तपोमनाः ॥ त्वां दृष्ट्वा च मनो मेऽद्य प्रसन्नमति रावण ॥ ३६ ॥ स्ववृत्तं ब्रूह्यशेषेण शिवाराधनसंभवम् ॥ इति पृष्टस्तदा तेन रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३७ ॥ ॥ रावण उवाच ॥ गत्वा मया तु कैलासे तपोर्थं च महामुने ॥ तत्रैव बहुकालं वै तपस्तप्तं सुदारुणम् ॥ ॥ ३८ ॥ यदा न शंकरस्तुष्टस्ततश्च परिवर्तितम् ॥ आगत्य वृक्षखंडे वै पुनस्तप्तं मया मुने ॥॥ ३९ ॥ ग्रीष्मे पंचाग्निमध्ये तु वर्षासु स्थंडिलेशयः॥ शीते जलांतरस्थो हि कृतं चैव त्रिधा तपः ॥ ४० ॥ एवं मया कृतं तत्र तपोत्युग्रं मुनीश्वर ॥ तथापि शंकरो मह्यं न प्रसन्नोऽभवन्मनाक्॥४१॥तदा मया तु क्रुद्धेन भूमौ गर्तं विधाय च ॥ तत्राग्निं च समाधाय पार्थिवं च प्रकल्प्य च ॥ ४२ ॥ गंधैश्च चंदनैश्चैव धूपैश्च विविधैस्तदा ॥ नैवेद्यैः पूजितश्शम्भुरारातिकविधानतः ॥ ४३ ॥ प्रणिपातैः स्तवैः पुण्यैस्तोषितश्शंकरो मया ॥ गीतैर्नृत्यैश्च वाद्यैश्च मुखांगुलिसमर्पणैः ॥ ४४ ॥ एतैश्च

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विविधैश्चान्यैरुपायैर्भूरिभिर्मुने ॥ शास्त्रोक्तेन विधानेन पूजितो भगवान् हरः ॥ ४५ ॥ न तुष्टः सम्मुखो जातो यदा च भगवान् हरः ॥ तदाहं दुः
खितोऽभूवं तपसोऽप्राप्य सत्फलम् ॥ ४६ ॥ धिक् शरीरं बलं चैव धिक् तपःकरणं मम ॥ इत्युक्त्वा तु मया तत्र स्थापितेऽग्नौ हुतं बहु ॥४७ ॥ पुन
श्चेति विचार्य्यैव त्यक्षाम्यग्नौ निजां तनुम् ॥ संछिन्नानि शिरांस्येव तस्मिन् प्रज्वलिते शुचौ ॥ ४८॥ सुच्छित्वैकैकशस्तानि कृत्वा शुद्धानि सर्वशः॥
शंकरायार्पितान्येव नवसंख्यानि वै मया ॥ ४९ ॥ यावच्च दशमं छेत्तुं प्रारब्धमृषिसत्तम ॥ तावदाविरभूत्तत्र ज्योतीरूपो हरस्स्वयम् ॥ ५० ॥ मा
मेति व्याहरत् प्रीत्या द्रुतं वै भक्तवत्सलः ॥ प्रसन्नश्च वरं ब्रूहि ददामि मनसेप्सितम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्ते च तदा तेन मया दृष्टो महेश्वरः ॥ प्रणतस्सं
स्तुतश्चैव करौ बद्ध्वा सुभक्तितः ॥ ५२ ॥ तदा वृतं मयैतच्च देहि मे ह्यतुलं बलम् ॥ यदि प्रसन्नो देवेश दुर्लभं किं भवेन्मम ॥ ५३ ॥ शिवेन
परितुष्टेन सव दत्तं कृपालुना ॥ मह्यं मनोऽभिलषितं गिरा प्रोच्य तथास्त्विति ॥ ५४ ॥ अमोघया सुदृष्ट्या वै वैद्यवद्योजितानि मे ॥ शिरांसि
संधयित्वा तु दृष्टानि परमात्मना ॥ ५५ ॥ एवं कृते तदा तत्र शरीरं पूर्ववन्मम ॥ जातं तस्य प्रसादाच्च सर्वं प्राप्तं फलं मया ॥ ५६ ॥ तदा च
प्रार्थितो मे संस्थितोऽसौ वृषभध्वजः ॥ वैद्यनाथेश्वरो नाम्ना प्रसिद्धोऽभूज्जगत्त्रये ॥ ५७॥दर्शनात्पूजनाज्ज्योतिर्लिंगरूपो महेश्वरः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदो
लोके सर्वेषां हितकारकः ॥५८ ॥ ज्योतिर्लिंगमहं तद्वै पूजयित्वा विशेषतः ॥ प्रणिपत्यागतश्चात्र विजेतुं भुवनत्रयम् ॥५९॥ सूत उवाच ॥ तदीयं
तद्वचः श्रुत्वा देवर्षिर्जातसंभ्रमः ॥ विहस्य च मनस्येव रावणं नारदोऽब्रवीत् ॥ ६० ॥ नारद उवाच ॥ श्रूयतां राक्षसश्रेष्ठ कथयामि हितं तव ॥
त्वया तदेव कर्त्तव्यं मदुक्तं नान्यथा क्वचित्॥ ६१ ॥त्वयोक्तं यच्छिवेनैव हितं दत्तं ममाधुना ॥तत्सर्वं च त्वया सत्यं न मन्तव्यं कदाचन॥६२॥
अयं वै विकृतिं प्राप्तः किंकिं नैव ब्रवीति च ॥सत्यं नैव भवेत्तद्वै कथं ज्ञेयं प्रियोऽसि मे ॥६३॥ इति गत्वा पुनः कार्य्यं कुरु त्वं ह्यहिताय वै ॥ कै
लासोद्धरणे यत्नःकर्तव्यश्च त्वया पुनः॥६४॥यदि चैवोद्धृतश्चायं कैलासो हि भविष्यति॥तदैव सफलं सर्वं भविष्यति न संशयः॥६५॥पूर्ववत्स्थाप
यित्वा त्वं पुनरागच्छ वै सुखम्॥निश्चय परमं गत्वा यथेच्छसि तथा कुरु॥६६॥सूत उवाच॥इत्युक्तस्स हितं मेने रावणो विधिमोहितः॥सत्यं मत्वा
मुनेर्वाक्यं कैलासमगमत्तदा ॥६७ ॥ गत्वा तत्र समुद्धारं चक्रे तस्य गिरेस्स च ॥तत्रस्थं चैव तत्सर्वं विपर्यस्तं परस्परम्॥६८॥गिरीशोपि तदा दृष्ट्वा
किं जातमिति सोऽब्रवीत् ॥ गिरिजा च तदा शंभुं प्रत्युवाच विहस्य तम् ॥६९॥ गिरिजोवाच॥सच्छिष्यस्य फलं जातं सम्यग्जातं तु शिष्यतः॥
शान्तात्मने सुवीराय दत्तं यदतुलं बलम् ॥ ७० ॥ सूत उवाच ॥ गिरिजायाश्च साकूतं वचः श्रुत्वा महेश्वरः ॥ कृतघ्नं रावणं मत्वा शशाप बलद

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

र्पितम् ॥ ७१ ॥ महादेव उवाच ॥ रे रे रावण दुर्भक्त मा गर्वं वह दुर्मते ॥ शीघ्रं च तत्र हस्तानां दर्पघ्नश्च भवेदिह ॥ ७२ ॥ सूत उवाच ॥ इति तत्र च यज्जातं नारदः श्रुतवांस्तदा॥ रावणोऽपि प्रसन्नात्माऽगात्स्वधाम यथागतम् ॥७३॥ निश्चयं परमं कृत्वा बली बलविमोहितः ॥ जगद्वशं हि कृतवान्रावणः परदर्पहा ॥ ७४ ॥ शिवाज्ञया च प्राप्तेन दिव्यास्त्रेण महौजसा ॥ रावणस्य प्रतिभटो नालं कश्चिदभूत्तदा ॥७५॥ इत्येतच्च समाख्यातं वैद्यनाथेश्वरस्य च ॥ माहात्म्यं शृण्वतां पापं नृणां भवति भस्मसात् ॥ ७६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां वैद्यनाथेश्वरज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ सूत उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि नागेशाख्यं परात्मनः ॥ ज्योतीरूपं यथा जातं परमं लिंगमुत्तमम् ॥ १ ॥ दारुका राक्षसी काचित्पार्वती वरदर्पिता ॥ दारुकश्च पतिस्तस्या बभूव बलवत्तरः ॥ २ ॥ बहुभी राक्षसैस्तत्र चकार कदनं सताम् ॥ यज्ञध्वंसं च लोकानां धर्मध्वंसं तदाकरोत ॥ ३ ॥ पश्चिमे सागरे तस्य वनं सर्वसमृद्धिमत् ॥ योजनानां षोडशभिर्विस्तृतं सर्वतोदिशम् ॥ ॥ ४ ॥ दारुका स्वविलासार्थं यत्र गच्छति तद्वनम् ॥ भूम्या च तरुभिस्तत्र सर्वोपकरणैर्युतम् ॥ ५ ॥ दारुकायै ददौ देवी तद्वनस्या वलोकनम् ॥ प्रयाति तद्वनं सा हि पत्या सह यदृच्छया ॥६॥ तत्र स्थित्वा तदा सोपि सर्वेषां च भयं ददौ ॥ दारुको राक्षसः पत्न्या तया दारुकया सह ॥ ७ ॥ ते सर्वे पीडिता लोका और्वस्य शरणं ययुः ॥ नत्वा प्रीत्या विशेषेण तमूचुर्नतमस्तकाः ॥ ८ ॥ लोका ऊचुः ॥ महर्षे शरणं देहि नो चेद्दुष्टैश्च मारिताः ॥ सर्वं कर्तुं समर्थोसि तेजसा दीप्तिमानसि ॥ ९ ॥ पृथ्व्यां न वर्तते कश्चित्त्वां विना शरणं च नः ॥ यामो यस्य समीपे तु स्थित्वा सुखमवाप्नुमः ॥ १० ॥ त्वां दृष्ट्वा राक्षसास्सर्वे पलायंते विदूरतः ॥ त्वयि शैवं सदा तेजो विभाति ज्वलनो यथा ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं प्रार्थितो लोकैरौर्वो हि मुनिसत्तमः ॥ शोचमानः शरण्यश्च रक्षार्थे हि वचोऽब्रवीत् ॥ १२ ॥ और्व उवाच ॥ पृथिव्यां यदि रक्षांसि हिंस्युर्वै प्राणिनस्तदा ॥ स्वयं प्राणैर्वियुज्येयू राक्षसा बलवत्तराः ॥ १३ ॥ यदा यज्ञा न इन्येरंस्तदा प्राणैर्वियोजिताः ॥ भवंतु राक्षसास्सर्वे सत्यमेतन्मयोच्यते ॥ ॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनं तेभ्यस्समाश्वास्य प्रजाः पुनः ॥ तपश्चकार विविधमौर्वो लोकसुखावहः ॥ १५ ॥ देवास्तदा ते विज्ञाय शापस्य कारणं हि तत् ॥ युद्धाय च समुद्योगं चक्रुर्देवारिभिस्सह ॥ १६ ॥ सर्वैश्चैव प्रयत्नैश्च नानायुधधरास्सुराः ॥ सर्वे शक्रादयस्तत्र युद्धार्थं समुपागताः ॥१७॥ तान्दृष्ट्वा राक्षसास्तत्र विचारे तत्पराः पुनः ॥ बभूवुस्तेऽखिला दुष्टा मिथो ये यत्र संस्थिताः ॥ १८ ॥ राक्षसा ऊचुः ॥

१ ब्राह्मणैरिति शेषः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं संकटं समुपागताः ॥ युद्ध्यते म्रियते चैव युद्ध्यंते न विहन्यते ॥ १९ ॥ तथैव स्थीयते चेद्वै भक्ष्यते किं परस्परम् ॥ दुःखं हि सर्वथा जातं क एनं विनिवारयेत् ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ विचार्येति च ते तत्र दारुकाद्याश्च राक्षसाः ॥ उपायं न विजानन्तो दुःखं प्राप्तास्सदा हि वै ॥ २१ ॥ दारुका राक्षसी चापि ज्ञात्वा दुःखं समागतम् ॥ भवान्याश्च वरं तच्च कथयामास सा तदा ॥ २२ ॥ ॥ दारुकोवाच ॥ मया ह्याराधिता पूर्वं भवपत्नी वरं ददौ ॥ वनं गच्छ निजैः सार्द्धं यत्र गंतुं त्वमिच्छसि ॥ २३ ॥ तद्वरश्च मया प्राप्तः कथं दुःखं विषह्यते ॥ जलं वनं च नीत्वा वै सुखं स्थेयं तु राक्षसैः ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा राक्षस्या हर्षमागताः ॥ ऊचुस्सर्वे मिथस्ते हि राक्षसा निर्भयास्तदा ॥ २५ ॥ धन्येयं कृतकृत्येयं राज्ञ्या वै जीवितास्स्वयम् ॥ नत्वा तस्यै च तत्सर्वं कथयामासुरादरात् ॥ २६ ॥ यदि गंतुं भवेच्छक्तिर्गम्यतां किं विचार्यते ॥ तत्र गत्वा जले देवि सुखं स्थास्याम नित्यशः ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नंतरे लोका देवैस्सार्द्धं समागताः ॥ युद्धाय विविधैर्दुःखैः पीडिताः राक्षसैः पुरा ॥ २८ ॥ पीडिताश्च तदा तस्या भवान्या बलमाश्रिताः ॥ समग्रं नगरं नीत्वा जलस्थलसमन्वितम् ॥ २९ ॥ जयजयेति देव्यास्तु स्तुतिमुच्चार्य राक्षसी ॥ तत उड्डीयनं कृत्वा सपक्षो गिरिराड्यथा ॥ ३० ॥ समुद्रस्य च मध्ये सा संस्थिता निर्भया तदा ॥ सकलैः परिवारैश्च मुमुदेति शिवानुगा ॥ ३१ ॥ तत्र सिंधौ च ते स्थित्वा नगरे च विलासिनः ॥ राक्षसाश्च सुखं प्रापुर्निर्भयाश्च विजह्रिरे ॥ ३२ ॥ राक्षसाश्च पृथिव्यां वै नाजग्मुश्च कदाचन ॥ मुनेश्शापभयादेव बभ्रमुस्ते जले तदा ॥ ३३ ॥ नौषु स्थितान् जनान्नीत्वा नगरे तत्र तांस्तदा ॥ चिक्षिपुर्बन्धनागारे कांश्चिज्जघ्नुस्तदा हि ते ॥ ३४ ॥ यथायथा पुनः पीडां चक्रुस्ते राक्षसास्तदा ॥ तत्र स्थिता भवान्याश्च वरदानाच्च निर्भयाः ॥ ३५ ॥ यथा पूर्वं स्थले लोके भयं चासीन्निरन्तरम् ॥ तथा भयं जले तेषामासीन्नित्यं मुनीश्वराः ॥ ३६ ॥ कदाचिद्राक्षसी सा च निस्सृता नगराज्जले ॥ रुद्ध्वा मार्गं स्थिता लोकपीडार्थं धरणौ च हि ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र नावो बहुतराः शुभाः ॥ आगता बहुधा तत्र सर्वतो लोकसंवृताः ॥ ३८ ॥ ता नावश्च तदा दृष्ट्वा हर्षं संप्राप्य राक्षसाः ॥ द्रुतं गत्वा हि तत्रस्थान्वेगात्संदध्रिरे खलाः ॥ ३९ ॥ आजग्मुर्नगरं ते च तानादाय महाबलाः ॥ चिक्षिपुर्बन्धनागारे[1] बद्ध्वा हि निगडैर्दृढैः ॥ ४० ॥ बद्धास्ते निगडैर्लोकास्सं

१ नञो युद्धिक्रियायामन्वयः न युद्ध्यत इत्यर्थः।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

स्थिता बंधनालये ॥ अतीव दुःखमाजग्मुर्भर्त्सितास्ते मुहुर्मुहुः ॥ ४१ ॥ तेषां मध्ये च योऽधीशस्स वैश्यस्सुप्रियाभिधः ॥ शिवप्रियश्शुभाचारश्शै
वश्चासीत्सदातनः ॥ ४२ ॥ विना च शिवपूजां वै न तिष्ठति कदाचन ॥ सर्वथा शिवधर्मा हि भस्मरुद्राक्षभूषणः ॥ ४३ ॥ यदि पूजा न जाता
चेन्न भुनक्ति तदा तु सः ॥ अतस्तत्रापि वैश्योऽसौ चकार शिवपूजनम् ॥ ४४ ॥ कारागृहगतस्सोपि बहूँश्चाशिक्षयत्तदा ॥ शिवमंत्रं च पूजां
च पार्थिवीमृषिसत्तमाः ॥ ४५ ॥ ते सर्वे च तदा तत्र शिवपूजां स्वकामदाम् ॥ चक्रिरे विधिवत्तत्र यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ४६ ॥ केचि
त्तत्र स्थिता ध्याने बद्धासनमनुत्तमम् ॥ मानसीं शिवपूजां च केचिच्चक्रुर्मुदान्विताः ॥ ४७ ॥ तदधीशेन तत्रैव प्रत्यक्षं शिवपूजनम् ॥ कृतं च पार्थि
वस्यैव विधानेन मुनीश्वराः ॥ ४८ ॥ अन्ये च ये न जानन्ति विधानं स्मरणं परम् ॥ नमश्शिवाय मंत्रेण ध्यायंतश्शंकरं स्थिताः ॥ ४९ ॥ सुप्रि
यो नाम यश्चासीद्वैश्यवर्यश्शिवप्रियः ॥ ध्यायँश्च मनसा तत्र चकार शिवपूजनम् ॥ ५० ॥ यथोक्तरूपी शंभुश्च प्रत्यक्षं सर्वमाददे ॥ सोपिस्वयं न
जानाति गृह्यते न शिवेन वै ॥५१॥ एवं च क्रियमाणस्य वैश्यस्य शिवपूजनम् ॥ व्यतीयुस्तत्र षण्मासा निर्विघ्नेन मुनीश्वराः ॥ ५२ ॥ अतः परं च
यज्जातं चरितं शशिमौलिनः ॥ तच्छृणुध्वमृषिश्रेष्ठाः सावधानेन चेतसा ॥ ५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां नागेश्वरज्यो
तिर्लिंगमाहात्म्ये दारुकावनराक्षसोपद्रववर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ कदाचिच्छेवकस्तस्य राक्षसस्य दुरात्मनः ॥
तदग्रे सुंदरं रूपं शंकरस्य ददर्श ह ॥ १ ॥ तस्मै निवेदितं राज्ञे राक्षसानां यथार्थकम् ॥ सर्वं तच्चरितं तेन सकौतुकमथाद्भुतम् ॥ २ ॥ राजापि तत्र
चागत्य राक्षसानां स दारुकः ॥ विह्वलस्सबलश्शीघ्रं पर्यपृच्छच्च तं विशम् ॥ ३ ॥ ॥ दारुक उवाच ॥ किं ध्यायसि हि वैश्य त्वं सत्यं वद
ममाग्रतः ॥ एवं सति न मृत्युस्ते मम वाक्यं च नान्यथा ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तेनोक्तं च न जानामि तच्छ्रुत्वा कुपितस्सवै ॥ राक्षसान्प्रे
रयामास हन्यतां राक्षसा अयम् ॥ ५ ॥ तदुक्तास्ते तदा हंतुं नानायुधधरा गताः ॥ द्रुतं तं वैश्यशार्दूलं शंकरासक्तचेतसम् ॥ ६ ॥ तानागतां
स्तदा दृष्ट्वा भयवित्रस्तलोचनः ॥ शिवं सस्मार सुप्रीत्या तन्नामानि जगौ मुहुः ॥ ७ ॥ ॥ वैश्यपतिरुवाच ॥ पाहि शंकर देवेश पाहि शंभो शि
वेति च ॥ दुष्टादस्मात्रिलोकेश खलहन्भक्तवत्सल ॥ ८ ॥ सर्वस्वं च भवानद्य मम देव त्वमेव हि ॥ त्वदधीनस्त्वदीयोऽहंत्वत्प्राणस्सर्वदा प्रभो ॥
॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति संप्रार्थितश्शंभुर्विवरान्निर्गतस्तदा ॥ भवनेनोत्तमेनाथ चतुर्द्वारयुतेन च ॥ १० ॥ मध्ये ज्योतिस्स्वरूपं च शिवरूपं
तदद्भुतम् ॥ परिवारसमायुक्तं दृष्ट्वा चापूजयत्स वै ॥११॥ पूजितश्च तदा शंभुः प्रसन्नोह्यभवत्स्वयम् ॥ अस्त्रं पाशुपतं नाम दत्वा राक्षसपुंगवान् ॥१२॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

जघान सोपकरणांस्तान्सर्वान्सगणान्द्रुतम् ॥ अरक्षच्च स्वभक्तं वै दुष्टहा स हि शंकरः ॥ १३ ॥ सर्वांस्तांश्च तदा हत्वा वरं प्रादाद्वनस्य च ॥ अत्यद्भुतकरश्शंभुस्स्वलीलात्तसुविग्रहः ॥ १४ ॥ अस्मिन्वने सदा वर्णधर्मा वै संभवंतु च ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां हि तथैव च ॥ १५ ॥ भवंत्वत्र मुनिश्रेष्ठास्तामसा न कदाचन ॥ शिवधर्मप्रवक्तारश्शिवधर्मप्रवर्तकाः ॥ १६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एतस्मिन्समये सा वै राक्षसी दारुकाह्वया ॥ देव्याः स्तुतिं चकारासौ पार्वत्या दीनमानसा ॥ १७ ॥ प्रसन्ना च तदा देवी किंकरोमीत्युवाच हि ॥ साप्युवाच पुनस्तत्र वंशो मे रक्ष्यतां त्वया ॥ १८ ॥ रक्षयिष्यामि ते वंशं सत्यं च कथ्यते मया ॥ इत्युक्त्वा च शिवेनैव विग्रहं सा चकार ह ॥ १९ ॥ शिवोपि कुपितां देवीं दृष्ट्वा वरवशः प्रभुः ॥ प्रत्युवाचेति सुप्रीत्या यथेच्छासि तथा कुरु ॥ २० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य स्वपतेश्शंकरस्य वै ॥ सुप्रसन्ना विहस्याशु पार्वती वाक्यमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भवदीयं वचस्तथ्यं युगांते संभविष्यति ॥ तावच्च तामसी सृष्टिर्भवत्विति मतं मम ॥ २२ ॥ अन्यथा प्रलयस्स्याद्वै सत्यं मे व्याहृतं शिव ॥ प्रमाणीक्रियतां नाथ त्वदीयास्मि त्वदाश्रया ॥ २३ ॥ इयं च दारुका देवी राक्षसी शक्तिका मम ॥ बलिष्ठा राक्षसीनां च रक्षोराज्यं प्रशास्तु च ॥ २४ ॥ इमा राक्षसपत्न्यस्तु प्रसविष्यंति पुत्रकान् ॥ ते सर्वे मिलिताश्चैव वने वासाय मे मताः ॥ २५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा पार्वत्यास्स्वस्त्रियाः प्रभुः ॥ प्रसन्नमानसो भूत्वा शंकरो वाक्यमब्रवीत् ॥ २६ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ इति ब्रवीषि त्वं वै चेच्छृणु मद्वचनं प्रिये ॥ स्थास्याम्यस्मिन्वने प्रीत्या भक्तानां पालनाय च ॥ २७ ॥ अत्र मे वर्णधर्मस्थो दर्शनं प्रीतिसंयुतम् ॥ करिष्यति च यो वै स चक्रवर्ती भविष्यति ॥ २८ ॥ अन्यथा कलिपर्याये सत्यस्यादौ नृपेश्वरः ॥ महासेनसुतो यो वै वीरसेनेति विश्रुतः ॥ २९ ॥ स मे भक्तेतिविक्रांतो दर्शनं मे करिष्यति ॥ दर्शनं मे स कृत्वैव चक्रवर्ती भविष्यति ॥ ३० ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येवं दंपती तौ च कृत्वा हास्यं परस्परम् ॥ स्थितौ तत्र स्वयं साक्षान्महोतीकारकौ द्विजाः ॥ ॥ ३१ ॥ ज्योतिर्लिंगस्वरूपो हि नाम्ना नागेश्वरश्शिवः ॥ नागेश्वरी शिवा देवी बभूव च सतां प्रियौ ॥ ३२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ वीरसेनः कथं तत्र यास्यते दारुकावने ॥ कथमर्चिष्यति शिवं त्वं तद्वद महामते ॥ ३३ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ निषधे सुंदरे देशे क्षत्रियाणां कुले च सः ॥ महासेनसुतो वीरसेनश्चैव शिवप्रियः ॥ ३४ ॥ पार्थिवेशार्चनं कृत्वा तपः परमदुष्करम् ॥ चकार वीरसेनो वै वर्षाणां द्वादशावधिः ॥ ३५ ॥ ततः प्रसन्नो देवेशः प्रत्यक्षं प्राह शंकरः ॥ काष्ठस्य मत्सिकां कृत्वा त्रपुधातुविलेपनाम् ॥ ३६ ॥ विधाय योगमायां च दास्यामि वीरसेनक ॥ तां गृही

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

त्वा प्रविश्यैतं नृभिस्सह व्रजाधुना ॥ ३७ ॥ ततस्त्वं तत्र गत्वा च विवरे च कृते मया ॥ प्रविश्य च तदा पूजां कृत्वा नागेश्वरस्य च ॥ ३८ ॥ ततः पाशुपतं प्राप्य हत्वा च राक्षसीमुखान् ॥ मयि दृष्टे तदा किंचिन्न्यूनं ते न भविष्यति ॥ ३९ ॥ पार्वत्याश्च बलं चैव संपूर्णं वै भविष्यति ॥ अन्ये च म्लेच्छरूपा ये भविष्यंति वने शुभाः ॥ ४० ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र वीरसेनं हि दुःखहा ॥ कृत्वा कृपां च महतीं तत्रैवांतर्दधे प्रभुः ॥ ॥ ४१ ॥ इति दत्तवरस्सोऽपि शिवेन परमात्मना ॥ शक्तस्सर्वं तदा कर्तुं संबभूव न संशयः ॥ ४२ ॥ एवं नागेश्वरो देव उत्पन्नो ज्योतिषां पतिः लिंगरूपस्त्रिलोकस्य सर्वकामप्रदस्सदा ॥ ४३ ॥ एतद्यश्शृणुयान्नित्यं नागेशोद्भवमादरात् ॥ सर्वान्कामानियाद्धीमान्महापातकनाशनान् ॥ ४४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां नागेश्वरज्योतिर्लिंगोद्भवमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि लिंगं रामेश्वराभिधम् ॥ उत्पन्नं च यथा पूर्वं मृषयश्शृणुतादरात् ॥ १ ॥ पुरा विष्णुः पृथिव्यां चावततार सतां प्रियः ॥२॥ तत्र सीता हृता विप्रा रावणेनोरुमायिना ॥ प्रापिता स्वगृहं सा हि लंकायां जनकात्मजा ॥ ३ ॥ अन्वेषणपरस्तस्याः किष्किन्धाख्यां पुरीमगात् ॥ सुग्रीवहितकृद्भूत्वा वालिनं संजघान ह ॥ ४ ॥ तत्र स्थित्वा कियत्कालं तदन्वेषणतत्परः ॥ सुग्रीवाद्यैर्लक्ष्मणेन विचारं कृतवान्स वै ॥ ५ ॥ कपीन्संप्रेषयामास चतुर्दिक्षु नृपात्मजः ॥ हनुमत्प्रमुखान्रामस्तदन्वेषणहेतवे ॥ ६ ॥ अथ ज्ञात्वा गतां लंकां सीतां कपिवराननात् ॥ सीताचूडामणिं प्राप्य मुमुदे सोऽति राघवः ॥ ७ ॥ सकपीशस्तदा रामो लक्ष्मणेन युतो द्विजाः ॥ सुग्रीवप्रमुखैः पुण्यैर्वानरैर्बलवत्तरैः ॥ ८ ॥ पद्मैरष्टादशाख्यैश्च ययौ तीरं पयोनिधेः ॥ दक्षिणे सागरे यो वै दृश्यते लवणाकरः ॥ १० ॥ तत्रागत्य स्वयं रामो वेलायां संस्थितो हि सः ॥ वानरैस्सेव्यमानस्तु लक्ष्मणेन शिवप्रियः ॥ १० ॥ हा जानकी कुतो याता कदा चेयं मिलिष्यति ॥ अगाधस्सागरश्चैवातार्या सेना च वानरी ॥ ११ ॥ राक्षसो गिरिधर्त्ता च महाबलपराक्रमः ॥ लंकाख्यं दुर्गमगमदिंद्रजित्तनयोस्य वै ॥१२॥ इत्येवं स विचार्यैव तटे स्थित्वा सलक्ष्मणः ॥ आश्वासितो वनौकोभिरंगदादिपुरस्सरैः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र राघवश्शैवसत्तमः ॥ उवाच भ्रातरं प्रीत्या जलार्थी लक्ष्मणाभिधम् ॥ १४ ॥ राम उवाच ॥ भ्रातर्लक्ष्मण वीरेशाहं जलार्थी पिपासितः ॥ तदानय द्रुतं पाथो वानरैः कैश्चिदेव हि ॥ १५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वानरास्तत्र ह्यधावंत दिशो दश ॥ नीत्वा

---

१ गुणाभाव आर्षः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शि० पु० जलं च ते प्रोचुः प्रणिपत्य पुरः स्थितः ॥१६॥ वानरा ऊचुः ॥ जलं च गृह्यतां स्वामिन्नानीतं तत्त्वदाज्ञया ॥ महोत्तमं च सुस्वादु शीतलं प्राणतर्प
॥२१२॥ णम् ॥१७॥ सूत उवाच ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा कृपादृष्ट्या विलोक्य तान् ॥तच्छ्रुत्वा रामचन्द्रोऽसौ स्वयं जग्राह तज्जलम् ॥१८॥स शैत्रस्तज्जलं नीत्वा उत्तरा०
पातुमारब्धवान्यदा ॥ तदा च स्मरणं जातमित्थमस्य शिवेच्छया ॥१९॥ न कृतं दर्शनं शंभोर्गृह्यते च जलं कथम् ॥ स्वस्वामिनः परेशस्य सर्वानं को.रु.सं. ४
दप्रदस्य वै ॥२०॥ इत्युक्त्वा च जलं पीतं तदा रघुवरेण च॥ पश्चाच्च पार्थिवीं पूजां चकार रघुनंदनः ॥२१॥ आवाहनादिकंचैव ह्युपचारान्प्रकल्प्य अ० ३१
वै ॥ विधिवत्षोडश प्रीत्या देवमानर्च शङ्करम् ॥२२॥ प्रणिपातैस्स्तवैर्दिव्यैश्शिवं संतोष्य यत्नतः॥ प्रार्थयामास सद्भक्त्या स रामश्शंकरं मुदा॥२३॥
राम उवाच ॥ ॥ स्वामिञ्छंभो महादेव सर्वदा भक्तवत्सल ॥ पाहि मां शरणापन्नं त्वद्भक्तं दीनमानसम् ॥ २४ ॥ एतज्जलमगाधं च वारिधेर्भवता
रण ॥ रावणख्यो महावीरो राक्षसो बलवत्तरः ॥ २५ ॥ वानराणां बलं ह्येतच्चंचलं युद्धसाधनम् ॥ मम कार्यं कथं सिद्धं भविष्यति प्रियाप्तये ॥
॥ २६ ॥ तस्मिन्देव त्वया कार्यं साहाय्यं मम सुव्रत ॥ साहाय्यं ते विना नाथ मम कार्य्यं हि दुर्लभम् ॥२७॥ त्वदीयो रावणोऽपीह दुर्ज्जयस्सर्व
थाखिलैः ॥ त्वद्दत्तवरदृप्तश्च महावीरस्त्रिलोकजित् ॥ २८ ॥ अप्यहं तव दासोऽस्मि त्वदधीनश्च सर्वथा ॥ विचार्येति त्वया कार्यः पक्षपातस्सदाशिव
॥२९॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं स च संप्रार्थ्य नमस्कृत्य पुनःपुनः ॥ तदा जयजयेत्युच्चैरुद्घोषैश्शंकरेति च ॥ ३० ॥ इति स्तुत्वा शिवं तत्र मंत्रध्यानपरा
यणः ॥ पुनः पूजां ततः कृत्वा स्वाम्यग्रे स ननर्त ह ॥ ३१ ॥ प्रेमविक्लिन्नहृदयो गल्लनादं यदाकरोत् ॥ तदा च शंकरो देवस्तु प्रसन्नो बभूव ह ॥
॥३२॥ सांगस्सपरिवारश्च ज्योतीरूपो महेश्वरः ॥ यथोक्तरूपममलं कृत्वाविरभवद्द्रुतम् ॥३३॥ततस्संतुष्टहृदयो रामभक्त्या महेश्वरः ॥ शिवमस्तु वरं
ब्रूहि रामेति स तदाब्रवीत् ॥ ३४ ॥ तद्रूपं च तदा दृष्ट्वा सर्वे पूतास्ततस्स्वयम् ॥ कृतवान्राघवः पूजां शिवधर्मपरायणः ॥ ३५ ॥ स्तुतिं च विविधां
कृत्वा प्रणिपत्य शिवं मुदा ॥ जयं च प्रार्थयामास रावणाजौ तदात्मनः ॥ ३६ ॥ ततः प्रसन्नहृदयो रामभक्त्या महेश्वरः ॥ जयोस्तु ते महाराज
प्रीत्या स पुनरब्रवीत् ॥ ३७ ॥ शिवदत्तं जयं प्राप्य ह्यनुज्ञां समवाप्य च ॥ पुनश्च प्रार्थयामास सांजलिर्नतमस्तकः ॥ ३८ ॥ ॥ राम उवाच ॥
त्वया स्थेयमिह स्वामिंल्लोकानां पावनाय च ॥ परेषामुपकारार्थं यदि तुष्टोऽसि शंकर ॥ ३९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तु शिवस्तत्र लिंगरूपोऽ
भवत्तदा ॥ रामेश्वरश्च नाम्ना वै प्रसिद्धो जगतीतले ॥ ४० ॥ रामस्तु तत्प्रभावाद्वै सिन्धुमुत्तीर्य चांजसा ॥ रावणादीन्निहत्याशु राक्षसान्प्राप तां प्रिया ॥२१२॥
म् ॥ ४१ ॥ रामेश्वरस्य महिमाद्भुतोऽभूद्भुवि चातुलः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदश्चैव सर्वदा भक्तकामदः ॥ ४२ ॥ दिव्यगंगाजलेनैव स्नापयिष्यति यश्शिवम् ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

रामेश्वरं च सद्भक्त्या स जीवन्मुक्त एव हि ॥ ४३ ॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगान्देवानां दुर्लभानपि ॥ अंते प्राप्य परं ज्ञानं कैवल्यं प्राप्नुयाद्ध्रुवम् ॥४४॥ इति वश्च समाख्यातं ज्योतिर्लिंगं शिवस्य तु ॥ रामेश्वराभिधं दिव्यं शृण्वतां पापहारकम् ॥ ४५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अतः परं च घुश्मेशं ज्योतिर्लिंगमुदाहृतम् ॥ तस्यैव च सुमाहात्म्यं श्रूयतामृषिसत्तमाः ॥ १ ॥ दक्षिणस्यां दिशि श्रेष्ठो गिरिर्देवेतिसंज्ञकः ॥ महाशोभान्वितो नित्यं राजतेऽद्भुतदर्शनः ॥ २ ॥ तस्यैव निकटे कश्चिद्भारद्वाजकुलोद्भवः ॥ सुधर्मा नाम विप्रश्च न्यवसद्ब्रह्मवित्तमः ॥ ३ ॥ तस्य प्रिया सुदेहा च शिवधर्मपरायणा ॥ पतिसेवापरा नित्यं गृहकर्मविचक्षणा ॥ ४ ॥ सुधर्मा च द्विजश्रेष्ठो देवतातिथिपूजकः ॥ वेदमार्गपरो नित्यमग्निसेवापरायणः ॥ ५ ॥ त्रिकालसंध्यया युक्तस्सूर्य्यरूपसमद्युतिः ॥ शिष्याणां पाठकश्चैव वेदशास्त्रविचक्षणः ॥ ६ ॥ धनवांश्च परो दाता सौजन्यगुणभाजनः ॥ शिवकर्मरतो नित्यं शैवश्शैवजनप्रियः ॥ ७ ॥ आयुर्बहु व्यतीयाय तस्य धर्मं प्रकुर्वतः ॥ पुत्रश्च नाभवत्तस्य ऋतुः स्यादफलस्त्रियाः ॥८॥ तेन दुःखं कृतं नैव वस्तुज्ञानपरेण हि ॥ आत्मनस्तारकश्चात्मा ह्यात्मनः पावनश्च सः ॥ ९ ॥ इत्येवं मानसं धृत्वा दुःखं न कृतवांस्तदा ॥ सुदेहा च तदा दुःखं चकारापुत्रसम्भवम् ॥ १० ॥ नित्यं च स्वामिनं सा वै प्रार्थयद्यत्नसाधने ॥ पुत्रोत्पादनहेतोश्च सर्वविद्याविशारदम् ॥ ११ ॥ सोऽपि स्त्रियं तदाभर्त्स्यं किं पुत्रश्च करिष्यति ॥ का माता कः पिता पुत्रः को बंधुश्च प्रियश्च कः ॥ १२ ॥ सर्वं स्वार्थपरं देवि त्रिलोक्यां नात्र संशयः ॥ जानीहि त्वं विशेषेण बुद्ध्या शोकं न वै कुरु ॥ १३ ॥ तस्माद्देवि त्वया दुःखं त्यजनीयं सुनिश्चितम् ॥ नित्यं मह्यं त्वया नैव कथनीयं शुभव्रते ॥ १४ ॥ एवं तां सन्निवार्य्यैव भगवद्धर्मतत्परः ॥ आसीत्परमसंतुष्टो द्वन्द्वदुःखं समत्यजत् ॥ १५ ॥ कदाचिच्च सुदेहा वै गेहे च सहवासिनः ॥ जगाम प्रियगोष्ठ्यर्थं विवादस्तत्र संगतः ॥ १६ ॥ तत्पत्नी स्त्रीस्वभावाच्च भर्त्सिता सा तया तदा ॥ उक्ता चेति दुरुक्त्या वै सुदेहा विप्रकामिनी ॥ १७ ॥ ॥ पत्न्युवाच ॥ अपुत्रिणि कथं गर्वं कुरुषे पुत्रिणी ह्यहम् ॥ मद्धनं भोक्ष्यते पुत्रो धनं ते कश्च भोक्ष्यते ॥ १८ ॥ नूनं हरिष्यते राजा त्वद्धनं नात्र संशयः ॥ धिग्धिग्धनं ते धनं धिक्च धिक्ते मानं हि वन्ध्यके ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ भर्त्सिता ताभिरिति सा गृहमागत्य दुःखिता ॥ स्वामिने कथयामास तदुक्तं सर्वमादरात् ॥ २० ॥ ब्राह्मणोऽपि तदा दुःखं न चकार सुबुद्धिमान् ॥ कथितं कथ्यतामेव यद्भावि तद्भवेत्प्रिये ॥ २१ ॥ इत्येवं च तदा तेन ह्याश्वस्तापि पुनःपुनः ॥ न तदा सात्यजद्दुःखं ह्याग्रहं कृतवत्यसौ ॥ २२ ॥ सुदेहोवाच ॥ यथा तथा त्वया पुत्रस्समुत्पाद्यः प्रियोऽसि मे ॥ त्यक्षामि ह्यन्यथाहं च देहं देह

CC-0. Jangamwadi Math Collection: Digitized by eGangotri

भृतां वर ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्तं तया श्रुत्वा सुधर्मा ब्राह्मणोत्तमः ॥ शिवं सस्मार मनसा तदाग्रहनिपीडितः ॥ २४ ॥ अग्नेरग्रेऽक्षिप
त्पुष्पद्वयं विप्रो ह्यतंद्रितः ॥ मनसा दक्षिणं पुष्पं तं मेने पुत्रकामदम् ॥ २५ ॥ एवं कृत्वा पणं पत्नीमुवाच ब्राह्मणस्स च ॥ अनयोर्ग्राह्यमेकं ते पुष्पं
पुत्रफलाप्तये ॥ २६ ॥ तया च मनसा धृत्वा पुत्रश्चैव भवेन्मम ॥ तदा च स्वामिना यच्च धृतं पुष्पं समेतु माम् ॥२७॥ इत्युक्त्वा च तया तत्र नमस्कृत्य
शिवं तदा ॥ नत्वा चाग्निं पुनः प्रार्थ्य गृहीतं पुष्पमेककम् ॥ २८ ॥ स्वामिना चिंतितं यच्च तद्गृहीतं तया न हि ॥ सुदेहया विमोहेन शिवेच्छासंभ
वेन वै ॥ २९ ॥ तद्दृष्ट्वा पुरुषश्चैव निश्श्वासं पर्यमोचयत् ॥ स्मृत्वा शिवपदांभोजमुवाच निजकामिनीम् ॥ ३० ॥ सुधर्मोवाच ॥ निर्मितं चेश्वरे
णैव कथं चैवान्यथा भवेत् ॥ आशां त्यज प्रिये त्वं च परिचर्य्यां कुरु प्रभोः ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वा तु स्वयं विप्र आशां परिविहाय च ॥ धर्मकार्यरत
स्सोऽभूच्छंकरध्यानतत्परः ॥ ३२ ॥ सा सुदेहाग्रहं नैव मुमोचात्मजकाम्यया ॥ प्रत्युवाच पतिं प्रेम्णा सांजलिर्नतमस्तका ॥ ३३ ॥ सुदेहोवाच ॥
मयि पुत्रो न चास्त्वन्यां पत्नीं कुरु मदाज्ञया ॥ तस्यां नूनं सुतश्चैव भविष्यति न संशयः ॥ ३४ ॥ सूत उवाच ॥ तदैव प्रार्थितो वै स ब्राह्मण
श्शैवसत्तमः ॥ उवाच स्वप्रियां तां च सुदेहां धर्मतत्परः ॥ ३५ ॥ सुधर्मोवाच ॥ त्वदीयं च मदीयं च सर्वं दुःखं गतं ध्रुवम् ॥ तस्मात्त्वं धर्मविघ्नं
च प्रिये मा कुरु सांप्रतम् ॥ ३६ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं वारिता सा च स्वमातुः पुत्रिकां तदा ॥ गृहमानीय भर्तारं वृणु त्वेनामिदं जगौ ॥ ३७ ॥
सुधर्मोवाच ॥ इदानीं वदसि त्वं च मत्प्रियेयं ततः पुनः ॥ पुत्रसूश्च यदा स्याद्वै तदा स्पर्द्धां करिष्यति ॥३८॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ता तेन पतिना सा
सुदेहा च तत्प्रिया ॥ पुनः प्राह करौ बद्ध्वा सुधर्माणं पतिं द्विजाः ॥३९॥ नाहं स्पर्द्धां भगिन्या वै करिष्ये द्विजसत्तम ॥ उपयच्छस्व पुत्रार्थमिमामा
ज्ञापयामि च ॥ इत्येवं प्रार्थितस्सोऽपि सुधर्मा प्रियया तया ॥ घुश्मां तां समुपायंस्त विवाहविधिना द्विजः ॥४०॥ ततस्तां परिणीयाथ प्रार्थयामास तां
द्विजः ॥ त्वदीयेयं कनिष्ठा हि सदा पोष्यानघे प्रिये ॥४१॥ उक्त्वैवं स च धर्मात्मा सुधर्मा शैवसत्तमः ॥ यथायोग्यं चकाराशु धर्मसंग्रहमात्मनः ॥ ४२ ॥
सा चापि मातृपुत्रीं तां दासीवत्पर्य्यवर्त्तत ॥ परित्यज्य विरोधं हि पुपोषाहर्निशं प्रिया ॥ ४३ ॥ कनिष्ठा चैव या पत्नी स्वस्रनुज्ञामवाप्य च ॥ पार्थि
वान्सा चकाराशु नित्यमेकोत्तरं शतम् ॥ ४४ ॥ विधानपूर्वकं घुश्मा सोपचारसमन्वितम् ॥ कृत्वा तान्प्राक्षिपत्तत्र तडागे निकटस्थिते ॥ ४५ ॥
एवं नित्यं सा चकार शिवपूजां स्वकामदाम् ॥ विसृज्य पुनरावाह्य तत्सपर्य्याविधानतः ॥ ४६ ॥ कुर्वन्त्या नित्यमेवं हि तस्याश्शंकरपूजनम् ॥
लक्षसंख्याभवत्पूर्णा सर्वकामफलप्रदा ॥ ४७ ॥ कृपया शंकरस्यैव तस्याः पुत्रो व्यजायत ॥ सुन्दरश्शुभगश्चैव कल्याणगुणभाजनः ॥ ४८ ॥ तं

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दृष्ट्वा परमप्रीतो स विप्रो धर्मवित्तमः ॥ अनासक्तस्सुखं भेजे ज्ञानधर्मपरायणः ॥ ४९ ॥ सुदेहा तावदस्यास्तु स्पर्द्धामुग्रां चकार सा ॥ प्रथमं शीतलं तस्या हृदयं ह्यसिवत्पुनः ॥ ५० ॥ ततः परं च यज्जातं कुत्सितं कर्म दुःखदम् ॥ सावधानेन मनसा श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां घुश्मेश्वरमाहात्म्ये सुदेहासुधर्मचरितवर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ सूत उवाच ॥ पुत्रं दृष्ट्वा कनिष्ठाया ज्येष्ठा दुःखमुपागता ॥ विरोधं सा चकाराशु न सहंती च तत्सुखम् ॥१॥ सर्वे पुत्रप्रसूतिं तां प्रशशंसुर्निरन्तरम् ॥ तया तत्सह्यते न स्म शिशोरूपादिकं तथा ॥२॥ सुप्रियं तनयं तं च पित्रोस्सद्गुणभाजनम् ॥ दृष्ट्वाऽभवत्तदा तस्या हृदयं तप्तमग्निवत् ॥३॥ एतस्मिन्नंतरे विप्राः कन्यां दातुं समागताः ॥ विवाहं तस्य तत्रैव चकार विधिवच्च सः ॥ ४ ॥ सुधर्मा घुश्मया सार्द्धमानन्दं परमं गतः ॥ सर्वे संबन्धिनस्तस्यां घुश्मायां मानमादधुः ॥५॥ तं दृष्ट्वा सा सुदेहा हि मनसि ज्वलिता तदा ॥ अत्यन्तं दुःखमापन्ना हा हतास्मीति वादिनी ॥६॥ सुधर्म्मा गृहमागत्य वधूं पुत्रं विवाहितम् ॥ उत्साहं दर्शयामास प्रियाभ्यां हर्षयन्निव ॥७॥ अभवद्धर्षिता घुश्मा सुदेहा दुःखमागता ॥ न सहंती सुखं तच्च दुःखं कृत्वापतद्भुवि ॥ ८ ॥ घुश्माऽवदद्वधूपुत्रौ त्वदीयौ न मदीयकौ ॥ वधूः पुत्रश्च तां प्रीत्या प्रसूं श्वश्रूममन्यत ॥ ९ ॥ भर्त्ता प्रियां तां ज्येष्ठां च मेने नैव कनिष्ठिकाम् ॥ तथापि सा तदा ज्येष्ठा स्वान्तर्मलवती ह्यभूत् ॥ १० ॥ एकस्मिन्दिवसे ज्येष्ठा सा सुदेहा च दुःखिनी ॥ हृदये संचिचिन्तेति दुःखशांतिः कथं भवेत् ॥ ११ ॥ ॥ सुदेहोवाच ॥ मदीयो हृदयाग्निश्च घुश्मानेत्रजलेन वै ॥ भविष्यति ध्रुवं शांतो नान्यथा दुःखजेन हि ॥ १२ ॥ अतोऽहं मारयाम्यद्य तत्पुत्रं प्रियवादिनम् ॥ अग्रे भावि भवेदेवं निश्चयः परमो मम ॥ १३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ कदर्य्याणां विचारश्च कृत्याकृत्ये भवेन्न हि ॥ कठोरः प्रायशो विप्राः सापत्नो भाव आत्महा ॥ १४ ॥ एकस्मिन्दिवसे ज्येष्ठा सुप्तं पुत्रं वधूयुतम् ॥ चिच्छिदे निशि चांगेषु गृहीत्वा छुरिकां च सा ॥ ॥ १५ ॥ सर्वांगं खंडयामास रात्रौ घुश्मासुतस्य सा ॥ नीत्वा सरसि तत्रैवाक्षिपद्दृप्ता महाबला ॥ १६ ॥ यत्र क्षिप्तानि लिंगानि घुश्मया नित्यमेव हि ॥ तत्र क्षिप्त्वा समायाता सुष्वाप सुखमागता ॥ १७ ॥ प्रातश्चैव समुत्थाय घुश्मा नित्यं तथाकरोत् ॥ सुधर्मा च स्वयं श्रेष्ठो नित्यकर्म समाचरत् ॥ १८ ॥ एतस्मिन्नंतरे सा च ज्येष्ठा कार्यं गृहस्य वै ॥ चकारानन्दसंयुक्ता सुशांतहृदयानला ॥ १९ ॥ प्रातःकाले समुत्थाय वधूश्शय्यां विलोक्य सा ॥ रुधिरार्द्रां देहखंडैर्युक्तां दुःखमुपागता ॥ २० ॥ श्वश्रूंनिवेदयामास पुत्रस्ते च कुतो गतः ॥ शय्या च रुधिरार्द्रा वै

१ परस्मैपदमार्षम् ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दृश्यंते देहखंडकाः ॥ २१ ॥ हा हतास्मि कृतं केन दुष्टं कर्म शुचिव्रते ॥ इत्युच्चार्य रुरोदार्ति विविधं तत्प्रिया च सा ॥ २२ ॥ ज्येष्ठा दुःखं तदापन्ना हाहतास्मि किलेति च ॥ बहिर्दुःखं चकारासौ मनसा हर्षसंयुता ॥ २३ ॥ घुश्मा चापि तदा तस्या वध्वा दुःखं निशम्य सा ॥ न चचाल व्रतात्तस्मान्नित्यपार्थिवपूजनात् ॥ २४ ॥ मनश्चैवोत्सुकं नैव जातं तस्या मनागपि ॥ भर्तापि च तथैवासीद्यावद्व्रतविधिर्भवेत् ॥ २५ ॥ मध्याह्ने पूजनांते च दृष्ट्वा शय्यां भयावहाम् ॥ तथापि न तदा किंचित्कृतं दुःखं हि घुश्मया ॥ २६ ॥ येनैव चार्पितश्चायं स वै रक्षां करिष्यति ॥ भक्तप्रियस्स विख्यातः कालकालस्सतां गतिः ॥ २७ ॥ यदि नो रक्षिता शंभुरीश्वरः प्रभुरेकलः ॥ मालाकार इवासौ यान्युंक्ते तान्वियुनक्ति च ॥ २८ ॥ अद्य मे चिंतया किं स्यादिति तत्त्वं विचार्य सा ॥ न चकार तदा दुःखं शिवे धैर्यं समागता ॥ २९ ॥ पार्थिवांश्च गृहीत्वा सा पूर्ववत्स्वस्थमानसा ॥ शंभोर्नामान्युच्चरंती जगाम सरसस्तटे ॥ ३० ॥ क्षिप्त्वा च पार्थिवांस्तत्र परावर्त्तत सा यदा ॥ तदा पुत्रस्तडागस्थो दृश्यते स्म तटे तया ॥ ३१ ॥ पुत्र उवाच ॥ मातरेहि मिलिष्यामि मृतोऽहं जीवितोऽधुना ॥ तव पुण्यप्रभावाद्धि कृपया शंकरस्य वै ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ जीवितं तं सुतं दृष्ट्वा घुश्मा सा तत्प्रसूर्द्विजाः॥ प्रहृष्टा नाभवत्तत्र दुःखिता न यथा पुरा ॥३३॥ एतस्मिन्समये तत्र स्वाविरासीच्छिवो द्रुतम् ॥ ज्योतीरूपो महेशश्च संतुष्टः प्रत्युवाच ह ॥ ३४ ॥ शिव उवाच॥ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहि दुष्टया मारितो ह्ययम् ॥ एनां च मारयिष्यामि त्रिशूलेन वरानने ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ घुश्मा तदा वरं वव्रे सुप्रणम्य शिवं नता ॥ रक्षणीया त्वया नाथ सुदेहेयं स्वसा मम ॥३६॥ शिव उवाच ॥ अपकारः कृतस्तस्यास्तुपकारः कथं त्वया ॥ क्रियते हननीया च सुदेहा दुष्टकारिणी ॥ ३७ ॥ घुश्मोवाच ॥ तव दर्शनमात्रेण पातकं नैव तिष्ठति ॥ इदानीं त्वां च वै दृष्ट्वा तत्पापं भस्मतां व्रजेत्॥३८॥ अपकारेषु यश्चैव ह्युपकारं करोति च ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पापं दूरतरं व्रजेत् ॥३९॥ इति श्रुतं मया देव भगवद्वाक्यमद्भुतम् ॥ तस्माच्चैवं कृतं येन क्रियतां च सदाशिव ॥४०॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तु तथा तत्र प्रसन्नोऽत्यभवत्पुनः ॥ महेश्वरः कृपासिंधुः समूचे भक्तवत्सलः ॥४१॥ शिव उवाच ॥ अन्यद्वरं ब्रूहि घुश्मे ददामि च हितं तव ॥ त्वद्भक्त्या सुप्रसन्नोऽस्मि निर्विकारस्वभावतः ॥४२॥ सू०उ०॥ सोवाच तद्वचश्श्रुत्वा यदि देयो वरस्त्वया ॥ लोकानां चैव रक्षार्थमत्र स्थेयं मदाख्यया ॥४३॥ तदोवाच शिवस्तत्र सुप्रसन्नो महेश्वरः॥ स्थास्येऽत्र तव नाम्नाहं घुश्मेशाख्यस्सुखप्रदः ॥४४॥ घुश्मेशाख्यं सुप्रसिद्धं लिंगं मे जायतां शुभम् ॥ इदं सरस्तु लिंगानामालयं जायतां सदा ॥४५॥ तस्माच्छिवालयं नाम प्रसिद्धं

१ गुणाभाव आर्षः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भुवनत्रये ॥ सर्वकामप्रदं ह्येतद्दर्शनात्स्यात्सदा सरः ॥४६॥ तव वंशे शतं चैकं पुरुषावधि सुव्रते॥ईदृशाः पुत्रकाः श्रेष्ठा भविष्यंति न संशयः ॥४७॥ सुस्त्रीकास्सुधनाश्चैव स्वायुष्याश्च विचक्षणाः ॥ विद्यावंतो ह्युदाराश्च भुक्तिमुक्तिफलाप्तये ॥ ४८ ॥ शतमेकोत्तरं चैव भविष्यंति गुणाधिकाः ॥ ईदृशो वंशविस्तारो भविष्यति सुशोभनः ॥ ४९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा च शिवस्तत्र लिंगरूपोऽभवत्तदा ॥ घुश्मेशो नाम विख्यातः सरश्चैव शिवालयम् ॥५०॥ सुधर्मा स च घुश्मा च सुदेहा च समागताः ॥ प्रदक्षिणं शिवस्याशु शतमेकोत्तरं दधुः ॥५१॥ पूजां कृत्वा महेशस्य मिलित्वा च परस्परम् ॥ हित्वा चांतर्मलं तत्र लेभिरे परमं सुखम् ॥५२॥ पुत्रं दृष्ट्वा सुदेहा सा जीवितं लज्जिताभवत् ॥ तौ क्षमाप्याचरद्विप्रा निजपापापहं व्रतम् ॥ ५३ ॥ घुश्मेशाख्यमिदं लिंगमित्थं जातं मुनीश्वराः ॥ तद्दृष्ट्वा पूजयित्वा हि सुखं संवर्द्धते सदा ॥ ५४ ॥ इति वश्च समाख्याता ज्योतिर्लिंगावली मया ॥ द्वादशप्रमिता सर्वकामदा भुक्तिमुक्तिदा ॥ ५५ ॥ एतज्ज्योतिर्लिंगकथां यः पठेच्छृणुयादपि ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ५६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां घुश्मेशज्योतिर्लिंगोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ इति द्वादशज्योतिर्लिंगमाहात्म्यं समाप्तम् ॥ व्यास उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सूतस्य च मुनीश्वराः ॥ समूचुस्तं सुप्रशस्य लोकानां हितकाम्यया ॥ १ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत सर्वं विजानासि ततः पृच्छामहे वयम् ॥ हरीश्वरस्य लिंगस्य महिमानं वद प्रभो ॥ २ ॥ चक्रं सुदर्शनं प्राप्तं विष्णुनेति श्रुतं पुरा ॥ तदाराधनतस्तात तत्कथां च विशेषतः ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ श्रूयतां च ऋषिश्रेष्ठा हरीश्वरकथा शुभा ॥ यतस्सुदर्शनं लब्धं विष्णुना शंकरात्पुरा ॥ ४ ॥ कस्मिंश्चित्समये दैत्याः संजाता बलवत्तराः ॥ लोकांस्ते पीडयामासुर्धर्मलोपं च चक्रिरे ॥ ५ ॥ ते देवाः पीडिता दैत्यैर्महाबलपराक्रमैः ॥ स्वं दुःखं कथयामासुर्विष्णुं निर्जररक्षकम् ॥ ६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ कृपां कुरु प्रभो त्वं च दैत्यैस्संपीडिता भृशम् ॥ कुत्र यामश्च किं कुर्मश्शरण्यं त्वां समाश्रिताः ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा देवानां दुःखितात्मनाम् ॥ स्मृत्वा शिवपदांभोजं विष्णुर्वचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ विष्णुरुवाच ॥ करिष्यामि च वः कार्य्यमाराध्य गिरिशं सुराः ॥ बलिष्ठाश्शत्रवो ह्येते विजेतव्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तास्ते सुरास्सर्वे विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ मत्वा दैत्यान्हतान्दुष्टान्ययुर्धाम स्वकंस्वकम् ॥ १० ॥ विष्णुरप्यमराणां तु जयार्थमभजच्छिवम् ॥ सर्वामराणामधिपं सर्वसाक्षिणमव्ययम् ॥ ११ ॥ गत्वा कैलासनिकटे तपस्तेपे हरिस्स्वयम् ॥ कृत्वा कुंडं च संस्थाप्य जातवेदसमग्रतः ॥ १२ ॥

१ आत्मनेपदमार्षम् । २ श्रुतेति शेषः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

पार्थिवेन विधानेन मंत्रैर्नानाविधैरपि ॥ स्तोत्रैश्चैवाप्यनेकैश्च गिरिशं चाभजन्मुदा ॥ १३ ॥ कमलैस्सरसो जातैर्मानसाख्यान्मुनीश्वराः ॥ बद्ध्वा
चैवासनं तत्र न चचाल हरिस्स्वयम् ॥ १४ ॥ प्रसादावधि चैवात्र स्थेयं वै सर्वथा मया ॥ इत्येवं निश्चयं कृत्वा समानर्च शिवं हरिः ॥ १५ ॥
यदा नैव हरस्तुष्टो बभूव हरये द्विजाः ॥ तदा स भगवान्विष्णुर्विचारे तत्परोऽभवत् ॥ १६ ॥ विचार्यैवं स्वमनसि सेवनं बहुधा कृतम् ॥ तथापि
न हरस्तुष्टो बभूवोतिकरः प्रभुः ॥ १७ ॥ ततस्सुविस्मितो विष्णुर्भक्त्या परमयान्वितः ॥ सहस्रैर्नामभिः प्रीत्या तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १८ ॥ प्रत्येकं
कमलं तस्मै नाममंत्रमुदीर्य च ॥ पूजयामास वै शंभुं शरणागतवत्सलम् ॥ १९ ॥ परीक्षार्थं विष्णुभक्तेस्तदा वै शंकरेण ह ॥ कमलानां सहस्राच्च
हृतमेकं च नीरजम् ॥ २० ॥ न ज्ञातं विष्णुना तच्च मायाकारणमद्भुतम् ॥ न्यूनं तच्चापि सञ्ज्ञाय तदन्वेषणतत्परः ॥ २१ ॥ बभ्राम सकलां पृथ्वीं
तत्प्रीत्यै सुदृढव्रतः ॥ तदप्राप्य विशुद्धात्मा नेत्रमेकमुदाहरत् ॥ २२ ॥ तं दृष्ट्वा स प्रसन्नोऽभूच्छंकरस्सर्वदुःखहा ॥ आविर्बभूव तत्रैव जगाद वचनं
हरिम् ॥ २३ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ प्रसन्नोऽस्मि हरे तुभ्यं वरं ब्रूहि यथेप्सितम् ॥ मनोऽभिलषितं दद्मि नादेयं विद्यते तव ॥ २४ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा शंभुवचनं केशवः प्रीतमानसः ॥ महाहर्षसमापन्नो ह्यब्रवीत्सांजलिश्शिवम् ॥ २५ ॥ विष्णुरुवाच ॥ वाच्यं किं मे त्वदग्रे वै
ह्यन्तर्यामी त्वमास्थितः ॥ तथापि कथ्यते नाथ तव शासनगौरवात् ॥ २६ ॥ दैत्यैश्च पीडितं विश्वं सुखं नो नस्सदाशिवः ॥ दैत्यान्हंतुं मम
स्वामिन्स्वायुधं न प्रवर्त्तते ॥ २७ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि नान्यो मे रक्षकः परः ॥ अतोऽहं परमेशान शरणं त्वां समागतः ॥ २८ ॥ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा च नमस्कृत्य शिवाय परमात्मने ॥ स्थितश्चैवाग्रतश्शंभोः स्वयं च पुरुपीडितः ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचो विष्णोर्देवदेवो महेश्वरः ॥ ददौ तस्मै स्वकं चक्रं तेजोराशिं सुदर्शनम् ॥ ३० ॥ तत्प्राप्य भगवान्विष्णुर्दैत्यांस्तान्बलवत्तरान् ॥
जघान तेन चक्रेण द्रुतं सर्वान्विना श्रमम् ॥ ३१ ॥ जगत्स्वास्थ्यं परं लेभे बभूवुस्सुखिनस्सुराः ॥ सुप्रीतः स्वायुधं प्राप्य हरिरासीन्महासुखी ॥
॥ ३२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ किं तन्नामसहस्रं वै कथय त्वं हि शांकरम् ॥ येन तुष्टो ददौ चक्रं हरये स महेश्वरः ॥ ३३ ॥ तन्माहात्म्यम्मम ब्रूहि
शिवसंवादपूर्वकम् ॥ कृपालुत्वं च शंभोर्हि विष्णूपरि यथातथम् ॥३४॥ व्यास उवाच ॥ इति तेषां वचश्श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ स्मृत्वा शि
वपदांभोजं सूतो वचनमब्रवीत्॥३५॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां विष्णुसुदर्शनचक्रलाभवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

१ क्रियार्थोपदे चतुर्थी ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

ॐ नमश्शिवाय ॥ सूत उवाच ॥ श्रूयतां भो ऋषिश्रेष्ठा येन तुष्टो महेश्वरः ॥ तदहं कथयाम्यद्य शैवं नामसहस्रकम् ॥ १ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥
शिवो हरो मृडो रुद्रः पुष्करः पुष्पलोचनः ॥ अर्थिगम्यस्सदाचारश्शर्वश्शंभुर्महेश्वरः ॥ २ ॥ चन्द्रापीडश्चन्द्रमौलिर्विश्वं विश्वंभरेश्वरः ॥ वेदान्तसारसं
दोहः कपाली नीललोहितः ॥ ३ ॥ ध्यानाधारोऽपरिच्छेद्यो गौरीभर्ता गणेश्वरः ॥ अष्टमूर्तिर्विश्वमूर्तिस्त्रिवर्गस्सर्गसाधनः ॥ ४ ॥ ज्ञानगम्यो दृढप्रज्ञो
देवदेवस्त्रिलोचनः ॥ वामदेवो माहादेवो पटुः परिवृढो दृढः ॥५॥ विश्वरूपो विरूपाक्षो वागीशस्सुरसत्तमः ॥ सर्वप्रमाणसंवादी वृषाङ्को वृषवाहनः ॥
॥ ६ ॥ ईशः पिनाकी खट्वाङ्गी चित्रवेषश्चिरन्तनः ॥ तमोहरो महायोगी गोप्ता ब्रह्माण्डहृज्जटी ॥ ७ ॥ कालकालः कृत्तिवासाः सुभगः प्रणतात्मकः ॥
उन्नध्रः पुरुषो जुष्यो दुर्वासाः पुरशासनः ॥ ८ ॥ दिव्यायुधः स्कन्दगुरुः परमेष्ठी परात्परः ॥ अनादिमध्यनिधनो गिरीशो गिरिजाधवः ॥ ९ ॥
कुबेरबन्धुश्श्रीकण्ठो लोकवर्णोत्तमो मृदुः ॥ समाधिवेद्यः कोदंडी नीलकंठः परश्वधी ॥ १० ॥ विशालाक्षो मृगव्याधस्सुरेशस्सूर्य्यतापनः ॥ धर्मा
ध्यक्षः क्षमाक्षेत्रं भगवान्भगनेत्रभित् ॥ ११ ॥ उग्रः पशुपतिस्तार्क्ष्यः प्रियभक्तः परंतपः ॥ दाता दयाकरो दक्षः कपर्दी कामशासनः ॥ १२ ॥ श्म
शाननिलयस्सूक्ष्मश्श्मशानस्थो महेश्वरः ॥ लोककर्त्ता मृगपतिर्महाकर्त्ता महौषधिः ॥१३॥ सोमपोऽमृतपस्सौम्यो महातेजा महाद्युतिः ॥ तेजोमयो
मृतमयोऽन्नमयश्च सुधापतिः ॥ १४ ॥ उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः ॥ नीतिस्सुनीतिश्शुद्धात्मा सोमस्सोमरतस्सुखी ॥ १५ ॥ अजात
शत्रुरालोकसंभाव्यो हव्यवाहनः ॥ लोककरो वेदकरस्सूत्रकारस्सनातनः ॥ १६ ॥ महर्षिः कपिलाचार्य्यो विश्वदीप्तिस्त्रिलोचनः ॥ पिनाकपाणिर्भूदे
वस्स्वस्तिदस्सुकृतस्सुधीः ॥ १७ ॥ धातृधामा धामकरस्सर्वदस्सर्वगोचरः ॥ ब्रह्मसृग्विश्वसृक्सर्गः कर्णिकारप्रियः कविः ॥ १८ ॥ शाखो विशाखो
गोशाखश्शिवोभिषगनुत्तमः ॥ गंगाप्लवोदकोभव्यः पुष्कलः स्थपतिः स्थिरः ॥ १९ ॥ विजितात्मा विधेयात्मा भूतवाहनसारथिः ॥ सगणोगणका
यश्च सुकीर्तिश्छिन्नसंशयः ॥२०॥ कामदेवः कामपालो भस्मोद्धूलितविग्रहः ॥ भस्मप्रियो भस्मशायी कामी कान्तः कृतागमः ॥२१॥ समावर्त्तो नि
वृत्तात्मा धर्मपुञ्जः सदाशिवः॥अकल्मषश्च पुण्यात्मा चतुर्बाहुर्दुरासदः॥२२॥दुर्लभो दुर्गमो दुर्गः सर्वायुधविशारदः ॥ अध्यात्मयोगनिलयस्सुतंतुस्त
न्तुवर्द्धनः॥२३॥शुभांगो लोकसारंगो जगदीशो जनार्दनः॥भस्मशुद्धिकरोऽभीरुरोजस्वी शुद्धविग्रहः॥२४॥असाध्यः साधुसाध्यश्च भृत्यमर्कटरूपधृक्
हिरण्यरेताः पौराणो रिपुजीवहरो बली ॥ २५ ॥ महाह्रदो महागर्तस्सिद्धो वृन्दारवन्दितः ॥ व्याघ्रचर्माम्बरो व्याली महाभूतो महानिधिः ॥ २६ ॥
अमृतोऽमृतपः श्रीमान्पाञ्चजन्यः प्रभंजनः ॥ पंचविंशतितत्त्वस्थः पारिजातः परात्परः ॥ २७ ॥ सुलभस्सुव्रतश्शूरो वाङ्मयैकनिधिर्निधिः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वर्णाश्रमगुरुर्वर्णी शत्रुजिच्छत्रुतापनः ॥ २८ ॥ आश्रमः श्रमणः क्षामो ज्ञानमानचलेश्वरः ॥ प्रमाणभूतो दुर्ज्ञेयस्सुपर्णो वायुवाहनः ॥ २९ ॥ धनुर्ध
रो धनुर्वेदो गुणः शशिगुणाकरः ॥ सत्यस्सत्यपरोऽदीनो धर्मो गोवर्मशासनः ॥ ३० ॥ अनंतदृष्टिरानन्दो दण्डो दमयिता दमः॥ आभिचार्यो महा
मायो विश्वकर्मविशारदः ॥ ३१ ॥ वीतरागो विनीतात्मा तपस्वी भूतभावनः ॥ उन्मत्तवेषः प्रच्छन्नो जितकामो जितप्रियः ॥ ३२ ॥ कल्याणप्रकृतिः
कल्पः सर्वलोकप्रजापतिः ॥ तरस्वी तारको धीमान्प्रधानः प्रभुरव्ययः ॥ ३३ ॥ लोकपालोंतरात्मा च कल्पादिः कमलेक्षणः ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो
नियमी नियमाश्रयः ॥ ३४ ॥ चन्द्रः सूर्य्यः शनिः केतुर्वरांगो विद्रुमच्छविः ॥ भक्तिवश्यः परं ब्रह्म मृगबाणार्पणोऽनघः ॥ ३५ ॥ अद्रिरद्र्यालयः
कान्तः परमात्मा जगद्गुरुः ॥ सर्वकर्मालयस्तुष्टो मंगल्यो मंगलावृतः ॥ ३६ ॥ महातपा दीर्घतपाः स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः ॥ अहस्संवत्सरो व्या
प्तिः प्रमाणं परमं तपः ॥ ३७ ॥ संवत्सरकरो मंत्रः प्रत्ययः सर्वतापनः ॥ अजः सर्वेश्वरस्सिद्धो महातेजा महाबलः ॥ ३८ ॥ योगी योग्यो महारेता
स्सिद्धिस्सर्वादिरग्रहः ॥ वसुर्वसुमनाः सत्यः सर्वपापहरो हरः ॥ ३९ ॥ सुकीर्तिः शोभनस्स्रग्वी वेदांगो वेदविन्मुनिः ॥ भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता
लोकनाथो दुराधरः ॥४०॥ अमृतश्शाश्वतश्शांतो बाणहस्तः प्रतापवान् ॥ कमंडलुधरो धन्वी ह्यवाङ्मनसगोचरः ॥४१॥ अतीन्द्रियो महामायस्स
र्वावासश्चतुष्पथः ॥ कालयोगी महानादो महोत्साहो महाबलः ॥ ४२ ॥ महाबुद्धिर्महावीर्य्यो भूतचारी पुरन्दरः ॥ निशाचरः प्रेतचारी महाशक्ति
र्महाद्युतिः ॥ ४३ ॥ अनिर्देश्यवपुः श्रीमान्सर्वाचार्य्य मनोगतिः ॥ बहुश्रुतिर्महामायो नियतात्मा ध्रुवोऽध्रुवः ॥ ४४ ॥ तेजस्तेजो द्युतिधरो जनकः
सर्वशासनः ॥ नृत्यप्रियो नित्यनृत्यः प्रकाशात्मा प्रकाशकः ॥ ४५ ॥ स्पष्टाक्षरो बुधो मंत्रस्समानस्सारसंप्लवः ॥ युगादिकृद्युगावर्तो गंभीरो वृषवा
हनः ॥४६॥ इष्टो विशिष्टश्शिष्टेष्टः सुलभः सारशोधनः ॥ तीर्थरूपस्तीर्थनामा तीर्थदृश्यस्तु तीर्थदः ॥ ४७ ॥ अपांनिधिरधिष्ठानं दुर्जयो जयकाल
वित् ॥ प्रतिष्ठितः प्रमाणज्ञो हिरण्यकवचो हरिः ॥४८॥ विमोचनस्सुरगणो विद्येशो बिन्दुसंश्रयः ॥ वातरूपोऽमलोन्मायीविकर्तागहनो गुहः॥४९॥
करणं कारणं कर्त्ता सर्वबन्धविमोचनः ॥ व्यवसायो व्यवस्थानः स्थानदो जगदादिजः ॥५०॥ गुरुदोललितो भेदो नवात्मात्मनि संस्थितः ॥ वीरे
श्वरो वीरभद्रो वीरासनविधिर्गुरुः ॥ ५१ ॥ वीरचूडामणिर्वेत्ताचिदानंदो नदीश्वरः ॥ आज्ञाधरस्त्रिशूली च शिपिविष्टः शिवालयः ॥५२॥ बालखिल्यो
महावीरस्तिग्मांशुर्बधिरः खगः ॥ अभिरामस्सुशरणस्सुब्रह्मण्यः सुधापतिः ॥ ५३ ॥ मघवा कौशिको गोमान्विरामः सर्वसाधनः ॥ ललाटाक्षो
विश्वदेहस्सारस्संसारचक्रभृत् ॥ ५४ ॥ अमोघदण्डी मध्यस्थो हरिणो ब्रह्मवर्चसः ॥ परमार्थः परमायस्संचयो व्याघ्रकोमलः ॥ ५५ ॥ रुचिर्बहुरु

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

चिर्वैद्यो वाचस्पतिरहस्पतिः ॥ रविर्विरोचनः स्कंदः शास्ता वैवस्वतो यमः ॥ ५६ ॥ युक्तिरुन्नतकीर्तिश्च सानुरागः पुरंजनः ॥ कैलासाधिपतिः
कान्तस्सविता रविलोचनः ॥ ५७ ॥ विश्वोत्तमो वीतभयो विश्वभर्त्ता निवारितः ॥ नित्यो नियतकल्याणः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ५८ ॥ दूरश्रवो
विश्वसहो ध्येयो दुःस्वप्ननाशनः ॥ उत्तारणो दुष्कृतिहा विज्ञेयो दुस्सहो भवः ॥ ५९ ॥ अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः किरीटी त्रिदशाधिपः ॥ विश्वगोप्ता
विश्वकर्त्ता सुवीरो रुचिरांगदः ॥ ६० ॥ जननो जनजन्मादिः प्रीतिमान्नीतिमान्ध्रुवः ॥ वसिष्ठः कश्यपो भानुर्भीमो भीमपराक्रमः ॥ ६१ ॥ प्रणव
स्सत्पथाचारो महाकोशो महाधनः ॥ जन्माधिपो महादेवस्सकलागमपारगः ॥ ६२ ॥ तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा विभुर्विष्णुविभूषणः ॥ ऋषिर्ब्राह्मण
ऐश्वर्य्यं जन्ममृत्युजरातिगः ॥ ६३ ॥ पंचतत्त्वसमुत्पत्तिर्विश्वेशो विमलोदयः ॥ अनाद्यन्तो ह्यात्मयोनिर्वत्सलो भूतलोकधृक् ॥ ६४ ॥ गायत्री
वल्लभः पांशुर्विश्वावासः प्रभाकरः ॥ शिशुर्गिरिरतस्सम्राट् सुषेणस्सुरशत्रुहा ॥ ६५ ॥ अनेमिरिष्टनेमिश्च मुकुन्दो विगतज्वरः ॥ स्वयंज्योतिर्महा
ज्योतिस्तनुज्योतिरचंचलः ॥६६ ॥ पिङ्गलः कपिलश्मश्रुर्भालनेत्रस्त्रयीतनुः ॥ ज्ञानस्कन्दो महानीतिर्विश्वोत्पत्तिरुपप्लवः ॥ ६७ ॥ भगो विवस्वाना
दित्यो गतपारो बृहस्पतिः ॥ कल्याणगुणनामा च पापहा पुण्यदर्शनः ॥६८॥ उदारकीर्तिरुद्योगी सद्योगी सदसत्त्रपः ॥ नक्षत्रमाली नाकेशः स्वाधि
ष्ठानः षडाश्रयः ॥६९॥ पवित्रः पापनाशश्च मणिपूरो नभोगतिः ॥ हृत्पुण्डरीकमासीनश्शक्रश्शान्तिर्वृषाकपिः ॥७० ॥ उष्णो गृहपतिः कृष्णस्सम
र्थोनर्थनाशनः॥ अधर्मशत्रुरज्ञेयः पुरुहूतः पुरुश्रुतः॥७१॥ब्रह्मगर्भो बृहद्गर्भो धर्मधेनुर्धनागमः॥ जगद्धितैषी सुगतः कुमारः कुशलागमः ॥७२॥ हिरण्य
वर्णो ज्योतिष्मान्नानाभूतरतो ध्वनिः ॥ आरोग्यो नमनाध्यक्षो विश्वामित्रो धनेश्वरः॥७३॥ब्रह्मज्योतिर्वसुर्धामा महाज्योतिरनुत्तमः॥ मातामहो मात
रिश्वा नभस्वान्नागहारधृक् ॥७४॥ पुलस्त्यः पुलहोगस्त्यो जातूकर्ण्यः पराशरः ॥ निरावरणनिर्वारो वैरंच्यो विष्टरश्रवाः ॥ ७५ ॥ आत्मभूरनिरुद्धो
त्रिज्ञानमूर्त्तिर्महायशाः ॥ लोकवीराग्रणीर्वीरश्चन्द्रस्सत्यपराक्रमः ॥ ७६ ॥ व्यालकल्पो महाकल्पः कल्पवृक्षः कलाधरः ॥ अलंकरिष्णुरचलो रोचि
ष्णुर्विक्रमोन्नतः ॥ ७७ ॥ आयुः शब्दपतिर्वाग्मी प्लवनश्शिखिसारथिः ॥ असंस्पृष्टोतिथिश्शत्रुः प्रमाथी पादपासनः ॥ ७८ ॥ वसुश्रवाः कव्य
वाहः प्रतप्तो विश्वभोजनः ॥ जप्यो जरादिशमनो लोहितश्च तनूनपात् ॥ ७९ ॥ पृषदश्वो नभोयोनिस्सुप्रतीकस्तमिस्रहा ॥ निदाघस्तपनो मेघभक्षः
परपुरंजयः ॥ ८० ॥ सुखानिलस्सुनिष्पन्नस्सुरभिश्शिशिरात्मकः ॥ वसन्तो माधवो ग्रीष्मो नभस्यो बीजवाहनः ॥ ८१ ॥ अंगिरा गुरुरात्रेयो विम
लो विश्ववाहनः ॥ पावनः पुरजिच्छक्रस्त्रैविद्यो नववारणः ॥ ८२ ॥ मनोबुद्धिरहंकारः क्षेत्रज्ञः क्षेत्रपालकः ॥ जमदग्निर्जलनिधिर्विगालो विश्वगा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

लवः ॥ ८३ ॥ अघोरोनुत्तरो यज्ञश्श्रेष्ठो निश्श्रेयसप्रदः ॥ शैलो गगनकुन्दाभो दानवारिररिन्दमः ॥ ८४ ॥ चामुण्डो जनकश्चारुर्निश्शल्यो
लोकशल्यधृक् ॥ चतुर्वेदश्चतुर्भावश्चतुरश्चतुरप्रियः ॥ ८५ ॥ आम्नायोथ समाम्नायस्तीर्थदेवशिवालयः ॥ बहुरूपो महारूपस्सर्वरूपश्चराचरः ॥
॥८६॥ न्यायनिर्मायको नेयो न्यायगम्यो निरञ्जनः ॥ सहस्रमूर्द्धा देवेन्द्रस्सर्वशास्त्रप्रभंजनः ॥८७॥ मुण्डी विरूपो विकृतो दण्डी नादी गुणोत्तमः॥
पिंगलाक्षो हि बह्वक्षो नीलग्रीवो निरामयः ॥ ८८ ॥ सहस्रबाहुस्सर्वेशश्शरण्यस्सर्वलोकधृक् ॥ पद्मासनः परंज्योतिः पारम्पर्य्यफलप्रदः ॥ ८९ ॥
पद्मगर्भो महागर्भो विश्वगर्भो विचक्षणः ॥ परावरज्ञो वरदो वरेण्यश्च महास्वनः ॥ ९० ॥ देवासुरगुरुर्देवो देवासुरनमस्कृतः ॥ देवासुरमहामित्रो
देवासुरमहेश्वरः ॥ ९१ ॥ देवासुरेश्वरो दिव्यो देवासुरमहाश्रयः ॥ देवदेवोऽनयोचिन्त्यो देवतात्मात्मसम्भवः ॥ ९२ ॥ सद्यो महासुरव्याधो
देवसिंहो दिवाकरः ॥ विबुधाग्रचरः श्रेष्ठः सर्वदेवोत्तमोत्तमः ॥ ९३ ॥ शिवज्ञानरतः श्रीमाञ्शिखी श्रीपर्वतप्रियः ॥ वज्रहस्तस्सिद्धखड्गो नर
सिंहनिपातनः ॥९४॥ ब्रह्मचारी लोकचारी धर्मचारी धनाधिपः ॥ नन्दी नन्दीश्वरोऽनन्तो नग्नवृत्तिधरश्शुचिः॥ ९५ ॥ लिङ्गाध्यक्षः सुराध्यक्षो युगा
ध्यक्षो युगापहः ॥ स्वधर्मा स्वर्गतः स्वर्गी स्वरः स्वरमयः स्वनः ॥९६ ॥ बाणाध्यक्षो बीजकर्त्ता कर्मकृद्धर्मसम्भवः ॥ दम्भो लोभोथ वै शम्भुस्सर्व
भूतमहेश्वरः ॥ ९७ ॥ श्मशाननिलयस्त्र्यक्षस्सेतुरप्रतिमाकृतिः ॥ लोकोत्तरस्फुटो लोकः त्र्यम्बको नागभूषणः ॥ ९८ ॥ अन्धकारिर्मखद्वेषी
विष्णुकन्धरपातनः ॥ हीनदोषोऽक्षयगुणो दक्षारिः पूषदन्तभित् ॥ ९९ ॥ पूर्णः पूरयिता पुण्यः सुकुमारः सुलोचनः ॥ सन्मार्गपः
प्रियो धूर्त्तः पुण्यकीर्त्तिरनामयः ॥ १०० ॥ मनोजवस्तीर्थकरो जटिलो नियमेश्वरः ॥ जीवितान्तकरो नित्यो वसुरेता वसुप्रदः ॥ १०१ ॥ सद्गतिः
सिद्धिदः सिद्धः सज्जातिः खलकंटकः ॥ कलाधरो महाकालभूतः सत्यपरायणः ॥ १०२ ॥ लोकलावण्यकर्ता च लोकोत्तरसुखालयः ॥
चन्द्रसंजीवनश्शास्ता लोकग्राहो महाधिपः ॥ १०३ ॥ लोकबन्धुर्लोकनाथः कृतज्ञः कृत्तिभूषितः ॥ अनपायोऽक्षरः कान्तः सर्वशास्त्रभृतां
वरः ॥ १०४ ॥ तेजोमयो द्युतिधरो लोकमानी घृणार्णवः ॥ शुचिस्मितः प्रसन्नात्मा ह्यजेयो दुरतिक्रमः ॥ १०५ ॥ ज्योतिर्मयो जगन्नाथो
निराकारो जलेश्वरः ॥ तुंबवीणो महाकायो विशोकश्शोकनाशनः ॥ १०६ ॥ त्रिलोकपस्त्रिलोकेशः सर्वशुद्धिरधोक्षजः ॥ अव्यक्तलक्षणो देवो
व्यक्तोऽव्यक्तो विशांपतिः ॥ १०७ ॥ परः शिवो वसुर्नासासारो मानधरो यमः ॥ ब्रह्मा विष्णुः प्रजापालो हंसो हंसगतिर्वयः ॥ १०८ ॥ वेधा
विधाता धाता च स्रष्टा हर्त्ता चतुर्मुखः ॥ कैलासशिखरावासी सर्वावासी सदागतिः ॥ १०९ ॥ हिरण्यगर्भो द्रुहिणो भूतपालोथ भूपतिः ॥

॥३१७॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सद्योगी योगविद्योगी वरदो ब्राह्मणप्रियः ॥ ११० ॥ देवप्रियो देवनाथो देवको देवचिन्तकः ॥ विषमाक्षो विरूपाक्षो वृषदो वृषवर्धनः ॥ १११ ॥
निर्ममो निरहंकारी निर्मोहो निरुपद्रवः ॥ दर्पहा दर्पदो दृप्तः सर्वार्थपरिवर्त्तकः ॥ ११२ ॥ सहस्रार्चिर्भूतिभूषः स्निग्धाकृतिरदक्षिणः ॥
भूतभव्यभवन्नाथो विभवो भूतिनाशनः ॥ ११३ ॥ अर्थोऽनर्थो महाकोशः परकार्य्यैकपण्डितः ॥ निष्कंटकः कृतानन्दो निर्व्याजो व्याजमर्दनः ॥
॥ ११४ ॥ सत्त्ववान्सात्त्विकः सत्यः कृतस्नेहः कृतागमः ॥ अकम्पितो गुणग्राही नैकात्मा नैककर्मकृत् ॥ ११५ ॥ सुप्रीतः सुखदः सूक्ष्मः सुकरो
दक्षिणानिलः ॥ नन्दिस्कन्दो धरो धुर्य्यः प्रकटः प्रीतिवर्धनः ॥ ११६ ॥ अपराजितः सर्वसहो गोविन्दः सत्त्ववाहनः ॥ अधृतः स्वधृतः सिद्धः
पूतमूर्तिर्यशोधनः ॥ ११७ ॥ वाराहशृङ्गधृक् शृङ्गी बलवानेकनायकः ॥ श्रुतिप्रकाशः श्रुतिमानेकबन्धुरनेकधृक् ॥ ११८ ॥ श्रीवत्सलः शिवारंभः
शान्तभद्रः समो यशः ॥ भूशयो भूषणो भूतिर्भूतिकृद्भूतभावनः ॥ ११९ ॥ अकंपो भक्तिकायस्तु कालहानिः कलाविभुः ॥ सत्यव्रती महात्यागी
नित्यः शान्तिपरायणः ॥ १२० ॥ परार्थवृत्तिर्वरदो विरक्तस्तु विशारदः ॥ शुभदः शुभकर्त्ता च शुभनामा शुभः स्वयम् ॥ १२१ ॥ अनर्थितो
गुणग्राही ह्यकर्त्ता कनकप्रभः ॥ स्वभावभद्रो मध्यस्थः शत्रुघ्नो विघ्ननाशनः ॥ १२२ ॥ शिखण्डी कवची शूली जटी मुण्डी च कुण्डली ॥ अमृ
त्युः सर्वदृक् सिंहः तेजोराशिर्महामणिः ॥ १२३ ॥ असंख्येयोऽप्रमेयात्मा वीर्य्यवान् वीर्य्यकोविदः ॥ वेद्यश्च वै वियोगात्मा सप्तावरमुनीश्वरः ॥
॥ १२४ ॥ अनुत्तमो दुराधर्षो मधुरः प्रियदर्शनः ॥ सुरेशः स्मरणः शर्वः शब्दः प्रतपतां वरः ॥ १२५ ॥ कालपक्षः कालकालः सुकृती कृतवा
सुकिः ॥ महेष्वासो महीभर्त्ता निष्कलङ्को विशृंखलः ॥१२६॥ द्युमणिस्तरणिर्धन्यः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः ॥ विश्वतस्सम्प्रवृत्तस्तु व्यूढोरस्को म
हाभुजः ॥ १२७ ॥ सवयानानरातङ्को नरनारायणप्रियः ॥ निर्लेपो यतिसंगात्मा निर्व्यङ्गो व्यङ्गनाशनः ॥ १२८ ॥ स्तवः स्तुतिप्रियः स्तोता
व्याप्तमूर्तिर्निराकुलः ॥ निरवद्यमयोपायो विद्याराशिश्च सत्कृतः ॥ १२९ ॥ प्रशान्तबुद्धिरक्षुण्णः संग्रहो नित्यसुन्दरः ॥ वैयाघ्रधुर्य्यो धात्रीशः
संकल्पः शर्वरीपतिः ॥ १३० ॥ परमार्थगुरुर्दत्तः सूरिराश्रितवत्सलः ॥ सोमो रसज्ञो रसदः सर्वसत्त्वावलम्बनः ॥ १३१ ॥ एवं नाम्नां
सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः ॥ प्रार्थयामास शम्भुं वै पूजयामास पंकजैः ॥ १३२ ॥ ततः स कौतुकी शम्भुश्चकार चरितं द्विजाः ॥ महाद्भुतं
सुखकरं तदेव शृणुतादरात् ॥ १३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां शिवसहस्रनामवर्णनं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥
॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वा विष्णुकृतं दिव्यं परनामविभूषितम् ॥ सहस्रनामस्वस्तोत्रं प्रसन्नोऽभून्महेश्वरः ॥ १ ॥ परीक्षार्थं हरेरीशः कमलेषु महेश्वरः ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

गोपयामास कमलं तदैकं भुवनेश्वरः ॥ २ ॥ पंकजेषु तदा तेषु सहस्रेषु बभूव च ॥ न्यूनमेकं तदा विष्णुर्विह्वलशिवपूजने ॥ ३ ॥ हृदा विचारितं
तेन कुतो वै कमलं गतम् ॥ यांतं यातु सुखेनैव मन्नेत्रं कमलं न किम् ॥४॥ ज्ञात्वेति नेत्रमुद्धृत्य सर्वसत्त्वावलम्बनात् ॥ पूजयामास भावेन स्तवया
मास तेन च ॥ ५ ॥ ततः स्तुतमथो दृष्ट्वा तथाभूतं हरो हरिम् ॥ मा मेति व्याहरन्नेव प्रादुरासीज्जगद्गुरुः ॥ ६ ॥ तस्मादवततराशु मण्डलात्पार्थि
वस्य च ॥ प्रतिष्ठितस्य हरिणा स्वलिंगस्य महेश्वरः ॥ ७ ॥ यथोक्तरूपिणं शंभुं तेजोराशिसमुत्थितम् ॥ नमस्कृत्य पुरः स्थित्वा स तुष्टाव विशे
षतः ॥ ८ ॥ तदा प्राह महादेवः प्रसन्नः प्रहसन्निव ॥ सम्प्रेक्ष्य कृपया विष्णुं कृतांजलिपुटं स्थितम् ॥ ९ ॥ ॥ शङ्कर उवाच ॥ ज्ञातं मयेदं सकलं
तव चित्तेप्सितं हरे ॥ देवकार्य्यं विशेषेण देवकार्य्यरतात्मनः ॥१०॥ देवकार्य्यस्य सिद्ध्यर्थं दैत्यनाशाय चाश्रमम् ॥ सुदर्शनाख्यं चक्रं च ददामि
तव शोभनम् ॥ ११ ॥ यद्रूपं भवता दृष्टं सर्वलोकसुखावहम् ॥ हिताय तव देवेश धृतं भावय तद्ध्रुवम् ॥ १२ ॥ रणाजिरे स्मृतं तद्वै देवानां दुःख
नाशनम् ॥ इदं चक्रमिदं रूपमिदं नामसहस्रकम् ॥ १३ ॥ ये शृण्वन्ति सदा भक्त्या सिद्धिः स्यादनपायिनी ॥ कामानां सकलानां च प्रसादान्मम
सुव्रत ॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्त्वा ददौ चक्रं सूर्य्यायुतसमप्रभम् ॥ सुदर्शनं स्वपादोत्थं सर्वशत्रुविनाशनम् ॥ १५ ॥ विष्णुश्चापि
सुसंस्कृत्य जग्राहोदङ्मुखस्तदा ॥ नमस्कृत्य महादेवं विष्णुर्वचनमब्रवीत् ॥ १६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ शृणु देव मया ध्येयं पठनीयं च किं प्रभो ॥
दुःखानां नाशनार्थं हि वद त्वं लोकशंकर ॥ १७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति पृष्टस्तदा तेन संतुष्टस्तु शिवोऽब्रवीत् ॥ प्रसन्नमानसो भूत्वा विष्णुं
देवसहायकम् ॥ १८ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ रूपं ध्येयं हरे मे हि सर्वानर्थप्रशान्तये ॥ अनेकदुःखनाशार्थं पठ नामसहस्रकम् ॥ १९ ॥ धार्य्यं
चक्रं सदा मे हि सर्वाभीष्टस्य सिद्धये ॥ त्वया विष्णो प्रयत्नेन सर्वचक्रवरं त्विदम् ॥ २० ॥ अन्ये च ये पठिष्यन्ति पाठयिष्यन्ति नित्यशः ॥
तेषां दुःखं न स्वप्नेऽपि जायते नात्र संशयः ॥ २१ ॥ राज्ञां च संकटे प्राप्ते शतावृत्तिं चरेद्यदा ॥ साङ्गं च विधिसंयुक्तं कल्याणं लभते नरः ॥२२॥
रोगनाशकरं ह्येतद्विद्यावित्तदमुत्तमम् ॥ सर्वकामप्रदं पुण्यं शिवभक्तिप्रदं सदा ॥ २३ ॥ यदुद्दिश्य फलं श्रेष्ठं पठिष्यन्ति नरास्त्विह ॥ लप्स्य
न्ते नात्र संदेहः फलं तत्सत्यमुत्तमम् ॥ २४ ॥ यश्च प्रातस्समुत्थाय पूजां कृत्वा मदीयिकाम् ॥ पठते मत्समक्षं वै नित्यं सिद्धिर्न दूरतः ॥ २५ ॥
ऐहिकीं सिद्धिमाप्नोति निखिलां सर्वकामिकाम् ॥ अन्ते सायुज्यमुक्तिं वै प्राप्नोत्यत्र न संशयः ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्त्वा तदा विष्णुं
शंकरः प्रीतमानसः ॥ उपस्पृश्य कराभ्यां तमुवाच गिरिशः पुनः ॥ २७ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ वरदोऽस्मि सुरश्रेष्ठ वरान्वृणु यथेप्सितान् ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भक्त्या वशीकृतो नूनं स्तवेनानेन सुव्रत ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तो देवदेवेन देवदेवं प्रणम्य तम् ॥ सुप्रसन्नतरो विष्णुस्सांजलिर्वाक्य मब्रवीत् ॥ २९ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ यथेदानीं कृपा नाथ क्रियते चान्यतः परा ॥ कार्य्या चैव विशेषेण कृपालुत्वात्त्वया प्रभो ॥ ३० ॥ त्वयि भक्तिर्महादेव प्रसीद वरमुत्तमम् ॥ नान्यमिच्छामि भक्तानामार्त्तयो नैव यत्प्रभो ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तच्छुत्वा वचनं तस्य दयावान्सुतरां भवः ॥ पस्पर्श च तदंगं वै प्राह शीतांशुशेखरः ॥ ३२ ॥ शिव उवाच ॥ मयि भक्तिस्सदा ते तु हरे स्यादनपायिनी ॥ सदा वन्द्यश्च पूज्यश्च लोके भव सुरैरपि ॥ ३३ ॥ विश्वम्भरेति ते नाम सर्वपापहरं परम् ॥ भविष्यति न संदेहो मत्प्रसादात्सुरोत्तम ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधे रुद्रस्सर्वदेवेश्वरः प्रभुः ॥ पश्यतस्तस्य विष्णोस्तु तत्रैव च मुनीश्वराः ॥ ३५ ॥ जनार्दनोऽपि भगवान्वचनाच्छङ्करस्य च ॥ प्राप्य चक्रं शुभं तद्वै जहर्षाति स्वचेतसि ॥ ३६ ॥ कृत्वा ध्यानं च तच्छम्भोः स्तोत्रमेतन्निरन्तरम् ॥ पपाठाध्यापयामास भक्तेभ्यस्तदुपादिशत् ॥ ३७ ॥ इति पृष्टं मयाख्यातं शृण्वताम्पापहारकम् ॥ अतः परं च किं श्रेष्ठाः प्रष्टुमिच्छथ वै पुनः ॥ ३८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां शिवसहस्रनामस्तोत्रफलवर्णनं नाम षट्त्रिंशोध्यायः ॥ ३६ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग ज्ञानवानसि सुव्रत ॥ पुनरेव शिवस्यैव चरितं ब्रूहि विस्तरात् ॥ १ ॥ पुरातनाश्च राजान ऋषयो देवतास्तथा ॥ आराधनञ्च तस्यैव चक्रुर्देववरस्य हि ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टमृषिश्रेष्ठाः श्रूयतां कथयामि वः ॥ चरित्रं शांकरं रम्यं शृण्वतां भुक्तिमुक्तिदम् ॥ ३ ॥ एतदेव पुरा पृष्टो नारदेन पितामहः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा नारदं मुनिसत्तमम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद सुप्रीत्या शांकरं चरितं वरम् ॥ प्रवक्ष्यामि भवत्स्नेहान्महापातकनाशनम् ॥ ५ ॥ रमया सहितो विष्णुश्शिवपूजां चकार ह ॥ कृपया परमेशस्य सर्वान्कामानवाप हि ॥ ६ ॥ अहं पितामहश्चापि शिवपूजनकारकः ॥ तस्यैव कृपया तात विश्वसृष्टिकरस्सदा ॥ ७ ॥ शिवपूजाकरा नित्यं मत्पुत्राः परमर्षयः ॥ अन्ये च ऋषयो ये ते शिवपूजनकारकाः ॥ ८ ॥ नारद त्वं विशेषेण शिवपूजनकरकः ॥ सप्तर्षयो वसिष्ठाद्याश्शिवपूजनकारकाः ॥ ९ ॥ अरुंधती महासाध्वी लोपामुद्रा तथैव च ॥ अहल्या गौतमस्त्री च शिवपूजनकारिकाः ॥ १० ॥ दुर्वासाः कौशिकश्शक्तिर्दधीचो गौतमस्तथा ॥ कणादो भार्गवो जीवो वैशंपायन एव च ॥ ११ ॥ एते च मुनयस्सर्वे शिवपूजाकरा मताः ॥ तथा पराशरो व्यासश्शिवपूजारतस्सदा ॥ १२ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

उपमन्युर्महाभक्तश्शिवस्य परमात्मनः ॥ याज्ञवल्क्यो महाशैवो जैमिनिर्गर्ग एव च ॥ १३ ॥ शुकश्च शौनकाद्याश्च शङ्करस्य प्रपूजकाः ॥ अन्येऽपि बहवस्सन्ति मुनयो मुनिसत्तमाः ॥ १४ ॥ अदितिर्देवमाता च नित्यं प्रीत्या चकार ह ॥ पार्थिवीं शैवपूजां वै सवधूः प्रेमतत्परा ॥ १५ ॥ शक्रादयो लोकपाला वसवश्च सुरास्तथा ॥ महाराजिकदेवाश्च साध्याश्च शिवपूजकाः ॥ १६ ॥ गन्धर्वा किन्नराद्याश्चोपसुराश्शिवपूजकाः ॥ तथाऽसुरा महात्मानश्शिवपूजाकरा मताः ॥ १७ ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्यस्सानुजस्ससुतो मुने ॥ शिवपूजाकरो नित्यं विरोचनबली तथा ॥ १८ ॥ महाशैवः स्मृतो बाणो हिरण्याक्षसुतास्तथा ॥ वृषपर्वा दनुस्तात दानवाः शिवपूजकाः ॥ १९ ॥ शेषश्च वासुकिश्चैव तक्षकश्च तथापरे ॥ शिवभक्ता महानागा गरुडाद्याश्च पक्षिणः ॥ २० ॥ सूर्यचन्द्रावुभौ देवौ पृथ्व्यांवंशप्रवर्त्तकौ ॥ शिवसेवारतौ नित्यं सवंश्यौ तौ मुनीश्वर ॥ २१ ॥ मनवश्च तथा चक्रुस्स्वायंभुवपुरस्सराः ॥ शिवपूजां विशेषेण शिववेषधरा मुने ॥ २२ ॥ प्रियव्रतश्च तत्पुत्रास्तथा चोत्तानपात्सुतः ॥ तद्वंशाश्चैव राजानश्शिवपूजनकारकाः ॥ २३ ॥ ध्रुवश्च ऋषभश्चैव भरतो नव योगिनः ॥ तद्भ्रातरः परे चापि शिवपूजनकारकाः ॥ २४ ॥ वैवस्वतसुतास्तार्क्ष्यं इक्ष्वाकुप्रमुखा नृपाः ॥ शिवपूजारतात्मानः सर्वदा सुखभोगिनः ॥ २५ ॥ ककुत्स्थश्चापि मांधाता सगरश्शैवसत्तमः ॥ मुचुकुन्दो हरिश्चन्द्रः कल्माषांघ्रिस्तथैव च ॥ २६ ॥ भगीरथादयो भूपा बहवो नृपसत्तमाः ॥ शिवपूजाकरा ज्ञेयाः शिववेषविधायिनः ॥२७॥ खट्वांगश्च महाराजो देवसाहाय्यकारकः॥ विधितः पार्थिवीम्मूर्तिं शिवस्यापूजयत्सदा ॥ २८ ॥ तत्पुत्रो हि दिलीपश्च शिवपूजनकृत्सदा ॥ रघुस्तत्तनयः शैवः सुप्रीत्या शिवपूजकः ॥२९॥ अजश्शिवार्चकस्तस्य तनयो धर्मयुद्धकृत् ॥ जातो दशरथो भूयो महाराजो विशेषतः॥३०॥ पुत्रार्थं पार्थिवीं मूर्त्तिं शैवीं दशरथो हि सः ॥ समानर्च विशेषेण वसिष्ठस्याज्ञया मुनेः ॥ ३१ ॥ पुत्रेष्टिं च चकारासौ पार्थिवो भवभक्तिमान् ॥ ऋष्यशृङ्गमुनेराज्ञां संप्राप्य नृपसत्तमः ॥ ३२ ॥ कौसल्या तत्प्रिया मूर्त्तिं पार्थिवीं शांकरीं मुदा ॥ ऋष्यशृंगसमादिष्टा समानर्च सुताप्तये ॥ ३३ ॥ सुमित्रा च शिवं प्रीत्या कैकेयी नृपवल्लभा ॥ पूजयामास सत्पुत्रप्राप्तये मुनिसत्तम ॥ ३४ ॥ शिवप्रसादतस्ता वै पुत्रान्प्रापुश्शुभंकरान् ॥ महाप्रतापिनो वीरान्सन्मार्गनिरतान्मुने ॥ ३५ ॥ ततः शिवाज्ञया तस्मात्तासु राज्ञस्स्वयं हरिः ॥ चतुर्भिश्चैव रूपैश्चाविर्बभूव नृपात्मजः ॥ ३६ ॥ कौसल्यायाः सुतो रामः सुमित्रायाश्च लक्ष्मणः ॥ शत्रुघ्नश्चैव कैकेय्या भरतश्चेति सुव्रताः ॥ ३७ ॥ रामस्स सहजो नित्यं पार्थिवं समपूजयत् ॥ भस्मरुद्राक्षधारी च विरजागममास्थितः ॥ ३८ ॥ तद्वंशे ये समुत्पन्ना राजानः सानुगा मुने ॥ ते सर्वे पार्थिवं लिंगं शिवस्य समपूजयन् ॥ ३९ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सुद्युम्नश्च महाराजश्शैवो मुनिसुतो मुने ॥ शिवशापात्प्रियाहेतोरभून्नारी ससेवकः ॥ ४० ॥ पार्थिवेशसमर्चातः पुनस्सोऽभूत्पुमान्वरः ॥ मासं स्त्रीपुरु षो मासमेवं स्त्रीत्वं न्यवर्त्तत ॥ ४१ ॥ ततो राज्यं परित्यज्य शिवधर्मपरायणः ॥ शिववेषधरो भक्त्या दुर्लभं मोक्षमाप्तवान् ॥ ४२ ॥ पुरूरवाश्च तत्पुत्रो महाराजस्सुपूजकः ॥ शिवस्य देवदेवस्य तत्सुतः शिवपूजकः ॥ ४३ ॥ भरतस्तु महापूजां शिवस्यैव सदाकरोत् ॥ नहुषश्च महाशैवः शिवपूजारतो ह्यभूत् ॥ ४४ ॥ ययातिः शिवपूजातः सर्वान्कामानवाप्तवान् ॥ अजीजनत्सुतान्पंच शिवधर्मपरायणान् ॥ ४५ ॥ तत्सुता यदुमुख्याश्च पंचापि शिवपूजकाः ॥ शिवपूजाप्रभावेण सर्वान्कामांश्च लेभिरे ॥ ४६ ॥ अन्येऽपि ये महाभागाः समानर्चुश्शिवं हि ते ॥ तद्वंश्या अन्यवंश्याश्च भुक्तिमुक्तिप्रदं मुने ॥ ४७ ॥ कृष्णेन च कृतं नित्यं बदरीपर्वतोत्तमे ॥ पूजनं तु शिवस्यैव सप्तमासावधि स्वयम् ॥ ४८ ॥ प्रसन्नाद्भगवांस्तस्माद्वरान्दिव्याननेकशः ॥ सम्प्राप्य च जगत्सर्वं वशेऽनयत शङ्करात् ॥ ४९ ॥ प्रद्युम्नः तत्सुतस्तात शिवपूजाकरस्सदा ॥ अन्ये च कार्ष्णिप्रवरास्साम्बाद्याश्शिवपूजकाः ॥ ५० ॥ जरासंधो महाशैवस्तद्वंश्याश्च नृपास्तथा ॥ निमिश्शैवश्च जनकस्तत्पुत्राश्शिवपूजकाः ॥ ५१ ॥ नलेन च कृता पूजा वीरसेनसुतेन वै ॥ पूर्वजन्मनि यो भिल्लो वने पान्थसुरक्षकः ॥ ५२ ॥ यतिश्च रक्षितस्तेन पुरा हरसमीपतः ॥ स्वयं व्याघ्रादिभी रात्रौ भक्षितश्च मृतो वृषात् ॥ ५३ ॥ तेन पुण्यप्रभावेण स भिल्लो हि नलोऽभवत् ॥ चक्रवर्ती महाराजो दमयन्तीप्रियोऽभवत् ॥ ५४ ॥ इति ते कथितं तात यत्पृष्टं भवतानघ ॥ शाङ्करं चरितं दिव्यं किमन्यत्प्रष्टुमिच्छसि ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां देवर्षिनृपशैवत्ववर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि जीवितं सफलं तव ॥ यच्छ्रावयसि नस्तात महेश्वरकथां शुभाम् ॥ १ ॥ बहुभिश्चर्षिभिस्सूत श्रुतं यद्यपि वस्तु सत् ॥ सन्देहो न गतोऽस्माकं तदेतत्कथयामि ते ॥ २ ॥ केन व्रतेन सन्तुष्टः शिवो यच्छति सत्सुखम् ॥ कुशलश्शिवकृत्ये त्वं तस्मात्पृच्छामहे वयम् ॥ ३ ॥ भुक्तिर्मुक्तिश्च लभ्येत भक्तैर्येन व्रतेन वै ॥ तद्वद त्वं विशेषेण व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ सम्यक्पृष्टमृषिश्रेष्ठा भवद्भिः करुणात्मभिः ॥ स्मृत्वा शिवपदांभोजं कथयामि यथाश्रुतम् ॥ ५ ॥ यथा भवद्भिः पृच्छ्येत तथापृष्टं हि वेधसा ॥ हरिणा शिवया चैव तथा वै शंकरं प्रति ॥ ६ ॥ कस्मिंश्चित्समये तैस्तु पृष्टं च परमात्मने ॥ केन व्रतेन सन्तुष्टो भुक्तिं मुक्तिं च यच्छसि ॥ ७ ॥ इति पृष्टस्तदा तैस्तु हरिणा तेन वै तदा ॥ तदहं कथयाम्यद्य शृण्वतां पापहारकम् ॥ ८ ॥ शिव उवाच ॥ भूरि व्रतानि मे सन्ति भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ॥ मुख्यानि तत्र ज्ञेयानि दशसंख्यानि तानि वै ॥ ९ ॥ दश शैवव्रतान्याहुर्जाबालश्रुतिपारगाः ॥ तानि व्रतानि यत्नेन

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कार्याण्येव द्विजैस्सदा ॥१०॥ प्रत्यष्टम्यां प्रयत्नेन कर्तव्यं नक्तभोजनम् ॥ कालाष्टम्यां विशेषेण हरे त्याज्यं हि भोजनम् ॥११॥ एकादश्यां सितायां तु त्याज्यं विष्णो हि भोजनम् ॥ असितायां तु भोक्तव्यं नक्तमभ्यर्च्य मां हरे ॥१२॥ त्रयोदश्यां सितायां तु कर्तव्यं निशि भोजनम् ॥ असितायां तु भूतायां तत्र कार्यं शिवव्रतैः ॥ १३ ॥ निशि यत्नेन कर्तव्यं भोजनं सोमवासरे ॥ उभयोः पक्षयोर्विष्णो सर्वस्मिञ्छिवतत्परैः ॥ १४ ॥ व्रतेष्वेतेषु सर्वेषु शैवा भोज्याः प्रयत्नतः ॥ यथाशक्ति द्विजश्रेष्ठा व्रतसंपूर्तिहेतवे ॥१५॥ व्रतान्येतानि नियमात्कर्तव्यानि द्विजन्मभिः ॥ व्रतान्येतानि तु त्यक्त्वा जायन्ते तस्करा द्विजाः ॥ १६ ॥ मुक्तिमार्गप्रवीणैश्च कर्तव्यं नियमादिति ॥ मुक्तेस्तु प्रापकं चव चतुष्टयमुदाहृतम् ॥ १७ ॥ शिवार्चनं रुद्रजप उपवास शिवालये ॥ वाराणस्यां च मरणं मुक्तिरेषा सनातनी ॥ १८ ॥ अष्टमी सोमवारे च कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥ शिवतुष्टिकरं चैतन्नात्र कार्या विचारणा ॥ १९ ॥ चतुर्ष्वपि बलिष्ठं हि शिवरात्रिव्रतं हरे ॥ तस्मात्तदेव कर्तव्यं भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ॥ २० ॥ एतस्माच्च व्रतादन्यन्नास्ति नृणां हितावहम् ॥ एतद्व्रतन्तु सर्वेषां धर्मसाधनमुत्तमम् ॥२१॥ निष्कामानां सकामानां सर्वेषां च नृणान्तथा ॥ वर्णानामाश्रमाणां च स्त्रीबालानां तथा हरे ॥ २२ ॥ दासानां दासिकानां च देवादीनां तथैव च ॥ शरीरिणां च सर्वेषां हितमेतद्व्रतं वरम् ॥ २३ ॥ माघस्य ह्यसिते पक्षे विशिष्टा साति कीर्तिता ॥ निशीथव्यापिनी ग्राह्या हत्याकोटिविनाशिनी ॥ २४ ॥ तद्दिने चैव यत्कार्यं प्रातरारभ्य केशव ॥ श्रूयतान्तन्मनो दत्वा सुप्रीत्या कथयामि ते ॥ ॥ २५ ॥ प्रातरुत्थाय मेधावी परमानन्दसंयुतः ॥ समाचरेन्नित्यकृत्यं स्नानादिकमतन्द्रितः ॥ २६ ॥ शिवालये ततो गत्वा पूजयित्वा यथाविधि ॥ नमस्कृत्य शिवं पश्चात्संकल्पं सम्यगाचरेत् ॥ २७ ॥ देवदेव महादेव नीलकण्ठ नमोऽस्तु ते ॥ कर्तुमिच्छाम्यहं देव शिवरात्रिव्रतं तव ॥२८॥ तव प्रभावाद्देवेश निर्विघ्नेन भवेदिति ॥ कामाद्याः शत्रवो मां वै पीडां कुर्वन्तु नैव हि ॥२९॥ एवं संकल्पमास्थाय पूजाद्रव्यं समाहरेत् ॥ सुस्थले चैव यल्लिंगं प्रसिद्धं चागमेषु वै ॥ ३० ॥ रात्रौ तत्र स्वयं गत्वा संपाद्य विधिमुत्तमम् ॥ शिवस्य दक्षिणे भागे पश्चिमे वा स्थले शुभे ॥ ३१ ॥ निधाय चैव तद्द्रव्यं पूजार्थं शिवसन्निधौ ॥ पुनः स्नायात्तदा तत्र विधिपूर्वं नरोत्तमः ॥ ३२ ॥ परिधाय शुभं वस्त्रमन्तर्वासश्शुभन्तथा ॥ आचम्य च त्रिवारं हि पूजारंभं समाचरेत् ॥ ३३ ॥ यस्य मंत्रस्य यद्द्रव्यं तेन पूजां समाचरेत् ॥ अमंत्रकं न कर्तव्यं पूजनं तु हरस्य च ॥ ३४ ॥ गीतैर्वाद्यैस्तथानृत्यै

१ काल इति शेषः।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भक्तिभावसमन्वितः ॥ पूजनं प्रथमे यामे कृत्वा मंत्रं जपेद्बुधः ॥ ३५ ॥ पार्थिवं च तदा श्रेष्ठ विदध्यान्मंत्रवान्यदि ॥ कृतनित्यक्रियः पश्चात्पार्थिवं च समर्चयेत् ॥ ३६ ॥ प्रथमं पार्थिवं कृत्वा पश्चात्स्थापनमाचरेत् ॥ स्तोत्रैर्नानाविधैर्देवं तोषयेद्वृषभध्वजम् ॥ ३७ ॥ माहात्म्यं व्रतसंभूतं पठितव्यं सुधीमता ॥ श्रोतव्यं भक्तवर्येण व्रतसम्पूर्तिकाम्यया ॥ ३८ ॥ चतुर्ष्वपि च यामेषु मूर्तीनां च चतुष्टयम् ॥ कृत्वावाहनपूर्वं हि विसर्गावधि वै क्रमात् ॥ ३९ ॥ कार्यं जागरणं प्रीत्या महोत्सवसमन्वितम् ॥ प्रातः स्नात्वा पुनस्तत्र स्थापयेत्पूजयेच्छिवम् ॥ ४० ॥ ततः संप्रार्थयेच्छंभुं नतस्कन्धः कृताञ्जलिः ॥ कृतसंपूर्णव्रतको नत्वा तं च पुनः पुनः ॥ ४१ ॥ नियमो यो महादेव कृतश्चैव त्वदाज्ञया ॥ विसृज्यते मया स्वामिन्व्रतं जातमनुत्तमम् ॥ ४२ ॥ व्रतेनानेन देवेश यथाशक्तिकृतेन च ॥ सन्तुष्टो भव शर्वाद्य कृपां कुरु ममोपरि ॥ ४३ ॥ पुष्पाञ्जलिं शिवे दत्वा दद्याद्दानं यथाविधि ॥ नमस्कृत्य शिवायैव नियमं तं विसर्जयेत् ॥ ४४ ॥ यथाशक्ति द्विजाञ्छैवान्यतिनश्च विशेषतः ॥ भोजयित्वा सुसन्तोष्य स्वयं भोजनमाचरेत् ॥ ४५ ॥ यामेयामे यथा पूजा कार्या भक्तवरैर्हरे ॥ शिवरात्रौ विशेषेण तामहं कथयामि ते ॥ ४६ ॥ प्रथमे चैव यामे च स्थापितं पार्थिवं हरे ॥ पूजयेत्परया भक्त्या सूपचारैरनेकशः ॥ ४७ ॥ पंचद्रव्यैश्च प्रथमं पूजनीयो हरस्सदा ॥ तस्य तस्य च मन्त्रेण पृथग्द्रव्यं समर्पयेत् ॥ ४८ ॥ तच्च द्रव्यं समर्प्यैव जलधारां ददेत वै ॥ पश्चाच्च जलधाराभिर्द्रव्याण्युत्तारयेद्बुधः ॥ ४९ ॥ शतमष्टोत्तरं मन्त्रं पठित्वा जलधारया ॥ पूजयेच्च शिवं तत्र निर्गुणं गुणरूपिणम् ॥ ५० ॥ गुरुदत्तेन मंत्रेण पूजयेद्वृषभध्वजम् ॥ अन्यथा नाममंत्रेण पूजयेद्वै सदाशिवम् ॥ ५१ ॥ चन्दनेन विचित्रेण तण्डुलैश्चाप्यखण्डितैः ॥ कृष्णैश्चैव तिलैः पूजा कार्या शंभोः परात्मनः ॥ ५२ ॥ पुष्पैश्च शतपत्रैश्च करवीरैस्तथा पुनः ॥ अष्टभिर्नाममंत्रैश्चार्पयेत्पुष्पाणि शंकरे ॥ ५३ ॥ भवः शर्वस्तथा रुद्रः पुनः पशुपतिस्तथा ॥ उग्रो महांस्तथा भीम ईशान इति तानि वै ॥ ५४ ॥ श्रीपूर्वैश्च चतुर्थ्यंतैर्नामाभिः पूजयेच्छिवम् ॥ पश्चाद्धूपं च दीपं च नैवेद्यं च ततः परम् ॥ ५५ ॥ आद्ये यामे च नैवेद्यं पक्वान्नं कारयेद्बुधः ॥ अर्घं च श्रीफलं दत्वा ताम्बूलं च निवेदयेत् ॥ ५६ ॥ नमस्कारं ततो ध्यानं जपः प्रोक्तो गुरोर्मनोः ॥ अन्यथा पंचवर्णेन तोषयेत्तेन शंकरम् ॥ ५७ ॥ धेनुमुद्रां प्रदर्श्याथ सुजलैस्तर्पणं चरेत् ॥ पंचब्राह्मणभोजं च कल्पयेद्वै यथाबलम् ॥ ५८ ॥ महोत्सवश्च कर्तव्यो यावद्यामो भवेदिह ॥ ततः पजाफलं तस्मै निवेद्य च विसर्जयेत् ॥ ५९ ॥ पुनर्द्वितीये यामे च संकल्पं सुसमाचरेत् ॥ अथ वैकदैव संकल्प्य कुर्यात्पूजां तथाविधाम् ॥ ६० ॥ द्रव्यैः पूर्वैस्तथा पूजां

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कृत्वा धारां समर्पयेत् ॥ पूर्वतो द्विगुणं मंत्रं समुच्चार्यार्चयेच्छिवम् ॥६१॥ पूर्वैस्तिलयवैश्चाथ कमलैः पूजयेच्छिवम् ॥ बिल्वपत्रैर्विशेषेण पूजयेत्परमेश्व
रम् ॥ ६२ ॥ अर्घ्यं च बीजपूरेण नैवेद्यं पायसन्तथा ॥ मंत्रावृत्तिस्तु द्विगुणा पूवतोऽपि जनार्दन ॥ ६३ ॥ ततश्च ब्राह्मणानां हि भोज्यसंकल्पमाच
रेत् ॥ अन्यत्सर्वं तथा कुर्याद्यावच्च द्वितयावधि ॥ ६४ ॥ यामे प्राप्ते तृतीये च पूर्ववत्पूजनं चरेत् ॥ यवस्थाने च गोधूमाः पुष्पाण्यर्कभवानि च
॥ ६५ ॥ धूपैश्च विविधैस्तत्र दीपैर्नानाविधैरपि ॥ नैवेद्यापूपकैर्विष्णो शाकैर्नानाविधैरपि ॥ ६६ ॥ कृत्वैवं चाथ कर्पूरैरारात्रिकविधिं चरेत् ॥
अर्घ्यं च दाडिमं दद्याद्द्विगुणं जपमाचरेत् ॥ ६७ ॥ ततश्च ब्रह्मभोजस्य संकल्पं च सदक्षिणम् ॥ उत्सवं पूर्ववत्कुर्याद्यावद्यामावधिर्भवेत् ॥ ६८ ॥
यामे चतुर्थे संप्राप्ते कुर्यात्तस्य विसर्जनम् ॥ प्रयोगादि पुनः कृत्वा पूजां विधिवदाचरेत् ॥ ६९ ॥ माषैः प्रियंगुभिर्मुद्गैस्सप्तधान्यैस्तथांथवा ॥
शंखीपुष्पैर्बिल्वपत्रैः पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ ७० ॥ नैवेद्यं तत्र दद्याद्वै मधुरैर्विविधैरपि ॥ अथवा चैव माषान्नैस्तोषयेच्च सदाशिवम् ॥ ७१ ॥ अर्घं दद्या
त्कदल्याश्च फलेनैवाथ वा हरे ॥ विविधैश्च फलैश्चैव दद्यादर्घ्यं शिवाय च ॥७२॥ पूर्वतो द्विगुणं कुर्यान्मंत्रजापं नरोत्तमः॥ संकल्पं ब्रह्मभोजस्य यथा
शक्ति चरेद् बुधः॥७३॥गीतैर्वाद्यैस्तथा नृत्यैर्नयेत्कालं च भक्तितः॥महोत्सवैर्भक्तजनैर्यावत्स्यादरुणोदयः॥७४॥उदये च तथा जाते पुनस्स्नात्वार्चये
च्छिवम् ॥ नानापूजोपहारैश्च स्वाभिषेकमथाचरेत् ॥ ७५ ॥ नानाविधानि दानानि भोज्यं च विविधन्तथा ॥ ब्राह्मणानां यतीनां च कर्तव्यं यामसं
ख्यया ॥ ७६ ॥ शंकराय नमस्कृत्य पुष्पाञ्जलिमथाचरेत् ॥ प्रार्थयेत्सुस्तुतिं कृत्वा मंत्रैरेतैर्विचक्षणः ॥ ७७ ॥ तावकस्त्वद्गतप्राणस्त्वच्चित्तोऽहं सदा
मृड ॥ कृपानिधे इति ज्ञात्वा यथा योग्यं तथा कुरु ॥ ७८ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्जपपूजादिकं मया ॥ कृपानिधित्वाज्ज्ञात्वैव भूतनाथ प्रसीद
मे ॥ ७९ ॥ अनेनैवोपवासेन यज्जातं फलमेव च ॥ तेनैव प्रीयतां देवः शंकरः सुखदायकः ॥ ८० ॥ कुले मम महादेव भजनं तेऽस्तु सर्वदा ॥
माभूत्तस्य कुले जन्म यत्र त्वं न हि देवता ॥ ८१ ॥ पुष्पांजलिं समर्प्यैवं तिलकाशिष एव च ॥ गृह्णीयाद्ब्राह्मणेभ्यश्च ततश्शंभुं विसर्जयेत् ॥८२॥
एवं व्रतं कृतं येन तस्माद्दूरो हरो न हि ॥ न शक्यते फलं वक्तुं नादेयं विद्यते मम ॥ ८३ ॥ अनायासतया चेद्वै कृतं व्रतमिदम्परम् ॥
तस्य वै मुक्तिबीजं च जातं नात्र विचारणा ॥ ८४ ॥ प्रतिमासं व्रतं चैव कर्तव्यं भक्तितो नरैः ॥ उद्यापनविधिं पश्चात्कृत्वा सांगफलं
लभेत् ॥ ८५ ॥ व्रतस्य करणान्नूनं शिवोऽहं सर्वदुःखहा ॥ दाद्मि मुक्तिं च भुक्तिं च सर्वं वै वाञ्छितं फलम् ॥८६॥ ॥ सूत उवाच ॥ इति
शिववचनं निशम्य विष्णुर्हिततरमद्भुतमाजगाम धाम ॥ तदनु व्रतमुत्तमं जनेषु समचरदात्महितेषु चैतदेव ॥ ८७ ॥ कदाचिन्नारदायाथ

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शिवरात्रिव्रतन्त्विदम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं कथयामास केशवः ॥ ८८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां व्याघ्रेश्वरमाहात्म्ये शिवरात्रिव्रतमहिमनिरूपणं नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ उद्यापनविधिं ब्रूहि शिवरात्रिव्रतस्य च ॥ यत्कृत्वा शंकरस्साक्षात्प्रसन्नो भवति ध्रुवम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ श्रूयतामृषयो भक्त्या तदुद्यापनमादरात् ॥ यस्यानुष्ठानतः पूर्णं व्रतं भवति तद्ध्रुवम् ॥ २ ॥ चतुर्दशाब्दं कर्तव्यं शिवरात्रिव्रतं शुभम् ॥ एकभक्तं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यामुपोषणम् ॥ ३ ॥ शिवरात्रिदिने प्राप्ते नित्यं संपाद्य वै विधिम् ॥ शिवालयं ततो गत्वा पूजां कृत्वा यथाविधि ॥ ४ ॥ ततश्च कारयेद्दिव्यं मण्डलं तत्र यत्नतः ॥ गौरीतिलकनाम्ना वै प्रसिद्धं भुवनत्रये ॥ ५ ॥ तन्मध्ये लेखयेद्दिव्यं लिंगतोभद्रमण्डलम् ॥ अथवा सर्वतोभद्रं मण्डपान्तः प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥ कुंभास्तत्र प्रकर्तव्याः प्राजापत्यविसंज्ञया ॥ सवस्त्रास्सफलास्तत्र दक्षिणासहिताः शुभाः ॥ ७ ॥ मण्डलस्य च पार्श्वे वै स्थापनीयाः प्रयत्नतः ॥ मध्ये चैकश्च संस्थाप्यः सौवर्णो वापरो घटः ॥ ८ ॥ तत्रोमासहितां शंभुमूर्तिं निर्माय हाटकीम् ॥ पलेन वा तदर्द्धेन यथाशक्त्याथवा व्रती ॥९॥ निधाय वामभागे तु शिवामूर्तिमतन्द्रितः ॥ मदीयां दक्षिणे भागे कृत्वा रात्रौ प्रपूजयेत् ॥ १० ॥ आचार्यं वरयेत्तत्र चर्त्विग्भिस्सहितं शुचिम् ॥ अनुज्ञातश्च तैर्भक्त्या शिवपूजां समाचरेत् ॥ ११ ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पूजां यामोद्भवां चरन् ॥ रात्रिमाक्रमयेत्सर्वां गीतनृत्यादिना व्रती ॥ १२ ॥ एवं सम्पूज्य विधिवत्संतोष्य प्रातरेव च ॥ पुनः पूजां ततः कृत्वा होमं कुर्याद्यथाविधि ॥ १३ ॥ यथाशक्ति विधानं च प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्प्रीत्या दद्याद्दानानि भक्तितः ॥ १४ ॥ ऋत्विजश्च सपत्नीकान्वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ अलंकृत्य विधानेन दद्याद्दानं पृथक्पृथक् ॥ १५ ॥ गां सवत्सां विधानेन यथोपस्करसंयुताम् ॥ उक्ताचार्याय वै दद्याच्छिवो मे प्रीयतामिति ॥ १६ ॥ ततस्सकुम्भां तन्मूर्तिं सवस्त्रां वृषभे स्थिताम् ॥ सर्वालंकारसहितामाचार्याय निवेदयेत् ॥ १७ ॥ ततः संप्रार्थयेद्देवं महेशानं महाप्रभुम् ॥ कृतांजलिर्नतस्कन्धस्सुप्रीत्या गद्गदाक्षरः ॥१८॥ देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ व्रतेनानेन देवेश कृपां कुरु ममोपरि ॥ १९ ॥ मया भक्त्यनुसारेण व्रतमेतत्कृतं शिव ॥ न्यूनं सम्पूर्णतां यातु प्रसादात्तव शंकर ॥ २० ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्जपपूजादिकं मया ॥ कृतं तदस्तु कृपया सफलं तव शंकर ॥ २१ ॥ एवं पुष्पांजलिं दत्वा शिवाय परमात्मने ॥ नमस्कारं ततः कुर्यात्प्रार्थनां पुनरेव च ॥ २२ ॥ एवं व्रतं कृतं येन न्यूनं तस्य न विद्यते ॥ मनोभीष्टां ततः सिद्धिं लभते नात्र संशयः ॥ २३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां शिवरात्रिव्रतोद्यापनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत ते वचनं श्रुत्वा परानन्दं वयं गताः ॥ विस्तरा

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

त्कथय प्रीत्या तदेव व्रतमुत्तमम् ॥ १ ॥ कृतं पुरा च केनेह सूतैतद्व्रतमुत्तमम् ॥ कृत्वाप्यज्ञानतश्चैव प्राप्तं किं फलमुत्तमम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
श्रूयतामृषयस्सर्वे कथयामि पुरातनम् ॥ इतिहासं निषादस्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३ ॥ पुरा कश्चिद्वने भिल्लो नाम्ना ह्यासीद्गुरुद्रुहः ॥ कुटुम्बी
बलवान्क्रूरः क्रूरकर्मपरायणः ॥ ४ ॥ निरन्तरं वने गत्वा मृगान्हन्ति स्म नित्यशः ॥ चौर्य्यं च विविधं तत्र करोति स्म वने वस
न् ॥ ५ ॥ बाल्यादारभ्य तेनेह कृतं किंचिच्छुभं न हि ॥ महान्कालो व्यतीयाय वने तस्य दुरात्मनः ॥ ६ ॥ कदाचिच्छिवरात्रिश्च प्राप्ता
सीत्तत्र शोभना ॥ न दुरात्मा स्म जानाति महद्वननिवासकृत् ॥ ७ ॥ एतस्मिन्समये भिल्लो मात्रा पित्रा स्त्रिया तथा ॥ प्रार्थितश्च
क्षुधाविष्टैर्भक्ष्यं देहि वनेचर ॥ ८ ॥ इति संप्रार्थितः सोऽपि धनुरादाय सत्वरम् ॥ जगाम मृगहिंसार्थं बभ्राम सकलं वनम् ॥ ९ ॥
दैवयोगात्तदा तेन न प्राप्तं किंचिदेव हि ॥ अस्तं प्राप्तस्तदा सूर्यस्स वै दुःखमुपागतः ॥ १० ॥ किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं न प्राप्तं
मेऽद्य किंचन ॥ बालाश्च ये गृहे तेषां किं पित्रोश्च भविष्यति ॥ ११ ॥ मदीयं वै कलत्रं च तस्याः किंचिद्भविष्यति ॥ किंचिद्गृहीत्वा हि
मया गंतव्यं नान्यथा भवेत् ॥ १२ ॥ इत्थं विचार्य स व्याधो जलाशयसमीपगः ॥ जलावतरणं यत्र तत्र गत्वा स्वयं स्थितः ॥ १३ ॥ अवश्य
मत्र कश्चिद्वै जीवश्चैवागमिष्यति ॥ तं हत्वा स्वगृहं प्रीत्या यास्यामि कृतकार्यकः ॥ १४ ॥ इति मत्वा स वै वृक्षमेकं बिल्वेतिसंज्ञकम् ॥ समारुह्य
स्थितस्तत्र जलमादाय भिल्लकः ॥ १५ ॥ कदायास्यति कश्चिद्वै कदा हन्यामहं पुनः ॥ इति बुद्धिं समास्थाय स्थितोऽसौ क्षुत्तृषान्वितः ॥ १६ ॥
तद्रात्रौ प्रथमे यामे मृगी त्वेका समागता ॥ तृषार्ता चकिता सा च प्रोत्फालं कुर्वती तदा ॥ १७ ॥ तां दृष्ट्वा च तदा तेन तद्वधार्थमथो शरः ॥ संह
ष्टेन द्रुतं विष्णो धनुषि स्वे हि संदधे ॥ १८ ॥ इत्येवं कुर्वतस्तस्य जलं बिल्वदलानि च ॥ पतितानि ह्यधस्तत्र शिवलिंगमभूत्ततः ॥ १९ ॥ यामस्य
प्रथमस्यैव पूजा जाता शिवस्य च ॥ तन्महिम्ना हि तस्यैव पातकं गलितन्तदा ॥ २० ॥ तत्रत्यं चैव तच्छब्दं श्रुत्वा सा हरिणी भिया ॥ व्याधं
दृष्ट्वा व्याकुला हि वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ मृग्युवाच ॥ किं कर्तुमिच्छसि व्याध सत्यं वद समाग्रतः ॥ तच्छ्रुत्वा हरिणीवाक्यं व्याधो वचनम
ब्रवीत् ॥ २२ ॥ ॥ व्याध उवाच ॥ कुटुम्बं क्षुधितं मेऽद्य हत्वा त्वां तर्पयाम्यहम् ॥ दारुणं तद्वचश्श्रुत्वा दृष्ट्वा तं दुर्द्धरं खलम् ॥ २३ ॥ किं
करोमि क्व गच्छामि ह्युपायं रचयाम्यहम् ॥ इत्थं विचार्य्य सा तत्र वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २४ ॥ मृग्युवाच ॥ मन्मांसेन सुखं ते स्याद्देहस्यानर्थ

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कारिणः ॥ अधिकं किं महत्पुण्यं धन्याहं नात्र संशयः ॥ २५ ॥ उपकारकरस्यैव यत्पुण्यं जायते त्विह ॥ तत्पुण्यं शक्यते नैव वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ २६ ॥ परं तु शिशवो मेऽद्य वर्तंते स्वाश्रमेऽखिलाः ॥ भगिन्यै तान्समर्प्यैव प्रायास्ये स्वामिनेथ वा ॥ २७ ॥ न मे मिथ्यावचस्त्वं हि विजानीहि वनेचर ॥ आयास्येह पुनश्चा[1]हं समीपं ते न संशयः ॥२८॥ स्थिता सत्येन धरणी सत्येनैव च वारिधिः ॥ सत्येन जलधाराश्च सत्ये सर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तोऽपि तया व्याधो न मेने तद्वचो यदा ॥ तदा सुविस्मिता भीता वचनं साब्रवीत्पुनः ॥ ३० ॥ मृग्युवाच ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि शपथं हि करोम्यहम् ॥ आगच्छेयं यथा ते न समीपं स्वगृहाद्गता ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणो वेदविक्रेता सन्ध्याहीनस्त्रिकालकम् ॥ स्त्रियस्स्वस्वामिनो ह्याज्ञां समुल्लंघ्य क्रियान्विताः ॥ ३२ ॥ कृतघ्ने चैव यत्पापं तत्पापं विमुखे हरे ॥ द्रोहिणश्चैव यत्पापं तत्पापं धर्मलंघने ॥ ३३ ॥ विश्वासघातके तच्च तथा वै छलकर्तरि ॥ तेन पापेन लिम्पामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३४ ॥ इत्याद्यनेकशपथान्मृगी कृत्वा स्थिता यदा ॥ तदा व्याधस्सं विश्वस्य गच्छेति गृहमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ मृगी हृष्टा जलं पीत्वा गता स्वाश्रममण्डलम् ॥ तावच्च प्रथमो यामस्तस्य निद्रां विना गतः ॥ ३६ ॥ तदीया भगिनी या वै मृगी च परिभाविता ॥ तस्या मार्गं विचिन्वन्ती ह्याजगाम जलार्थिनी ॥ ३७ ॥ तां दृष्ट्वा च स्वयं भिल्लोऽकार्षीद्बाणस्य कर्षणम् ॥ पूर्ववज्जलपत्राणि पतितानि शिवोपरि ॥ ३८ ॥ यामस्य च द्वितीयस्य तेन शंभोर्महात्मनः ॥ पूजा जाता प्रसंगेन व्याधस्य सुखदायिनी ॥ ३९ ॥ मृगी सा प्राह तं दृष्ट्वा किं करोषि वनेचर ॥ पूर्ववत्कथितं तेन तच्छुत्वाह मृगी पुनः ॥ ४० ॥ मृग्युवाच ॥ धन्याहं श्रूयतां व्याध सफलं देहधारणम् ॥ अनित्येन शरीरेण ह्युपकारो भविष्यति ॥ ४१ ॥ परन्तु मम बालाश्च गृहे तिष्ठन्ति चार्भकाः ॥ भर्त्रे तांश्च समर्प्यैव ह्यागमिष्याम्यहं पुनः ॥ ४२ ॥ ॥ व्याध उवाच ॥ त्वया चोक्तं न मन्येहं हन्मि त्वां नात्र संशयः ॥ तच्छुत्वा हरिणी प्राह शपथं कुर्वती हरे ॥ ४३ ॥ ॥ मृग्युवाच ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि नागच्छेयं पुनर्यदि ॥ वाचा विचलितो यस्तु सुकृतं तेन हारितम् ॥ ४४ ॥ परिणीतां स्त्रियं हित्वा गच्छत्यन्यां च यः पुमान् ॥ वेदधर्मं समुल्लंघ्य कल्पितेन च यो व्रजेत् ॥ ४५ ॥ विष्णुभक्तिसमायुक्तः शिवनिन्दां करोति यः ॥ पित्रोः क्षयाहमासाद्य शून्यं चैवाक्रमेदिह ॥ ४६ ॥ कृत्वा च परितापं हि करोति वचनं पुनः ॥ तेन पापेन लिंपामि नागच्छेयं पुनर्यदि ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तश्च तया व्याधो गच्छेत्याह मृगीं

१. छकाररपस्मैपदाभाव आर्षः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

च सः ॥ सामृगी च जलं पीत्वा हृष्टाऽगच्छत्स्वमाश्रमम् ॥ ४८ ॥ तावद् द्वितीयो यामो वै तस्य निद्रां विना गतः ॥ एतस्मिन्समये तत्र प्राप्ते यामे तृतीयके ॥ ४९ ॥ ज्ञात्वा विलंबं चकितस्तदन्वेषणतत्परः ॥ तद्यामे मृगमद्राक्षीज्जलमार्गगतं ततः ॥ ५० ॥ पुष्टं मृगं च तं दृष्ट्वा हृष्टो वनचरस्स वै ॥ शरं धनुषि संधाय हन्तुं तं हि प्रचक्रमे ॥ ५१ ॥ तदैवं कुर्वतस्तस्य बिल्वपत्राणि कानिचित् ॥ तत्प्रारब्धवशाद्विष्णो पतितानि शिवोपरि ॥ ५२ ॥ तेन तृतीययामस्य तद्रात्रौ तस्य भाग्यतः ॥ पूजा जाता शिवस्यैव कृपालुत्वं प्रदर्शितम् ॥ ५३ ॥ श्रुत्वा तत्र च तं शब्दं किं करोषीति प्राह सः ॥ कुटुम्बार्थमहं हन्मि त्वां व्याधश्चेति सोऽब्रवीत् ॥ ५४ ॥ तच्छ्रुत्वा व्याधवचनं हरिणो हृष्टमानसः ॥ द्रुतमेव च तं व्याधं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ ॥ हरिण उवाच ॥ धन्योऽहं पुष्टिमानद्य भवत्तृप्तिर्भविष्यति ॥ यस्यांगं नोपकारार्थं तस्य सर्वं वृथा गतम् ॥ ५६ ॥ यो वै सामर्थ्ययुक्तश्च नोपकारं करोति वै ॥ तत्सामर्थ्यं भवेद् व्यर्थं परत्र नरकं व्रजेत् ॥ ५७ ॥ परन्तु बालकान् स्वांश्च समर्प्य जननीं शिशून् ॥ आश्वास्याप्यथ तान् सर्वानागमिष्याम्यहं पुनः ॥ ५८ ॥ इत्युक्तस्तेन स व्याधो विस्मितोतीव चेतसि ॥ मनाक् शुद्धमना नष्टपापपुंजो वचोऽब्रवीत् ॥ ५९ ॥ व्याध उवाच ॥ येये समागताश्चात्र तेते सर्वे त्वया यथा ॥ कथयित्वा गता ह्यत्र नायान्त्यद्यापि वंचकाः ॥ ६० ॥ त्वं चापि संकटे प्राप्तो व्यलीकं च गमिष्यसि ॥ मम संजीवनं चाद्य भविष्यति कथं मृग ॥ ६१ ॥ मृग उवाच ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि नानृतं विद्यते मयि ॥ सत्येन सर्वं ब्रह्माण्डं तिष्ठत्येव चराचरम् ॥ ६२ ॥ यस्य वाणी व्यलीका हि तत्पुण्यं गलितं क्षणात् ॥ तथापि शृणु वै सत्यां प्रतिज्ञां मम भिल्लक ॥ ६३ ॥ सन्ध्यायां मैथुने घस्रे शिवरात्र्यां च भोजने ॥ कूटसाक्ष्ये न्यासहारे संध्याहीने द्विजे तथा ॥ ६४ ॥ शिवहीनं मुखं यस्य नोपकर्ता क्षमोऽपि सन् ॥ पर्वणि श्रीफलस्यैव त्रोटनेऽभक्ष्यभक्षणे ॥ ६५ ॥ असंपूज्य शिवं भस्मरहितश्चान्नभुक् च यः ॥ एतेषां पातकं मे स्यान्नागच्छेयं पुनर्यदि ॥ ६६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य गच्छ शीघ्रं समाव्रज ॥ स व्याधेनैवमुक्तस्तु जलं पीत्वा गतो मृगः ॥ ६७ ॥ ते सर्वे मिलितास्तत्र स्वाश्रमे कृतसुप्रणाः ॥ वृत्तांतं चैव तं सर्वं श्रुत्वा सम्यक् परस्परम् ॥ ६८ ॥ गन्तव्यं निश्चयेनेति सत्यपाशेन यंत्रिताः ॥ आश्वास्य बालकांस्तत्र गन्तुमुत्कण्ठितास्तदा ॥ ६९ ॥ मृगी ज्येष्ठा च या तत्र स्वामिनं वाक्यमब्रवीत् ॥ त्वां विना बालका ह्यत्र कथं स्थास्यंति वै मृग ॥ ७० ॥ प्रथमं तु मया तत्र प्रतिज्ञा च कृता प्रभो ॥ तस्मान्मया च गन्तव्यं भवद्भ्यां स्थीयतामिह ॥ ७१ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा कनिष्ठा वाक्यमब्रवीत् ॥ अहं त्वत्सेविका चाद्य गच्छामि स्थीयतां त्वया ॥ ७२ ॥ तच्छ्रुत्वा च मृगः प्राह गम्यते तत्र वै मया ॥ भवत्यौ तिष्ठतां चात्र मातृतः

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शिशुरक्षणम् ॥ ७३ ॥ तत्स्वामिवचनं श्रुत्वा मेनाते तन्न धर्मतः ॥ प्रोचुः प्रीत्या स्वभर्तारं वैधव्ये जीवितं च धिक् ॥ ७४ ॥ बालानाश्वास्य तां
स्तत्र समर्प्य सहवासिनः ॥ गतास्ते सर्वे एवाशु यत्रास्ते व्याधसत्तमः ॥ ७५ ॥ ते बाला अपि सर्वे वै विलोक्यानुसमागताः ॥ एतेषां या गतिः
स्याद्धि ह्यस्माकं सा भवात्विति ॥ ७६ ॥ तान् दृष्ट्वा हर्षितो व्याधो बाणं धनुषि संदधे ॥ पुनश्च जलपत्राणि पतितानि शिवोपरि ॥ ७७ ॥ तेन
जाता चतुर्थ्यस्य पूजा यामस्य वै शुभा ॥ तस्य पापन्तदा सर्वं भस्मसादभवत् क्षणात् ॥७८॥ मृगी मृगी मृगश्चोचुश्शीघ्रं वै व्याधसत्तम ॥ अस्मा
कं सार्थकं देहं कुरु त्वं हि कृपां कुरु ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ इति तेषां वचश्श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागतः ॥ शिवपूजाप्रभावेण ज्ञानं
दुर्लभमाप्तवान् ॥ ८० ॥ एते धन्या मृगाश्चैव ज्ञानहीनास्सुसंमताः ॥ स्वीयेनैव शरीरेण परोपकरणे रताः ॥ ८१ ॥ मानुष्यं जन्म संप्राप्य साधि
तं किं मयाधुना ॥ परकायं च संपीड्य शरीरं पोषितं मया ॥ ८२ ॥ कुटुम्बं पोषितं नित्यं कृत्वा पापान्यनेकशः ॥ एवं पापानि हा कृत्वा का
गतिर्मे भविष्यति ॥ ८३ ॥ कां वा गतिं गमिष्यामि पातकं जन्मतः कृतम् ॥ इदानीं चिंतयाम्येवं धिग्धिक् च जीवनं मम ॥ ८४ ॥ इति ज्ञानं
समापन्नो बाणं संवारयंस्तदा ॥ गम्यतां च मृगश्रेष्ठा धन्याः स्थ इति चाब्रवीत् ॥ ८५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ इत्युक्ते च तदा तेन प्रसन्नश्शंकर
स्तदा ॥ पूजितं च स्वरूपं हि दर्शयायास संमतम् ॥ ८६ ॥ संस्पृश्य कृपया शंभुस्तं व्याधं प्रीतितोऽब्रवीत् ॥ वरं ब्रूहि प्रसन्नोऽस्मि व्रतेनानेन
भिल्लक ॥ ८७ ॥ व्याधोऽपि शिवरूपं च दृष्ट्वा मुक्तोऽभवत्क्षणात् ॥ पपात शिवपादाग्रे सर्वं प्राप्तमिति ब्रुवन् ॥ ८८ ॥ शिवोऽपि सुप्रसन्नात्मा
नाम दत्वा गुहेति च ॥ विलोक्य तं कृपादृष्ट्या तस्मै दिव्यान्वरानदात् ॥ ८९ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ शृणु व्याधाद्य भोगांस्त्वं भुंक्ष्व दिव्या
न्यथेप्सितान् ॥ राजधानीं समाश्रित्य शृंगवेरपुरे पराम् ॥ ९० ॥ अनपाया वंशवृद्धिश्श्लाघनीयः सुरैरपि ॥ गृहे रामस्तव व्याध समायास्यति
निश्चितम् ॥ ९१ ॥ करिष्यति त्वया मैत्रीं मद्भक्तस्नेहकारकः ॥ मत्सेवासक्तचेतास्त्वं मुक्तिं यास्यसि दुर्लभाम् ॥ ९२ ॥ एतस्मिन्नंतरे ते तु कृत्वा
शंकरदर्शनम् ॥ सर्वे प्रणम्य सन्मुक्तिं मृगयोनेः प्रपेदिरे ॥ ९३ ॥ विमानं च समारुह्य दिव्यदेहा गतास्तदा ॥ शिवदर्शनमात्रेण शापान्मुक्ता दिवं
गताः ॥ ९४ ॥ व्याधेश्वरः शिवो जातः पर्वते ह्यर्बुदाचले ॥ दर्शनात्पूजनात्सद्यो भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ९५ ॥ व्याधोपि तद्दिनान्नूनं भोगान्स
सुरसत्तम ॥ भुक्त्वा रामकृपां प्राप्य शिवसायुज्यमाप्तवान् ॥ ९६ ॥ अज्ञानात्स व्रतंश्चैतत्कृत्वा सायुज्यमाप्तवान् ॥ किं पुनर्भक्तिसंपन्ना यान्ति
तन्मयतां शुभाम् ॥ ९७ ॥ विचार्य्य सर्वशास्त्राणि धर्मांश्चैवाप्यनेकशः ॥ शिवरात्रिव्रतमिदं सर्वोत्कृष्टं प्रकीर्तितम् ॥ ९८ ॥ व्रतानि विविधान्य

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

त्र तीर्थानि विविधानि च ॥ दानानि च विचित्राणि मखाश्च विविधास्तथा ॥ ९९ ॥ तपांसि विविधान्यत्र जपाश्चैवाप्यनेकशः ॥ नै
तेन समतां यान्ति शिवरात्रिव्रतेन च ॥ १०० ॥ तस्माच्छुभतरं चैतत्कर्तव्यं हितमीप्सुभिः ॥ शिवरात्रिव्रतन्दिव्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं सदा
॥ १०१ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं शिवरात्रिव्रतं शुभम् ॥ व्रतराजेति विख्यातं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १०२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां व्याधेश्वरमाहात्म्ये शिवरात्रिव्रतमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ मुक्तिर्नाम त्वया प्रोक्ता
तस्यां किं नु भवेदिह ॥ अवस्था कीदृशी तत्र भवेदिति वदस्व नः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ मुक्तिश्चतुर्विधा प्रोक्ता श्रूयतां कथयामि वः ॥ संसारक्लेश
संहर्त्री परमानन्ददायिनी ॥ २ ॥ सारूप्या चैव सालोक्या सान्निध्या च तथा परा ॥ सायुज्या च चतुर्थी सा व्रतेनानेन या भवेत् ॥३॥ मुक्तेर्दाता
मुनिश्रेष्ठाः केवलं शिव उच्यते ॥ ब्रह्माद्या न हि ते ज्ञेयाः केवलं च त्रिवर्गदाः ॥ ४ ॥ ब्रह्माद्यास्त्रिगुणाधीशाश्शिवस्त्रिगुणतः परः ॥ निर्विकारी पर
ब्रह्म तुर्यः प्रकृतितः परः ॥ ५ ॥ ज्ञानरूपोऽव्ययः साक्षी ज्ञानगम्योऽद्वयस्स्वयम् ॥ कैवल्यमुक्तिदस्सोत्र त्रिवर्गस्य प्रदोऽपि हि ॥ ६ ॥ कैवल्याख्या
पंचमी च दुर्लभा सर्वथा नृणाम् ॥ तल्लक्षणं प्रवक्ष्यामि श्रयतामृषिसत्तमाः ॥ ७ ॥ उत्पद्यते यतः सर्वं येनैतत्पाल्यते जगत् ॥ यस्मिंश्च लीयते तद्धि
येन सर्वमिदं ततम् ॥ ८ ॥ तदेव शिवरूपं हि पठ्यते च मुनीश्वराः ॥ सकलं निष्फलं चेति द्विविधं वेदवर्णितम् ॥ ९ ॥ विष्णुना तच्च न ज्ञातं
ब्रह्मणा न च तत्तथा ॥ कुमाराद्यैश्च न ज्ञातं न ज्ञातं नारदेन वै ॥ १० ॥ शुकेन व्यासपुत्रेण व्यासेन च मनीश्वरैः ॥ तत्पूर्वैश्चाखिलैर्देवैर्वेदैः शास्त्रै
स्तथा न हि ॥ ११ ॥ सत्यं ज्ञानमनंतं च सच्चिदानन्दसंज्ञितम् ॥ निर्गुणो निरुपाधिश्चाव्ययः शुद्धो निरंजनः ॥ १२ ॥ न रक्तो नैव पीतश्च न
श्वेतो नील एव च ॥ न ह्रस्वो न च दीर्घश्च न स्थूलः सूक्ष्म एव च ॥ १३ ॥ यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह ॥ तदेव परमं प्रोक्तं ब्रह्मैव
शिवसंज्ञकम् ॥ १४ ॥ आकाशं व्यापकं यद्वत्तथैव व्यापकन्त्विदम् ॥ मायातीतं परात्मानं द्वन्द्वातीतं विमत्सरम् ॥ १५ ॥ तत्प्राप्तिश्च भवेदत्र
शिवज्ञानोदयाद्ध्रुवम् ॥ भजनाद्वा शिवस्यैव सूक्ष्ममत्या सतां द्विजाः ॥ १६ ॥ ज्ञानं तु दुष्करं लोके भजनं सुकरं मतम् ॥ तस्माच्छिवं च भजत
मुक्त्यर्थमपि सत्तमाः ॥ १७ ॥ शिवो हि भजनाधीनो ज्ञानात्मा मोक्षदः परः ॥ भक्त्यैव बहवः सिद्धा मुक्तिं प्रापुः परां मुदा ॥१८॥ ज्ञानमाता शं
भुभक्तिर्मुक्तिभुक्तिप्रदा सदा ॥ सुलभा यत्प्रसादाद्धि सत्प्रेमांकुरलक्षणा ॥१९॥ सा भक्तिर्द्विविधा ज्ञेया सगुणा निर्गुणा द्विजाः ॥ वैधी स्वाभाविकी
याया वरा सासा स्मृता परा ॥ २० ॥ नैष्ठिक्यनैष्ठिकीभेदाद्द्विविधैव हि कीर्तिता ॥ षड्विधा नैष्ठिकी ज्ञेया द्वितीयैकविधा स्मृता ॥ २१ ॥ विहिता

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विहिताभेदात्तामनेकां विदुर्बुधाः ॥ तयोर्बहुविधत्वाच्च विस्तारो न हि वर्ण्यते ॥ २२ ॥ ते नवांगे उभे ज्ञेये श्रवणादिकभेदतः ॥ सुदुष्करे तत्प्रसादं विना च सुकरे ततः ॥ २३ ॥ भक्तिज्ञाने न भिन्ने हि शंभुना वर्णिते द्विजाः ॥ तस्माद्भेदो न कर्तव्यस्तत्कर्तुस्सर्वदा सुखम् ॥ २४ ॥ विज्ञानं न भवत्येव द्विजा भक्तिविरोधिनः ॥ शंभुभक्तिकरस्यैव भवेज्ज्ञानोदयो द्रुतम् ॥ २५ ॥ तस्माद्भक्तिर्महेशस्य साधनीया मुनीश्वराः ॥ तयैव निखिलं सिद्धं भविष्यति न संशयः ॥ २६ ॥ इति पृष्टं भवद्भिर्यत्तदेव कथितं मया ॥ तच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ २७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां मुक्तिनिरूपणं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ शिवः को वा हरिः को वा रुद्रः को वा विधिश्च कः ॥ एतेषु निर्गुणः को वा ह्येतं नश्छिन्धि संशयम् ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ यच्चादौ हि समुत्पन्नं निर्गुणात्परमात्मनः ॥ तदेव शिवसंज्ञं हि वेदवेदांतिनो विदुः ॥२॥ तस्मात्प्रकृतिरुत्पन्ना पुरुषेण समन्विता ॥ ताभ्यान्तपः कृतं तत्र मूलस्थे च जले सुधीः ॥३॥ पंचक्रोशीति विख्याता काशी सर्वातिवल्लभा ॥ व्याप्तं च सकलं ह्येतत्तज्जलं विश्वतो गतम् ॥ ४ ॥ संभाव्य मायया युक्तस्तत्र सुप्तो हरिस्स वै ॥ नारायणेति विख्यातः प्रकृतिर्नारायणी मता ॥ ५ ॥ तन्नाभिकमले यो वै जातस्स च पितामहः ॥ तेनैव तपसा दृष्टस्स वै विष्णुरुदाहृतः ॥ ६ ॥ उभयोर्वादशमने यद्रूपं दर्शितं बुधाः॥ महादेवेति विख्यातं निर्गुणेन शिवेन हि ॥७॥ तेन प्रोक्तमहं शम्भुर्भविष्यामि कभालतः ॥ रुद्रो नाम स विख्यातो लोकानुग्रहकारकः ॥ ८ ॥ ध्यानार्थं चैव सर्वेषामरूपो रूपवानभूत् ॥ स एव च शिवस्साक्षाद्भक्तवात्सल्यकारकः ॥ ९ ॥ शिवे त्रिगुणसम्भिन्ने रुद्रे तु गुणधामनि ॥ वस्तुतो न हि भेदोऽस्ति स्वर्णे तद्भूषणे यथा ॥ १० ॥ समानरूपकर्माणौ समभक्तगतिप्रदौ ॥ समानाखिलसंसेव्यौ नानालीलाविहारिणौ ॥ ११ ॥ सर्वथा शिवरूपो हि रुद्रो रौद्रपराक्रमः ॥ उत्पन्नो भक्तकार्यार्थं हरिब्रह्मसहायकृत् ॥ १२ ॥ अन्ये च ये समुत्पन्ना यथानुक्रमतो लयम् ॥ यांति नैव तथा रुद्रः शिवे रुद्रो विलीयते ॥ १३ ॥ ते वै रुद्रं मिलित्वा तु प्रयान्ति प्रकृता इमे ॥ इमान्रुद्रो मिलित्वा तु न याति श्रुतिशासनम् ॥ १४ ॥ सर्वे रुद्रं भजन्त्येव रुद्रः कंचिद्भजेन्न हि ॥ स्वात्मना भक्तवात्सल्याद्भजत्येव कदाचन ॥ १५ ॥ अन्यं भजन्ति ये नित्यं तस्मिंस्ते लीनतां गताः ॥ तेनैव रुद्रं ते प्राप्ताः कालेन महता बुधाः ॥ १६ ॥ रुद्रभक्तास्तु ये केचित्तत्क्षणं शिवतां गताः ॥ अन्यापेक्षा न वै तेषां श्रुतिरेषा सनातनी ॥ १७ ॥ अज्ञानं विविधं ह्येतद्विज्ञानं विविधं न हि ॥ तत्प्रकारमहं वक्ष्ये शृणुतादरतो द्विजाः ॥ १८ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं यत्किंचिद्दृश्यते त्विह ॥

१ तत्प्रसादादित्यर्थः ।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तत्सर्वं शिव एवास्ति मिथ्या नानात्वकल्पना ॥ १९ ॥ सृष्टेः पूर्वं शिवः प्रोक्तः सृष्टेर्मध्ये शिवस्तथा ॥ सृष्टेरन्ते शिवः प्रोक्तस्सर्वशून्ये तदा शिवः॥ ॥ २० ॥ तस्माच्चतुर्गुणः प्रोक्तः शिव एव मुनीश्वराः ॥ स एव सगुणो ज्ञेयः शक्तिमत्त्वाद्द्विधापि सः ॥ २१ ॥ येनैव विष्णवे दत्तास्सर्वे वेदास्सनातनाः ॥ वर्णा मात्रा ह्यनेकाश्च ध्यानं स्वस्य च पूजनम् ॥ २२ ॥ ईशानः सर्वविद्यानां श्रुतिरेषा सनातनी ॥ वेदकर्त्ता वेदपतिस्तस्माच्छम्भुरुदाहृतः ॥ २३ ॥ स एव शंकरः साक्षात्सर्वानुग्रहकारकः ॥ कर्ता भर्ता च हर्ता च साक्षी निर्गुण एव सः ॥ २४ ॥ अन्येषां कालमानं च कालस्य कलना न हि ॥ महाकालस्स्वयं साक्षान्महाकालीसमाश्रितः ॥ २५ ॥ तथा च ब्राह्मणा रुद्रं तथा कालीं प्रचक्षते ॥ सर्वं ताभ्यान्ततः प्राप्तमिच्छया सत्यलीलया ॥ २६ ॥ न तस्योत्पादकः कश्चिद्भर्ता हर्ता न तस्य हि ॥ स्वयं सर्वस्य हेतुस्ते कार्यभूताच्युतादयः ॥ २७ ॥ स्वयं च कारणं कार्यं स्वस्य नैव कदाचन ॥ एकोप्यनेकतां यातोप्यनेकोप्येकतां व्रजेत् ॥२८॥ एकं बीजं बहिर्भूत्वा पुनर्बीजं च जायते ॥ बहुत्वे च स्वयं सर्वं शिवरूपी महेश्वरः ॥ २९ ॥ एतत्परं शिवज्ञानं तत्त्वतस्तदुदाहृतम् ॥ जानाति ज्ञानवानेव नान्यः कश्चिदृषीश्वराः ॥ ३० ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ज्ञानं सलक्षणं ब्रूहि यज्ज्ञात्वा शिवताम्व्रजेत् ॥ कथं शिवश्च तत्सर्वं सर्वं वा शिव एव च ॥ ३१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ एतदाकर्ण्य वचनं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ स्मृत्वा शिवपदाम्भोजे मुनींस्तानब्रवीद्वचः ॥ ३२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसंहितायां सगुणनिर्गुणभेदवर्णनं नामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ सूत उवाच ॥ श्रूयतामृषयः सर्वे शिवज्ञानं यथा श्रुतम् ॥ कथयामि महागुह्यं परमुक्तिस्वरूपकम् ॥ १ ॥ कनारदकुमाराणां व्यासस्य कपिलस्य च ॥ एतेषां च समाजे तैर्निश्चित्य समुदाहृतम् ॥ २ ॥ इति ज्ञानं सदा ज्ञेयं सर्वं शिवमयं जगत् ॥ शिवः सर्वमयो ज्ञेयस्सर्वज्ञेन विपश्चिता ॥ ३ ॥ आब्रह्मतृणपर्यन्तं यत्किंचिद्दृश्यते जगत् ॥ तत्सर्वं शिव एवास्ति स देवः शिव उच्यते ॥ ४ ॥ यदेच्छा तस्य जायेत तदा च क्रियते त्विदम् ॥ सर्वं स एव जानाति तं न जानाति कश्चन ॥५॥ रचयित्वा स्वयं तच्च प्रविश्य दूरतः स्थितः॥ न तत्र च प्रविष्टोसौ निर्लिप्तश्चित्स्वरूपवान् ॥ ६ ॥ यथा च ज्योतिषश्चैव जलादौ प्रतिबिंबता ॥ वस्तुतो न प्रवेशो वै तथैव च शिवः स्वयम् ॥७॥ वस्तुतस्तु स्वयं सर्वं क्रमो हि भासते शुभः ॥ अज्ञानं च मतेर्भेदो नास्त्यन्यच्च द्वयम्पुनः ॥ ८ ॥ दर्शनेषु च सर्वेषु मतिभेदः प्रदर्श्यते ॥ परं वेदान्तिनो नित्यमद्वैतं प्रतिचक्षते ॥ ९ ॥ स्वस्याप्यंशस्य जीवोंशो ह्यविद्यामोहितोऽवशः ॥ अन्योऽहमिति जानाति तया मुक्तो भवेच्छिवः ॥ १० ॥ सर्वं व्याप्य शिवः साक्षाद् व्यापकः

१ संधिरार्षः।

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सर्वजन्तुषु ॥ चेतनाचेतनेशोपि सर्वत्र शंकरस्स्वयम् ॥ ११ ॥ उपायं यः करोत्यस्य दर्शनार्थं विचक्षणः ॥ वेदान्तमार्गमाश्रित्य तद्दर्शनफलं लभेत् ॥ १२ ॥ यथाग्निर्व्यापकश्चैव काष्ठेकाष्ठे च तिष्ठति ॥ यो वै मंथति तत्काष्ठं स वै पश्यत्यसंशयम् ॥ १३ ॥ भक्त्यादिसाधनानीह यः करोति विचक्षणः ॥ स वै पश्यत्यवश्यं हिं तं शिवं नात्र संशयः ॥१४॥ शिवः शिवः शिवश्चैव नान्यदस्तीति किंचन ॥ भ्रान्त्या नानास्वरूपो हि भासते शङ्करस्सदा ॥१५॥ यथा समुद्रो मृच्चैवसुवर्णमथवा पुनः ॥ उपाधितो हि नानात्वं लभते शंकरस्तथा ॥१६॥ कार्यकारणयोर्भेदो वस्तुतो न प्रवर्तते ॥ केवलं भ्रान्तिबुद्ध्यैव तदभावे स नश्यति ॥ १७ ॥ तदा बीजात्प्ररोहश्च नानात्वं हि प्रकाशयेत् ॥ अन्ते च बीजमेव स्यात्तत्प्ररोहश्च नश्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानी च बीजमेव स्यात्प्ररोहो विकृतिर्मता ॥ तन्निवृत्तौ पुनर्ज्ञानी नात्र कार्या विचारणा ॥ १९ ॥ सर्वं शिवः शिवस्सर्वो नास्ति भेदश्च कश्चन ॥ कथं च विविधं पश्यत्येकत्वं च कथं पुनः ॥ २० ॥ यथैकं चैव सूर्याख्यं ज्योतिर्नानाविधं जनैः ॥ जलादौ च विशेषेण दृश्यते तत्तथैव सः ॥ २१ ॥ सर्वत्र व्यापकश्चैव स्पर्शत्वं न विबध्यते ॥ तथैव व्यापको देवो बध्यते न क्वचित्स वै ॥ २२ ॥ साहंकारस्तथा जीवस्तन्मुक्तः शंकरः स्वयम् ॥ जीवस्तुच्छः कर्मभोगी निर्लिप्तः शंकरो महान् ॥ २३ ॥ यथैकं च सुवर्णादि मिलितं रजतादिना ॥ अल्पमूल्यं प्रजायेत तथा जीवोऽप्यहंयुतः ॥ २४ ॥ यथैव हि सुवर्णादि क्षारादेः शोधितं शुभम् ॥ पूर्ववन्मूल्यतां याति तथा जीवोऽपि संस्कृतेः ॥ २५ ॥ प्रथमं सद्गुरुं प्राप्य भक्तिभावसमन्वितः ॥ शिवबुद्ध्या करोत्युच्चैः पूजनं स्मरणादिकम् ॥ २६ ॥ तद्बुध्या देहतो याति सर्वपापादिको मलः ॥ तदाऽज्ञानं च नश्येत ज्ञानवाञ्जायते यदा ॥ २७ ॥ तदाहंकारनिर्मुक्तो जीवो निर्मलबुद्धिमान् ॥ शंकरस्य प्रसादेन याति शंकरताम्पुनः ॥ २८ ॥ यथाऽऽदर्शस्वरूपे च स्वीयरूपं प्रदृश्यते ॥ तथा सर्वत्रगं शंभुं पश्यतीति सुनिश्चितम् ॥२९॥ जीवन्मुक्तस्स एवासौ देहः शीर्णः शिवे मिलेत् ॥ प्रारब्धवशगो देहस्तद्भिन्नो ज्ञानवान् मतः ॥३०॥ शुभं लब्ध्वा न हृष्येत कुप्येल्लब्ध्वाऽशुभं न हि ॥ द्वंद्वेषु समता यस्य ज्ञानवानुच्यते हि सः ॥ ३१ ॥ आत्मयोगेन तत्त्वानामथ वा च विवेकतः ॥ यथा शरीरतो यास्यांच्छरीरं मुक्तिमिच्छता ॥३२॥ सदाशिवो विलीयेत मुक्तो विरहमेव च ॥ ज्ञानमूलन्तथाध्यात्म्यं तस्य भक्तिश्शिवस्य च ॥ ३३ ॥ भक्तेश्च प्रेम संप्रोक्तं प्रेम्णश्च श्रवणन्तथा ॥ श्रवणाच्चापि सत्संगस्सत्संगाच्च गुरुर्बुधः ॥ ३४ ॥ सम्पन्ने च तथा ज्ञाने मुक्तो भवति निश्चितम् ॥ इति चेज्ज्ञानवान्यो वै शंभुमेव सदा भजेत् ॥ ३५ ॥ अनन्यया च भक्त्या वै युक्तः शंभुं भजेत्पुनः ॥ अन्ते च मुक्तिमायाति नात्र कार्या विचारणा ॥ ३६ ॥ अतोऽधिको न देवोऽस्ति मुक्तिप्राप्त्यै च शंकरात् ॥ शरणं प्राप्य यश्चैव संसाराद्विनिवर्तते ॥ ३७ ॥ इति मे विविधं

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वाक्यमृषीणां च समागतैः ॥ निश्चित्य कथितं विप्रा धिया धार्यं प्रयत्नतः ॥ ३८ ॥ प्रथमं विष्णवे दत्तं शंभुना लिंगसम्मुखे ॥ विष्णुना ब्रह्मणे
दत्तं ब्रह्मणा सनकादिषु ॥ ३९ ॥ नारदाय ततः प्रोक्तं तज्ज्ञानं सनकादिभिः ॥ व्यासाय नारदेनोक्तं तेन मह्यं कृपालुना ॥ ४० ॥ मया चैव भवद्भ्य
श्च भवद्भिर्लोकहेतवे ॥ स्थापनीयं प्रयत्नेन शिवप्रातिकरं च तत् ॥ ४१ ॥ इति वश्च समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं मुनीश्वराः ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन किम
न्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ ४२ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा तु ऋषय आनन्दं परमं गताः ॥ हर्षगद्गदया वाचा नत्वा ते तुष्टुवुर्मुहुः ॥ ४३ ॥
ऋषय ऊचुः ॥ ॥ व्यासशिष्य नमस्तेऽस्तु धन्यस्त्वं शैवसत्तमः ॥ श्रावितं नः परं वस्तु शैवं ज्ञानमनुत्तमम् ॥ ४४ ॥ अस्माकं चेतसो भ्रान्ति
र्गता हि कृपया तव ॥ सन्तुष्टाःशिवसज्ज्ञानं प्राप्य त्वत्तो विमुक्तिदम् ॥ ४५ ॥ सूत उवाच ॥ नास्तिकाय न वक्तव्यमश्रद्धाय शठाय च ॥ अभ
क्ताय महेशस्य नचाशुश्रूषवे द्विजाः ॥ ४६ ॥ इतिहासपुराणानि वेदाञ्छास्त्राणि चासकृत् ॥ विचार्योद्धृत्य तत्सारं मह्यं व्यासेन भाषितम् ॥४७॥
एतच्छ्रुत्वा ह्येकवारं भवेत्पापं हि भस्मसात् ॥ अभक्तो भक्तिमाप्नोति भक्तस्य भक्तिवर्द्धनम् ॥ ४८ ॥ पुनश्श्रुते च सद्भक्तिर्मुक्तिस्स्याच्च श्रुते पुनः ॥
तस्मात्पुनः पुनश्श्राव्यं भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ॥ ४९ ॥ आवृत्तयः पंच कार्याः समुद्दिश्य फलं परम् ॥ तत्प्राप्नोति न सन्देहो व्यासस्य वचनं त्वि
दम् ॥ ५० ॥ न दुर्लभं हि तस्यैव येनेदं श्रुतमुत्तमम् ॥ पंचकृत्वस्तदावृत्त्या लभ्यते शिवदर्शनम् ॥ ५१ ॥ पुरातनाश्च राजानो विप्रा वैश्याश्च
सत्तमाः ॥ इदं श्रुत्वा पंचकृत्वो धिया सिद्धिं परां गताः ॥ ५२ ॥ श्रोष्यत्यद्यापि यश्चेदं मानवो भक्तितत्परः ॥ विज्ञानं शिवसंज्ञं वै भुक्तिं मुक्तिं
लभेच्च सः ॥ ५३ ॥ व्यास उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा परमानन्दमागताः ॥ समानर्चुश्च ते सूतं नानावस्तुभिरादरात् ॥ ५४ ॥ नमस्कारैः स्तवै
श्चैव स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ आशीर्भिर्वर्द्धयामासुः संतुष्टाश्छिन्नसंशयाः ॥ ५५ ॥ परस्परं च संतुष्टाः सूतस्ते च सुबुद्धयः ॥ शंभुं देवं परं मत्वा न
मंति स्म भजंति च ॥ ५६ ॥ एतच्छिवसुविज्ञानं शिवस्यातिप्रियं महत् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं शिवभक्तिविवर्द्धनम् ॥ ५७ ॥ इयं हि
संहिता पुण्या कोटिरुद्राह्वया परा ॥ चतुर्थी शिवपुराणस्य कथिता मे मुदावहा ॥ ५८ ॥ एतां यः शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वा समाहितः ॥ स भुक्त्वे
हाखिलान्भोगानंते परगतिं लभेत् ॥ ५९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां वैयासिक्यां संहितायां तदन्तर्गतायां चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसं
हितायां ज्ञाननिरूपणं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ समाप्तेयं शिवमहापुराणान्तर्गतकोटिरुद्रसंहिता चतुर्थी ॥ ॥ ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

इयं चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता श्रीकृष्णदासात्मजेन खेमराजेन स्वकीये
" श्रीवेङ्कटेश्वर " (स्टीम्) मुद्रणालयेऽङ्कयित्वा प्रकाशिता ।
संवत् १९६३, शके १८२८.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

॥ इति श्रीशिवमहापुराणे चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता समाप्ता ॥

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri